

Б. Полянич

СІМ

ЗОЛО

ТИХ

ЧАШ

B. POLANYCH

SEVEN GOLDEN CHALICES

BASILIAN PRESS

Toronto

1969

Б. ПОЛЯНИЧ

СІМ ЗОЛОТИХ ЧАШ

**історична повість
з часів Мазепинської еміграції
1720 років**

ВИДАВНИЦТВО ОО. ВАСИЛІАН

Торонто

1969

Мистецьке оформлення обкладинки:
МИРОН ЛЕВИЦЬКИЙ

ДРУКАРНЯ ОО. ВАСИЛІАН
BASILIAN PRESS — 286 Lisgar St., Toronto 3, Ont

ПЕРЕДМОВА

Зародки жанру історичної повісти чи то історичного роману в світовій літературі зустрічаються вже в часі Гомера в його епопеях а пізніше в Олександрівській епосі, у творах про Олександра Македонського, про Троянську війну і про інші історичні епізоди того часу. Та основоположником модерного історичного роману вважається загально англійського письменника Сер Волтера Скотта (1771-1832), який своїми славними творами (**Роб Рой**, 1818; **Айвенгу**, 1819 і численними іншими) причинився до популяризації цього жанру в європейській літературі.

Українська література, загально кажучи, дуже багата на історичні повісті й романи. Найкращі українські письменники цікавилися цим жанром, черпаючи теми для своїх творів із часу Княжої і Козацько-гетьманської доби, або з недавнього минулого.

Українських письменників-авторів історичних повістей і романів дуже багато, так що й годі їх усіх тут перечислити. Вистачить тільки згадати повість Куліша **Чорна Рада**, Марка Вовчка **Кармелюк** і **Маруся**, Франка **Петрії** і **Довбушуки** і **Захар Беркут** та велику історичну повість Богдана Лепкого **Мазепа**. Інші видатніші автори цього жанру з кінця XIX-го і початку

XX-го ст. це Андрій Чайковський, Осип Назарук, Юрій Рудницький (Юліян Опільський), Осип Маковей, Катря Гриневичева, Наталена Королева, Панас Феденко, Юрій Липа, Юрій Косач, Микола Голубець і Андрій Кашенко. Між сучасними українськими підсоветськими письменниками цей жанр головно репрезентують Зінаїда Тулуб, Іван Ле і Семен Складенко.

Як саме відноситься Б. Полянча твір **Сім Золотих Чаш** до цієї багатой української традиції? Немає сумніву, автор глибоко вкорінений у неї. Сама тематика твору близька згаданій повісті Лепкого **Мазепа**, а патріотичний характер твору в найкращій українській традиції. Та все ж таки повість **Сім Золотих Чаш** сильно відрізняється від всіх інших згаданих творів в одному напрямку. Традиційно в українському історичному романі дія відбувається поголовно на українській землі; у Полянча, натомість, поле дії — Україна і ціла західня Європа. Автор поєднує широку історичну ерудицію із сміливою творчою фантазією та розкриває перед читачем інтриги інтернаціональної дипломатії, пляни і проекти володарів західньої Європи, серцеві пригоди аристократичних дам, і, що може найцікавіше, психологію Українця-дипломата на інтернаціональній арені.

Використовуючи численні архівальні джерела західньої Європи (як тогочасні журнали й газети: **Gazette de France, Gacetta de Madrid, Gazette de Leyde, Vossische Zeitung, Le Clef du Cabinet**, і інші), автор яскраво змальовує обставини та дух часу першої половини XVIII-го століття з історичною вірністю й автентич-

ністю; не попадає при тому в дидактичний тон, не моралізує, не старається повчати — хоч сам твір подає багатство мало відомих, та проте для Українців важливих історичних фактів.

Стилево-композиційна манера автора **Сім Золотих Чаш** теж відрізняє цю повість від більшості творів цього роду. Поляннич не розвиває дії своєї повісти лінійно, як це звичайно буває в українській традиції. Дія **Сім Золотих Чаш** блискавично переноситься з Гамбурга до Львова, до Риму, до інших міст західньої Європи, при чому поодинокі розділи твору ніколи не втрачають своєї органічної залежності і творять одну логічну цілість.

Характеризують оповідання теж економіка слів, плястичність мови і свобідність вислову.

Сім Золотих Чаш це ще один вартісний вклад Поляннича в сенсаційну-історичну ділянку української літератури.

Д-р Леонід Рудницький

Філядельфія, ЗСА

Лютий 1969

1 РОЗДІЛ

ВЕЛИКИЙ ШОГУН

Присмерк лягав на Гамбург. Де - не - де по домах заблиски у вікнах світла, а з моря хвилями йшла імла. На кораблях, що стояли в пристані Гамбургу, високо на щоглах засвічено лямпи. Тільки на одному судні, що стояло на морі, в недалекій віддалі від пристані, не було світла. У хвилях імли бовванів чорний кадовб корабля і раз виринав із мряки, раз топився у ній.

Рибною Площею, в цей час опустілою, швидким, військовим кроком проходив юнак. Зодягнений по-міщанському в широку палерину, часдо-часу уважно дивився на невеличкі будки, в яких упродовж дня продавали рибу. Старався не підходити до них близько, а по можності йти серединою площі. При кінці Рибної Площі, юнак пристанув, хвилину почекав, оглянувся позад себе, чи хтось не слідкує за ним, а тоді кількома східцями, що вели до моря, зійшов вниз.

Кілька кроків подальше східців колихався на хвилі човен. Юнак підійшов ближче. В човні, з довгою вудкою в руці, пахкаючи люльку, сидів старий чоловік, і навіть не глянув на юнака.

— Ловите рибу, друже? — спитав юнак, спинившись біля човна.

— Під ніч ловиться рибка! — відповів по хвилині, не витягаючи люльки з рота мужчина й помалу, обертаючи голову, глянув на юнака.

Юнак оглянувся довкола, підніс голову та дивлячися на небо, на якому де-не-де блимали зірки, сказав помалу:

— Але ця ніч буде довга.

Мужчина поволі поклав вудку на дно човна, витягнув люльку з рота та вистукуючи з неї попіл у воду, сказав:

— Кожна ніч утікає перед сходячим сонцем.

Юнак щераз оглянувся, згорнув у руки пелерину та ввійшов у човен. Сів на лавочці проти мужчини. Мужчина сховав люльку в кишеню, взяв обома руками весло та сильно відштовхнув човен. Човен захитався, зробив півоборот і почав зразу крутитися. Сильним ударом весла мужчина надав йому напрям і по хвилині імла закрила судно.

— Дайте мені весло, буде швидше! — промовив по хвилині юнак.

Мужчина похитав головою.

— Не треба! Ви радше майте на поготові пістолю, воно може різно бути. Нас можуть завважити з московського корабля.

— Нема страху! — усміхнувся юнак. — Їдемо в імлі.

Мужчина зручно виминув корабель, що стояв з освіченими лямпами, та знову пірнув у мряку.

— Московські очі бачать далеко! — шепнув мужчина, завертаючи знову човна.

Чорна тінь неосвіченого корабля наближалася щораз то більше. Юнак оглянувся: назу-

стріч йому неначе йшла якась потвора, окутана серпанком імлі.

— З якого боку підпливемо? — спитав юнак по хвилині.

— Не знаю! — відповів мужчина. — Дадуть нам знати.

Човен уже плив просто на окутаний ніччю корабель. По хвилині мужчина витягнув весла з води і в цьому ж моменті, праворуч корабля, щось упало з плюскотом у воду.

Юнак стрепенувся і поневолі сягнув рукою під пелерину.

— Що це? — спитав.

— Знак для нас! Треба нам плисти праворуч.

Човен помалу завернув праворуч, підпливаючи під стіну корабля, і по хвилині якась тінь сплила стіною корабля, зупинившись над самою водою.

Човен підплив ще ближче. Тримаючися одною рукою мотуззяної драбинки, висів на ній моряк і мовчки, другою рукою, закликав човен до себе.

Юнак піднявся з лавочки.

— Де ви мене будете чекати? Тут чи на покладі? — спитав.

— Тут! — відповів мужчина.

— Добре! Дякую!

Човен спинився перед моряком, що висів на драбинці. Моряк зручно зіскочив із драбинки та, тримаючи її в руці, звернувся до юнака понімецьки:

— Прошу, ви виходіть перші, а я йтиму за вами!

— Дякую! — сказав юнак і помалу почав пнятися нагору. На покладі, обабіч драбинки стояло двох моряків, які, як тільки юнак досяг-

нув покладу, нахилилися, взяли його під рамена й поставили на покладі.

До юнака підійшов високий мужчина і поздоровивши його по військовому, заговорив по-французьки:

— Вітаю вас сердечно у нас, пане віцеграфі! Дозвольте представитися: я барон Фуміо Яно. Тішуся, що ви прибули до нас щасливо й так же ж само тішитиметься наш Великий Шогун, Токугава, який уже чекає вас.

Вимовляючи ім'я Великого Шогуну Токугави, старшина схилив з пошаною голову.

— Дивно! — подумав юнак — я вперше бачу такого високого Японця, і по-французьки він говорить без акценту!

Подаючи баронові Фуміо Яно руку на привітання, юнак промовив:

— Дуже радий познайомитись з вами, пане бароне, а тим більше приємно почути звук моєї рідної мови з уст представника такого непереможного народу, яким є нарід Країни Сходячого Сонця. Чи можна вас просити провести мене до Великого Шогуну?

— Будь ласка, пане віцеграфі, прошу за мною, чи то пак буде краще, коли я візьму вас під руку. З відомих вам причин на нашому кораблі світити не вільно і щойно вниз, під покладом, матимемо світло. Прошу, увага, тут два східці, тепер уже проста дорога, зараз скрутимо праворуч і прошу схилити голову, бо двері низькі. Увага, сходи, прошу уважно, тут знову невеличкий закрут і тепер ідемо коридорчиком, о, бачите, пане віцеграфі, уже просочується світло, просто нас, прошу схилити голову й уважати, бо знову кілька сходів, так, і ми вже на місці.

Увійшли до невеличкої кімнатки застеленої килимами. Важка занавіса закривала вхід до другої кімнати. В кутках кімнати, на двох низьких столиках, блимали блідим світлом дві оливні ляпки. Під стіною було кілька подушечок до сидження.

— Дозвольте зголосити вас Великому Шогуну, пане віцеграфе? — спитав старшина.

Тепер щойно, у світлі двох лямп, юнак глянув бачно на старшину: перед ним стояв високий стрункий мужчина в однострої капітана корабля, але вузька золота смужка, що гадючкою вишита була на правому рукаві, вказувала, що капітан барон Фуміо Яно належить до тайної розвідчої служби.

— Хоч і косоокий він, та кровно він не повний Японець! — подумав юнак і вголос сказав:

— Дуже прошу, пане бароне!

Фуміо Яно відхилив занавісу і сказав щось тихим голосом. По хвилині, відкриваючи широко занавісу, промовив, звертаючися до юнака:

— Великий Шогун просить вас зайти! — і станув на позір перед занавісою.

Кивком голови юнак подякував, увійшов за занавісу й спинився перед дверима, біля яких стояло двох озброєних моряків. Моряки віддали військовий поклін і один із них відкрив двері. Юнак увійшов до середини.

Була це більша кімната, вкрита такими ж пухкими килимами, що й попередня, освічена кількома різнобарвними оливними лампами. Проти дверей, побіч столика, на якому стояли невеличкі золоті чарки й збанок, високо, на подушках, сидів підібгавши ноги під себе, у

довгому чорному кімоні товстий мужчина. Довга рідка сива борода спливала йому майже до пояса, але бистрі, живі очі, на вид входячого юнака, неначе на один момент заблибли і зараз же погасли, а обличчя мужчини знову стало непорушне, мов камінь.

Юнак підійшов кілька кроків ближче й низько вклонився.

— Хай духи твоїх предків, що їх тіла спочивають у священному місті Кіото, будуть завжди з тобою, Великий Шогуне! — промовив юнак.

— Радію, що бачу тебе, мій дорогий Шеваліе де Мезон Руж! — підніс на привітання обі руки Токугава. — Дозвольте, що я звати-му вас, коли ми у двійку, тим ім'ям, що ви собі його прибрали, а не тим офіційним, що ви його одержали по моему другові а вашому незабутньому батькові, хай дух його буде завжди з нами, віцеграфі Шарон!

— Я тільки можу вам бути вдячний за це, Великий Шогуне, й повірте, я ніколи не забуду тієї нашої зустрічі. Адже ж це ви мене так назвали тоді: Шеваліе де Мезон Руж!

— Так, я! — шепнув мов до себе Токугава і, неначе вриваючи розмову про минуле, промовив:

— Розгостіться, Шеваліе, і дозвольте, що, поки ми самі, говоритиму до вас "ти". Скиньте пелерину — і тут легка усмішка пробігла по обличчі Великого Шогуна — та відложіть зброю. Вона тут непотрібна, та навіть може в наших співрозмовців, які незабаром тут являться, викликати підозріння.

Шарон скинув пелерину, витягнув зза пояса пістоль та відпоясав коротку шпаду, все це

складаючи на одну з подушок, що лежали в кутку, а сам сів проти Шогуну й усміхаючися сказав:

— Згідно з наказом, Великий Шогуне!

Токугава заперечив рукою:

— Не Шогуне, вождем я є для інших, для тебе, мій сину, я є Токугава і так мене й зви!

— Дякую, Токугаво, це велика ласка для мене! — схилив голову в поклоні Шарон.

— Це не ласка! — знову заперечив Токугава. — Це в пам'ять твого батька, мій сину! А тепер сягни по чарку, на наше привітання вип'ємо вина з твоєї країни, що славиться заслуженою славою найкращих вин у світі, — ці дві чарки для нас, ця третя, на дні якої є кілька крапель вина, належить твому покійному батькові а моему щирому другові. Візьми її і вилий ці краплі вина в оту червону лямпу, якої світло палає в пам'ять наших предків.

І Токугава підвівся з місця та звернувся обличчям до червоної лямпочки, яка горіла в кутку кімнати. Шарон узяв третю чарку, яка стояла оподалік на столику, підійшов до кутка й над полум'ям обернув чарку дном. Кілька краплин вина впало на полум'я, вогник захитався, та по хвилині загорів знову рівним полум'ям. Токугава стояв не порушено, звернений обличчям до лямпочки. Коли ж полум'я лямпочки загоріло знову рівно, Токугава взяв свою чарку й звернувся до Шарона:

— На дальшу нашу приязнь, мій дорогий юначе! Сідай і поговоримо тепер про те, про що я і ми хочемо тебе просити.

— Слухаю, Токугаво!

— Перш усього, чи та людина, яка привезла тебе сюди, певна, чи тобі треба нашої помочі?

— Дякую за поміч, Токугаво! Ця людина зовсім певна. Це Українець, Запорожець, не Француз.

Очі Токугави спочили бачно на очах Шарона.

— Як ти сказав, мій дорогий Шеваліе? Це Українець? У французькому посольстві?

— Так, Токугаво! Як відомо, після програної під Полтавою, багато українських вояків, яких в Україні звать козаками, розбрилися по світі. Як добрі вояки, вони зразу ж вступили добровольцями до різних армій. Служать вони в нас, у Шведів, у Німців. А головна їх сила перейшла до Манджурії і там вони осіли. Вони хоробрі вояки, сміливі, я навіть сказав би, що й хитрі, як мало хто з нас, і вірні.

Токугава на хвилину заплющив очі.

— Ти правильно сказав, мій дорогий Шеваліе, про Манджурію. Туди саме подалася головна сила тих військових частин, що їх звать Запорожцями, і я саме про це хочу з тобою поговорити, бо як секретар посла короля Франції, ти повинен про це знати.

Шарон посміхнувся.

— Я ще не секретар а тільки підсекретар, Токугаво. І не всі тайни доступні мені.

— Рід графів де Шарон, могутній рід. І чує моє серце, що у великій книзі дружби країни Сходячого Сонця із могутньою Францією на почесному місці стоятиме твоє тайне прізвище, дорогий мій Шеваліе де Мезон Руж.

Шарон не відповів нічого, бачно вдивляючись у вічі Токугави.

— Треба тобі знати, дорогий мій юначе, що незабаром ворота країни Сходячого Сонця будуть відкриті для чужинців. Відвічний наш во-

рог, Китай хоче нас знищити і не допускає до поширення нашої країни. А має наш ворог сильне запліччя, царя Московщини. Сьогодні ворогом Московщини є Швеція, але із смертю великого короля Швеції, Карла XII, Швеція припинить ворожнечу з Московщиною. Єдиним ворогом, поки існуватиме Московщина є і буде для неї Україна, бо з неї зродилася Московщина, та син закував матір у кайдани й запер у льох а сам господарить у її хаті. Чи ти розумієш, що я цим хочу сказати, мій дорогий Шеваліє?

Шарон похитав головою.

— Розумію, Токугаво, й усі ми про це знаємо завдяки королеві України, чи то пак, як його звуть на Україні, Гетьманові Пилипові Орликові, який тепер перебуває в Туреччині, а його син, Григор граф Орлик є на службі милостиво нам пануючого короля Людвика XV. Всі ми знаємо про долю цієї козацької держави, яку поневолив цар Петро. Тільки, не знаю, що я...

Токугава рухом руки перебив слова Шарона.

— Хвилинку, Шеваліє, я ще не скінчив. Скажу коротко: Манджукуо, чи то пак, як ви звете цю країну, Манджурія має бути японська й усе, що знаходиться між рікою Амуром і Жовтим морем, має підлягати країні Сходячого Сонця.

— Розумію! — хитнув головою Шарон! — Цього самого хочуть і Москалі.

Крізь щілини заплющених очей Токугави, здавалося, замигтіли іскри й погасли.

— Ти правильно сказав, Шеваліє! Але крім Тунгузів і Китайців, які живуть між Амуром

і Жовтим морем, є тепер там Українці і за кілька десятків років там буде велика українська колонія.

— О, про це немає сумніву! Українська родина без дітей проклята Богом! — усміхнувся Шарон. — І, якщо йдеться про пораду... — не докінчив Шарон.

— Я слухаю! — сказав помалу Токугава.

— Чи можна мені висловити свою гадку? — спитав Шарон.

— Авже ж я на це й просив дозволу твого шефа, Шеваліє, щоб побачитися з тобою й обговорити цю справу. Наша дружба з твоїм незабутнім батьком була тільки сповидною притокою до цього.

— Якщо я добре зрозумів, то ця військова еміграція українська, яка під цю пору осіла в Манджурії, мала б стояти на послугах Японії?

— І на її вдержанні, коли б зайшла потреба! — докінчив Токугава.

— Розумію! В такому випадку треба поговорити тільки з Гетьманом Орликом. Він же ж начальний вождь козацьких військ поза кордонами України.

— Ми про це вже постаралися! — сказав спокійно Токугава, — хоч Гетьман Орлик вірить більше Туреччині, як нам. Йому спішно, а ми маємо час. А великі діла потребують часу, Слов'яни ж усі, зокрема ж Українці, люблять поспіх і солом'яний вогонь. Нам треба собі з'єднати іншу особу, яку ти, дорогий мій Шеваліє, напевно знаєш...

— А саме? — спитав Шарон.

— Князя Андрія Войнаровського, який тепер перебуває в Гамбургу.

— Особисто я з ним незнайомий, хоч це ві-

дома постать із широкими зв'язками й великий приятель некоронованої королеви Саксонії, Аврори графині Кенігсмарк.

— Це має бути жінка непересічної вроди, правда воно?

— Так, така краса родиться раз на тисячу років.

Якась глумлива усмішка пролетіла обличчям Такугави.

— З тебе говорить Француз, мій дорогий Шеваліє!

Шарон сердечно розсміявся:

— Ні, Токугаво, тільки мужчина! Але до речі: я мав би говорити з князем Войнаровським про цю справу?

— Так! І з'єднати його для нас!

— Це я можу зробити! — погодився Шарон.

— Очевидно, всі кошти платимо ми. Я приготував тобі, мій дорогий Шеваліє записку до власника кіоску ч. 17 на Рибній Площі. Це Німець, нам довірений, торгівець рибою. Кожного разу, коли потребуватимеш грошей, зайди до нього і він дасть тобі стільки гроша, скільки забажаєш. Ось, прошу, записка.

І Токугава вийняв із кімона невеличку пергамінову карточку, записану дрібнесеньким японським письмом, та вручив її Шаронові, який кинув на неї оком і сховав у кишеню.

— Дякую, Великий Шогуне! Все буде в порядку, хоч не думаю, щоб я міг швидко стрінутися з Войнаровським.

— Це ми тобі дякуємо за прислугу, дорогий мій Шеваліє де Мезон Руж. Говорю тому так, бо за хвилину тут прийде двох наших старшин і ти вже станеш віцеграфом де Шарон. Але

чому ти думаєш, що не швидко стрінешся з Войнаровським?

Токугава взяв у руки збанок і налив чарки:

— Вип'ємо, мій дорогий юначе, на успіх нашої справи!

Тримаючи чарку в руці, Шарон повторив запит:

— Чому я не швидко стрінуся з Войнаровським? Бо його мабуть довший час не буде в Гамбургу, після виборів короля Англії...

Токугава, який теж тримав чарку в руці, поклав її на столик і нахилився до Шарона:

— Яких виборів?

Шарон усміхнувся:

— О, то ви ще не знаєте найновішої новини? Коли я виходив із посольства, наспіла саме вістка, що королем Англії, який прибрав ім'я Юрія I, став електор ГанOVERу, Юрій Людвик, особистий приятель Войнаровського.

Обличчя Токугави мов змертвіло, він заложив руки в обидва широкі рукави свого кімона й заплющив очі.

Хвилину царила тишина, яку перервав шепотом Токугава:

— Зла вістка, для нас і для Войнаровського!

— Чому для Войнаровського? — спитав здивований Шарон, — адже ж король Англії Юрій I, як особистий друг Войнаровського, зможе багато зробити для України...

— Це присуд смерти для Войнаровського! — сказав знову шепотом по хвилині Токугава, неначе продовжуючи свою думку.

— Не розумію! — поневолі відповів шепотом теж Шарон, хоч довкруги царила тишина й тільки олива час-до-часу порскала в лямпочках. — Хто може видати присуд смерти на

князя Войнаровського, він же ж полковник шведських військ і підлягає тільки імператорові Швеції?

Токугава розплющив очі, глянув бачно в вічі Шаронові і, нахилившись до нього, поклав йому руку на плече:

— Сину мій, із хвилиною вибору короля Англії Юрія I, особистого приятеля князя України, Андрія Войнаровського, на нього видав присуд смерти цар Московщини Петро I. Ти не розумієш, мій сину, що Україна мусить щезнути з усіх мап світу, що про неї має забути весь світ?

І знов зацарила мовчанка. Нагло в кімнаті пронісся легкий стукіт у двері. Шарон здригнувся і його рука поневолі пошукала за поясом пістолі.

Токугава випрямився:

— Будь спокійний, юначе, ти в гостині у друзів! — і дивлячися на двері, гостро кинув:

— Увійдіть!

Двері відкрилися і в них появився Фуміо Яно. Низько кланяючися у бік Токугави, підійшов ближче:

— Великий Шогуне, ця людина, яка привезла сюди нашого гостя — і Фуміо Яно схилив голову в бік Шарона — зловила в морі шпигуна.

Шарон схопився з подушок:

— А мій козак? — майже крикнув.

Фуміо Яно знову легко вклонився і відповів:

— Здоров і є на покладі нашого корабля, пане віцеграфі!

— Москаль? — спитав спокійно Токугава.

— Так, Великий Шогуне!

Шарон питаюче глянув на Токугаву.

— Закувати в кайдани шпигуна й примістити в льоху аж до дальших моїх наказів. А ви, бароне, попросіть сюди адмірала Сузуки й разом із ним приходьте негайно сюди. Наради не буде, я тільки в приявності пана віцеграфа Шарон хочу вас повідомити про наші рішення.

— Ти сказав, Великий Шогуне! — вклонився барон Фумію Яно й вийшов із кімнати.

— Переслати тобі шпигуна московського до французького посольства, мій сину? — спитав Шарона Токугава.

— Воно не було б зле! — відповів Шарон, підійшовши до одної з лямпочок і вдивляючись у полум'я. — Цікаво, до кого він був післаний, до мене чи до вас?

— І до тебе й до нас! — сказав байдуже Токугава. — Врешті, дізнаємося про це від нього.

— Якщо встигнете його переслухати, передайте його нашому посольству. Може він нам де-що цікавого виспіває!

— Відпливаємо опівночі, до цього часу зможемо дізнатися від нього, що нам треба!

І якась жорстока усмішка пробігла обличчям Токугави.

— А про себе, мій сину, будь спокійний. Я дам тобі охорону аж до пристані та, якщо бажаєш, то й до брам твого мешкання.

— Дякую сердечно, я з моїм козаком безпечний!

У двері знову постукано.

— Увійдіть! — сказав голосно Токугава.

Перший увійшов старший мужчина в адміральському моряцькому однострої, за ним став Фумію Яно.

— Дозвольте, адмірале, представити вам мого молодого друга, віцеграфа де Шарон, сина покійного мого притяеля, незабутнього Антуана де Шарон! Віцеграфе, це адмірал Контаро барон Сузукі, від сьогодні ваш приятель і опікун.

Шарон підійшов до адмірала:

— Дуже мені приємно вас пізнати, пане адмірале, й надіюся, що наша співпраця буде успішно розвиватися.

— Я завжди до ваших послуг, пане віцеграфе! — заявив адмірал, низько кланяючися.

— Барона Фумію Яно ви вже знаєте, віцеграфе, так тепер дозвольте, — продовжував Токугава, — що з уваги на брак часу, я тільки повідомлю коротко вас, мої панове, що віцеграф де Шарон погодився співпрацювати з нами у відомій вам справі й від сьогодні є він під охороною прапору Країни Сходячого Сонця, а пристані Кобе, Осака й Йокогама є для нього й для осіб, яких він укаже, відкриті. Прошу пана адмірала повідомити в цій справі кого слід.

І в цьому ж моменті повітрям струснув гарматній стріл, один, другий і третій.

— Що це? — спитав Токугава.

— Це рада міста Гамбургу вітає короля Англії, Юрія I — пояснив Шарон.

Японські старшини глянули на себе а Токугава вп'ялив очі в адмірала Сузукі.

— Саме я хотів теж повідомити, панове, що королем Англії, який прибрав ім'я Юрія I-го, став електор ГанOVERу, Юрій Людвик.

Здавалося, що після цих слів адмірал Сузукі затремтів, а його обличчя стало сіре, як земля.

2 РОЗДІЛ

У ВЛАДИЧІЙ ПАЛАТІ НА ГОРІ СВ. ЮРА У ЛЬВОВІ

Велика молочна куля, в середині якої горіла олив'яна лямпка, кидала на стіл біле, лагідне світло. При столі, закиданому паперами й записками, сидів у чернечому одязі, могутньої постави, широкоплечий, з довгою чорною бородою чоловік. Його очі швидко пробігли рядками листа, що його він тримав у руках, і спинилися довше на останньому реченні:

"Тому звертаюся до Вашого Преосвященства з уклінним проханням післати когось із довірених, найкраще когось із панів на Шептицях Шептицьких, сюди до нас, щоб він міг, як слід, де треба, піти та оповісти те, що ми вже знаємо, але на що не маємо наочного свідка..."

Чернець хвилину задумався. Його очі щераз спинилися на підписі листа:

"Вашого Преосвященства в Христі покірний брат і слуга, о. Василь Процевич, Протоархимандрит Чину Святого Василя Великого, — дано у Вічному місті Римі, 29 дня місяця жовтня, Року Божого 1715".

Чернець згорнув листа, щераз уважно оглянув печать на коперті, де побіч адреси "Ата-

насієві на Шептицях Шептицькому, Єпископові Львова, Галича і Кам'янця, Київо-Печерському й Унівському Архимандритові до рук власних" було зазначено великими буквами "Строго довірено" — і заховав листа в шухляду стола. Встав помалу зза стола й підійшов до вікна. І в цьому моменті завважив, що неначе якась тінь мигнула за вікном.

Чернець швидко відчинив вікно й виглянув: кругом царила ніч, десь далеко у підніжжя Святоюрської Гори спав Львів, тільки де-неде по хатах блимали якісь світелця, а лісом, що стояв довкруги владичої палати, йшов таємний шум.

Чернець хвилину стояв у відкритому вікні, відтак зачинив його, підійшов до дверей і, відчиняючи їх, кликнув:

— Брате Арсеніє!

— Слухаю, Ваше Преосвященство! — відповів голос і молодий чернець почав іти сходами нагору.

— Брате Арсеніє, хто з владичих козаків має сьогодні службу?

— Язловецький, Гулевич і Камоцький, Ваше Преосвященство! — відповів брат Арсеній, спинившись на сходах, що вели з сіней нагору.

— Скажи, будь ласка, брате Арсеніє, хай вони переглянуть сад!

— Ваше Преосвященство завважили щось?

— Так! А собаки спущені?

— Ні, Ваше Преосвященство, бо ще мають бути відвідини.

— Правда! Але хай Язловецький візьме зі собою собак!

— Я зараз скажу, Ваше Преосвященство.

Брат Арсеній збіг кілька сходів униз і скрутив ліворуч до кімнати, де була станиця владичих козаків, особистої гвардії львівських владик. По хвилині з кімнати вийшло трьох мужчин. При світлі смолоскипів, що горіли в передсінні, заблистіли на їхніх, фіолетної барви кубрачках, золотом гаптовані герби владик Шептицьких і різnorodними барвами заграли вибивані самоцвітним камінням рукояті їх шпад. Один із мужчин, тримаючи в руках, широкий із білим струсиним пером, чорний капелюх, хотів піти сходами нагору, коли нагло хтось тричі застукав у входові двері. Мужчина завернув і рухом руки спинюючи брата Арсенія, який підбіг відчинити входові двері, сам підійшов до дверей і відчинив їх.

У передсіння палати ввійшло двох мужчин, один із них нижчого росту, в чернечому одязі, другий високий і стрункий, при шпаді, вдягнений із французька, своєю постаттю нагадував владику-ченця.

— Слава Ісусу Христу! — привіталися мужчини, при чому високий мужчина, побачивши гвардистів, усміхнувся до них а чернець звернувся до брата Арсенія з запитом:

— Чи не буде за пізно, брате, бачитися з владикуою?

— Не тільки не пізно, брате Степане, але я вас нетерпеливо очікую! — роздався голос владики, що все ще стояв у відкритих дверях своєї кімнати. — Заходьте дорогі гості, заходьте!

Високий мужчина підійшов до одного з гвардистів.

— Чи може сподієтесь якогось нападу на дядька? — спитав тихо.

— Здогадно, хтось є в саді, бо владика велів нам переглянути сад — відповів также ж тихо ґвардист.

— Добре знати! — сказав неначе до себе мужчина й помалу за ченцем пішов догори сходами.

— Слава Ісусу Христу! — привітався чернець, схилившись низько й цілуючи з пошаною владичий перстень. — Вибачте, Ваше Преосвященство, що ми так пізно приходимо, але нелегко воно ніччю дібратися зі Львова на Святоюрську Гору.

— Я вже боявся за вас, хоч знаю, що мій братанич Федько, то з цих Шептицьких, що вміють махати шаблею!

— Я сьогодні, дядьку, при шпаді! — цілуючи перстень владики, сказав поважно Федір Шептицький.

— А то чому? — здивувався владика Атанасій. — Якийсь новий закон, чи радше нова думка наших львівських райців?

— Еге ж! — усміхнувся Федір. — Охорона духовної особи може бути тільки при шпаді.

— Але напасники, владико, можуть бути при шаблях! — звертаючися з усмішкою до владики, сказав чернець, якого звали Степаном.

— О! — всміхнувся владика. — Наша міська рада дуже про нас дбає, зокрема ж дуже хотіла б дізнатися, що діється на Святоюрській Горі! Але сідайте, дорогий кузине, — звернувся владика до ченця Степана, — бо хіба мені вільно так вас звати, отче Степане, правда? Князі Пузини є посвоячені з родом Шептицьких...

— Так, Ваше Преосвященство, навіть досить близько посвоячені, тільки на жаль, уже мало

Українців у нашому роді... "Потурчилися ми, побісурманились", як співає козацька дума... — сказав о. Степан, сідаючи на широке крісло побіч стола.

— Ще не всі, брате Степане, ще не всі! — примирливо - потішаюче промовив владика Атанасій, сідаючи за стіл. — Адже ж князь Юрій із Варшави ще не покинув нас!

— Так, Юрій ще ні! Саме я їду тепер до нього. І він не покине ні української Церкви, ні свого народу, бо в нього жінка козачка. Але в кого жінка Полька... — хитнув головою о. Степан і якимось, зворушено неначе, тихо додав: — не нам міряться із родом Шептицьких, твердий цей рід, як скала!

— Брате Степане, коли буде українська держава, тоді всі ті, що покинули нас, повернуться назад, як блудні сини... — сказав спокійно владика Атанасій.

— Боюся, Ваше Преосвященство, що ми ще не підготовані, як слід, щоб мати свою державу, а вже повинні бути готові!

— Як ви це розумієте, брате?

— Ваше Преосвященство, коли ми кілька днів тому відвідали вас, я дозволив собі передати Вашому Преосвященству універсал Гетьмана Пилипа Орлика. Сьогодні, Ваше Преосвященство, я дозволю собі декількома словами з'ясувати цілу справу, зразу ж заявляючи, що завдяки тут приявному панові Федорові — і о. Степан легко схилив голову вбік Федора, що сидів недалечко нього, — я міг багато більше зробити, як я задумав, а перш усього, перебуваючи в гостині в родинному домі Вашого Преосвященства, Вошинцях, стрінутись із тими нашими родами, які готові

своє життя віддати за нашу Церкву й за українську державу. Не буду вичисляти тут, Ваше Преосвященство, з ким я бачився і з ким я провів наради, всі бо представники наших шляхетських родів однозгідно, як і слід шляхті Галицько-волинської Волости, леліють у своєму серці вільну й незалежну українську державу та готові за неї кожної хвилини віддати своє життя. Але, дозвольте Ваше Преосвященство, що буду щирий, так, як був щирий на нарадах, у Вошинцях чи в Шептицях, де я отверто заявляв: вмерти за якусь ідею не штука, штука є цю ідею втілити в життя і для неї жити!

— І не порубала вас, шаблями, наша перемиська шляхта за це, отче Степане? — усмінувся владика Атанасій.

— Якось ні, владико, хоч часом уже було близько того, зокрема одного вечора нарад, коли довідалися, що нащадок старовинного руського боярського роду, тобто я, став езуїтом...

— Це правда! — хитнув головою владика Атанасій, — в історії цього заслуженого Чину, побут його в Україні, це одна з чорних сторінок. Але не винен хіба ж у цьому святий Ігнатій Льойоля, тільки ті його наслідники, які по волі чи поневолі спростачили його ідею! Це ж кожна людина зрозуміє!... Та, якщо не помиляюся, отче Степане, то ви тепер василіянин?

— Так, Ваше Преосвященство, я скористав, нарешті не тільки я, з дозволу що його виеднав покійний генерал Ісусовців, хай Господь світить над його душею, Клявдій де Аквавівва, у папи Павла V, що Ісусовці, чи то пак, як нас звуть, езуїти, мають право, в деяких випад-

ках, перейти до василіян і бути в них на службі, якщо знайде потреба*). І тому я виїхав із Риму з повноваженнями організувати, чи може радше переорганізувати шкільництво в Україні.

— Розумію! — хитнув головою владика. — І таким чином ви об'їхали всі землі України!

— Так, Ваше Преосвященство, в дослівному значенні всі землі нашої розлогої батьківщини, яка тепер поділена між Польщею і Московщиною... Але можу впевнити Ваше Преосвященство, що очі всіх, і тих, що після нещасного бою під Полтавою, а яких очолює Гетьман Пилип Орлик, опинились на чужині, і очі тих, що стоять під кермою одного з найблагородніших володарів України, нещасного Гетьмана Івана Скоропадського, який жертвує всім, що тільки має найдорожчого, щоб зберегти під кривавим тиском царя Петра I хоч рештки того українства, що ним жила Україна під кермою Гетьмана Мазепи, та врешті й очі тих, які не повернулись до Апостольської Столиці, думаючи, що в своїй Православній Церкві вони найдуть прибіжище своїх самостійницько-державницьких ідей, — очі всіх, Ваше Преосвященство звернені на Святоюрську Гору у Львові, на особу Вашого Преосвященства.

Хвилину, після цих слів о. Степана Пузини, царила мовчанка. Владика Атанасій, який досі слухав уважно, похилив голову, важко задумавшись і, коли підняв її, в його великих, пронизливих чорних очах засяли неначе іскорки:

*) Автентичне.

— Я завжди прошу нашого Спасителя, брате Степане, щоб дозволив мені взяти Його хрест і піти за Ним. Адже ж гаслом роду Шептицьких є "А круче салюс*"); і наш рід держався і, вірю, що держатиметься завжди цього клича. Але я тільки один із єпископів, дарма, що володію одною з найстарших митрополій України, яка вже за нашого галицького монарха Юрія I, ще в 1303 р. була установа на а тільки польська окупаційна влада нам, галицьким єпископам, цей належний нам титул і привілей, забрала. Але наді мною є мій зверхник, католицький київський митрополит Лев II, а побіч нього київський православний митрополит Йоасаф Кроковський...

— Його вже нема! — сказав тихо о. Степан.

— Кого нема? — живо спитав владика Атанасій.

— Вибачте, що я дозволив собі перебити ваші слова, Преосвященний, це сталось поневолі. Митрополит Йоасаф у тюрмі й буде засланий на досмертну каторгу.

— Що сталося? Чому? Адже ж кілька років тому він скликав собор до Глухова і, слухаючи наказу царя Петра I, викляв Гетьмана Мазепу?!

— Так, Ваше Преосвященство, це правда. Але коли Йоасаф виклинав Гетьмана Мазепу, біля нього стояли з наготовленими мушкетаму царські жандарми. Це примусове виклинання так духово розп'яло Митрополита Йоасафа, що він опісля написав листа до царя, в якому відкликав викляття. У відповідь на цьо-

*) "Спасіння в хресті" — лат.

го листа Йоасафа, цар наказав його скатувати й кинути в тюрму, з якої він уже не вийде.

Владика Атанасій перехрестився.

— Господи, будь милосердний його душі!
— шепнув. — Ви може бачилися з ним, отче Степане?

— Ні, владико! Хоч як я про це старався, бо це один із тих українських владик, які вибираючи між Москвою і Римом, вибрали б Рим. І саме тому, Ваше Преосвященство, очі всіх звернені на вас, перш усього тих, які виразно бачать, що не мине півсторіччя і Українська Православна Церква перестане існувати, як самостійна Церква України. Правда, є ще багато таких, яким почування притемнюють розум, а в нас Українців багато помилок можна пояснити перевагою чуття над розумом, але не всі з нас кермуються улюбленою кличкою "Хто не з нами, той проти нас". Є в нас, Богу дякувати й такі, які знають правдивість української приповідки: "Поки пічнеш бігати, навчися ходити".

— Але таких мало серед нас, отче Степане!
— похитав головою владика Атанасій.

— Справедливо, владико, дуже мало. Але справу вирішує не кількість, не юрба, а якість, одиниці, ті, що ведуть юрбу. І коли їх думку прояснить Божа ласка, коли наші провідники попросять у Бога помочі й благословення на свій труд, то він видасть стократний плід. Преосвященний, живемо в часах крайнього неладу в Польщі, безнастанних соймів, що не можуть винести ніякої ухвали, всяких комісій, які єдиний вихід із лиха бачать у нових податках, що ними наше міщанство вже й так перетяжене, часах взаємних міжусобиць і брато-

вбивств. Чужі сусідні пруські й московські війська входять безкарно в кордони Польщі, на українські землі, і ніхто не ставить їм опору. Військо стоїть залогами по містах, невинних запирає в льох, лайдачиться, знущається над жінками, вбиває спокійних мужчин, домагається від міщан крім харчів і грошей ще їхніх жінок і дочок. А як терплять наші священники, наші братства, наші храми Господні, яких увесь дорібок, усі церковні прикраси йдуть на контрибуції! Повне розладдя, яке тепер панує в Польщі, мусить закінчитися катастрофою і кожний, хто має відкриті широко очі, бачить це.

— І ми це бачимо, брате, і тому незабаром у Львові відбудеться Собор, на скликання якого в нас є вже дозвіл від Апостольської Столиці. Наш Папа Климент XI видасть спеціальну буллю з приводу цього Собору*) — сказав спокійно владика Атанасій.

Обличчям ченця о. Степана пробігла, неначе блискавка, радісна усмішка. Він хвилину глядів розрадуваними очима на владика Атанасія, відтак звернувся до Федора, який досі сидів мовчки, слухаючи розмови:

— Ти чув, Федоре? — спитав.

— Слава Богу! — шепнув Федір.

Владика Атанасій здивовано поглянув на своїх гостей.

— Не розумію вас! У чому справа? — спитав.

*) Спеціальна булля Папи Климента XI, в якій Папа вітає і благословляє собор Української Католицької Церкви, появилася з датою 17 липня 1720 року.

— Владико, чи ця вістка, що ви її нам тепер сказали, є зовсім певна? — спитав о. Степан.

— Зовсім певна! У мене на руках є документ про це! — сказав рішуче єпископ Атанасій.

— Бо на Київщині, чи такі просто в Києві, звідкіля я тепер вертаюся, ходять інші чутки. Я їх нікому не повторяв, тільки єдиному Федорові...

— А саме? — якимось нетерпляче спитав владика.

— Цар Петро приймає католицизм, Апостольська Столиця уневажнює Унію і наша Католицька Церква підлягатиме Москві! — сказав помалу чернець Степан.

— І ви повірили в таке, мій брате? — засміявся сердечно владика Атанасій. — Та ж від цієї вістки на милою задихає московський обман!

— Чин Ісусовців, до якого я в основі належу, Ваше Преосвященство, і де маю численних приятелів, знає певно, що через своїх послів і довірених цар Петро старається переконати деякі кола, які стоять близько Папи, про свій намір піддатися зверхності Апостольської Столиці — сказав поважно чернець Степан.*)

— І ми це знаємо також, мій кузене і брате, як теж знаємо, що деякі видатні діячі вашого Чину захоплені цією думкою, чи може радше, цим обманним пляном царя Петра I. Будьте спокійні, в Римі може краще знають московську хитрість, як ми самі її знаємо. Але до ре-

*) Автентичне.

чі: чи можете мені сказати, де ви вперше почули цю вістку, з чиїх уст?

— Із уст самого Гетьмана України, Івана Скоропадського, який недавно вернувся з Петербурга до Глухова. Дуже зажурився цією вісткою Гетьман і просив мене, як тільки побачуся з Вашим Преосвященством, спитати про це та повідомити його. Тому, Ваше Преосвященство, своїми словами - запевненнями, ви зняли мені великий тягар із серця і щиро повторюю за своїм кузеном Федором: Слава Богу, слава Богу!

На чолі владика Атанасія появився глибокий пруг і голос його неначе наливався металічністю, коли він, вп'яливши очі в отця Степана, говорив:

— Запевніть, брате, Ясновельможного Пана Гетьмана, що серед нас, українських католицьких владик, не було й не буде ніколи навіть найменшого прихильника московщення нашої Церкви чи нашого народу. Всі ми, владика Української Католицької Церкви знаємо знущання і наруги, що їх переносять наші брати й сестри під кривавим пануванням Москви, то й кожного, хто думає про якесь "воз'єднання" з Московією, ми вважаємо бідною, заблудшою вівцею. Тільки неосвічені, ті, що не знають, чи не хочуть знати свого минулого, яких засліпило чи засліплює царське золото, можуть надіятись якоїсь ласки з Москви чи Варшави. І це не є, княже Пузино, моє тільки становище, це не тільки я так думаю. Так думає і згідно зі своїм національним сумлінням так же само поступає і ділом здійснює наші думки й наш католицький київський митрополит Лев II, і архієпископ полоцький Флоріян Греб-

ницький, і єпископ турово - пинський Теофіл Годабський і, може найбільший мученик серед нас, архієпископ смоленський Лаврентій, князь Друцький - Соколинський. Та не менші наруги від "власць імущих" переносимо й ми, брате Степане, від польського духовенства й від польської влади; коби ви знали, скільки терпить наш екзарх, луцько-острозький владика, Йосиф граф із Вигова Виговський, скільки наруги зазнав від своїх і чужих наш перемиський владика Єронім Устрицький, скільки присудів смерти одержав єпископ холмсько-белзький Йосип Левицький. Про те все знає тільки наш Спаситель і Його намісник на землі, Папа. Але нас ніхто не поневолить, бо ми піддані Ісуса Христа й воїни Його Церкви!

— Говорю вам це тому, щоб ви заспокоїли пана Гетьмана і піддержали в його справді дуже важкому становищі. Я завжди молюся, щоб Господь дав йому силу видержати ці важкі терпіння. Читав я із справдішним болем серця, листа запорізького кошового Йосипа Кириленка до Гетьмана Івана, в якому зветься його "мосць-паном Скоропадським, гетьманом Московським". Це справді жахливе! Який брак взаємного розуміння серед нас, скільки злоби скривається в людині!

— Уже з природи, Ваше Преосвященство, Гетьман Іван, дарма, що він із старого козацького роду, людина податлива. Але він безсумнівно щиро відданий своїй батьківщині. У нього зв'язані руки, за всім же ж наглядає Москаль, агент царя Петра, стольник Хведір Протасьєв. Коли б не Гетьманша, рішуча й енергійна Настя Скоропадська, фундаторка Гамаліївського монастиря, єдиного місця, де можна

без підслуху говорити з Гетьманом чи Гетьманшею, то Гетьман Іван уже давно був би на засланні. А тепер у Гетьмана знову ж родинна трагедія...

— Що ж такого? — спитав живо владика.

— Цар домагається, щоб Гетьман віддав свою дочку за сина царського любчика, дворянина Петра Толстого. А їй ледве 15 років...

— Це ж звичайне душоубство! — шепнув неначе до себе владика.

— Така ж і політична лінія царя Петра I, якого вже тепер величають "великим", Ваше Преосвященство — хитнув головою о. Степан. — А за ваші слова, Владико, я вам глибоко вдячний. Я перекажу... — —

І нагло о. Степан замовк, бо з городу понісся якийсь скажений гавкіт собак і пронизливий вереск:

— Рятуйте! Рятуйте!

На долині, в сінях єпископської палати, почувся стукіт чобіт, чутно було, як хтось раптово відкрив входову браму й сильний мужеський голос закликав:

— До зброї! За мною!

А з городу лунав пронизливий крик:

— Рятуйте! Рятуйте!

Федір Шептицький схопився з крісла, миттю витягнув шпаду з піхви, підбіг до входових дверей кімнати, відчинив їх та станув на порозі. Отець Степан поблід і перестрашено глядів на владика, який спокійно, наче б ніщо не сталося, сидів за столом, спершися на спинку крісла.

— Ваше Преосвященство, це напад?! — вишептав по хвилині о. Степан.

— Не виключене! — усміхнувся владика Атанасій — адже ж живемо в Польщі, під опікою найяснішого короля Августа II. Якщо б ви, отче Степане, побували довше у Львові, то звикли б до таких речей. Що ж там, Федю? — спитав владика стоячого на порозі Федора.

— Нічого не бачу, дядьку, й нікого в сінях немає. Двері на город відкриті.

— А поклич но брата Арсенія!

— Брате Арсеніє! — кликнув Федір, підходячи до сходів, — брате Арсеніє!

— Слухаю! — озвався голос знадвору й у відкритих дверях, що провадили до городу, появився братчик-чернець.

— Брате Арсеніє, Преосвященний питають, що сталося? — нахилиючися через поруччя сходів, спитав Федір.

— Не знаю, Ваша Милосте! Преосвященний веліли перевірити город і Язловецький та Гулевич взяли собак та пішли в ліс. Із рештою вартових залишився Камоцький. А коли почувся крик у лісі, Камоцький закликав решту й усі побігли в ліс. Але тепер — вихилився крізь відкриті надвір двері брат Арсеній — хтось іде, ні, це не наші, ті з ліхтарнями... Це галябардники, ваша милість, міська стежа...

— От, і вже знаємо, хто вислав до нас шпигуна! — подумав Федір і, ховаючи шпаду до піхви, завернув назад до кімнати владики:

— Дядьку, прийшли галябардники, але я з ними поладнаю. Я зачиняю двері.

— Тільки без бійки, Федьку! Опануй себе! — усміхнувся владика.

Федір збіг сходами вниз і станув на порозі відчинених входових дверей, побіч брата Арсенія.

Гурт мужчин із галябардами в руках наближався швидкою ходою до владичої палати. Два з них попереду несли засвічені ліхтарі й один підійшов близько Федора та, світячи йому просто в обличчя, грубо спитав по-польськи:

— А ти хто такий?

Федір Шептицький скипів:

— Геть звідсіля, хаме! Ти знаєш, куди ти прийшов? — крикнув Федір і відсуваючи галябардника рукою так, що тому малоощо ліхтарня не випала з руки, вийшов назустріч стежі:

— Хто з вас тут старший? — спитав грімко по-українськи.

Із гурта галябардників висунувся коренистий, низького росту мужчина, вдягнений в однострій міської поліції:

— Я сотник Остоя-Пшесмицкі, командант стежі, а з ким маю честь говорити? — сказав мужчина ломаною українською мовою, віддаючи поклін.

— Боярин Федір Шептицький! — вклонившись легко, відповів Федір, зразу помітивши, що сотник, почувши слово "боярин", що його вживала тільки українська шляхта для зазначення своєї старовинної приналежності до землі української, якомсь злісно скривився.

— Яким правом ви ввійшли у монастирську обитель без дозволу владики, вашмосць сотнику? — спитав гостро Федір.

Очі сотника якомсь неспокойно забігали, немаче шукаючи чогось, але миттю опанувавшись, він бундючно відповів:

— Правом порядку! Ми чули якісь крики в лісі, а чимало банд тепер шляється по лісах...

— Ви чули крики в лісі? — глузливо повторив Федір. — Цікаво! І ці крики доходили аж до львівської ратуші? Дуже гомінкий став ліс Святоюрської Гори! Хто б то подумав?! Може й стріли було чути? — глузував Федір.

Сотник стояв, як на розжареному вугіллі, на його обличчі відбилася така ненависть, що здавалося, він ось-ось кине́ться на Федора Шептицького, який на голову вищий від нього, стояв зложивши руки на грудях, глумливо посміхаючись.

— Вашмосць Шептицький!—процідив крізь зуби сотник. — Ви забуваєте, що стоїте перед владою... — —

— Мовчіть! — гукнув Федір, вдаряючи з цілою силою по рукояті шпади. — Ви незаконно вдерлися сюди, де владу має тільки львівський владика. І я вас кожної хвилини маю право видати в руки владичих гвардистів, а вони вже з вами зроблять порядок!

— Здоров, Остоя! А ти що тут робиш? — залунав голос і зза вугла монастиря вийшов гурт владичих козаків. Один із них тримав на смичі двох величезних собак, які побачивши галябардників, почали гарчіти й визиватись. Трьох інших вело якусь постать, обличчя якої було заслонене каптуром; попереду йшов Язловецький, але побачивши галябардників, рукою спинив гурт гвардистів, а сам підійшов до сотника.

— Ти звідкіля тут взявся? — спитав.

Побачивши закаптурену постать, яку один із владичих козаків держав під руку, сотник неначе зрадів:

— А не казав я, що бандити шляються по святоюрському лісі! Мене саме вислали пере-

шукати ліс і схопити небезпечного бандита, а ось ви його й схопили! А тепер я його...

Язловецький підійшов близьенько до Пшесмицького й поклав йому руку на рамені:

— Спокійно, Остоя, спокійно! Ти знаєш хто я і я знаю хто ти! Ти маєш владу на вулицях Львова, але на Святоюрській Горі маю владу я! І ти про це дуже добре знаєш! Цей в'язень є мій і про його долю рішатиме мій зверхник, Владика Атанасій, а не бургомістер чи лава радних райців, твої зверхники.

І тут Язловецький обернувся і кликнув до гурту гвардистів:

— Камоцький, відведи в'язня до льоху й полич до нього фельдшера!

Пшесмицькі збентежено глянув на Язловецького, відтак на Шептицького:

— Панове, а хіба не можна б...

— Ніяк не можна, Остоя! І нічого тут більше говорити! А тепер я і тебе й твоїх галябардників мушу придержати, аж до наказу владики, що з вами зробити!

— Протестую! — крикнув Пшесмицькі. — Ви не маєте права мене придержати! Я почув крик у лісі й моїм обов'язком було...

Язловецький не слухаючи Пшесмицького, знову звернувся до гурту гвардистів:

— Гулевич, піди будь ласка до владики і спитай його, що він накаже зробити з міською стежею, яка без дозволу вдерлася на терен монастирської обителі? Чи придержати її аж до ранку, чи відвести до міста?

— Протестую! Ми не вдерлися, тільки прибігли на поміч, тому хто кричав "на поміч, рятуйте"... — кричав Пшесмицькі.

— Остоя! Ще раз попереджую тебе, щоб ти не кричав! — сказав спокійно Язловецький.

— А чи ти знаєш, Михайле, — звернувся Шептицький до Язловецького — що цей крик було чути аж до львівської ратуші?

— Та невже? — засміявся сердечно Язловецький. — Хто б то подумав, що ми Українці маємо таких щирих приятелів серед лавників міста Львова!... Зараз же вислали нам поміч!

До Язловецького підійшов Гулевич:

— Преосвященний веліли відвести міську стежу до міста, а пана сотника Остою-Пшесмицького, з котримсь із лавників міської ради, просили завтра явитись у палаті.

Язловецький розвів руками:

— Ви бачили, Остоя, і все поладнане! Семене! — гукнув до гурту гвардистів Язловецький — разом із Павлом відведеш пана сотника до підніжжя гори! Добраніч, панове, й будь доброї думки, Остоя!

— Не знаєш ти, Язловецький, якої ти халепи наробив! — сказав півголосом Пшесмицькі.

— Ти хочеш сказати, Остоя, якої ви халепи наробили! — усміхаючись, теж півголосом відповів Язловецький, входячи з Шептицьким до палати.

— Замкніть брами, брате Арсеніє, бо мабуть уже спокійно зможемо спати! — звернувся Язловецький до ченця, ідучи по сходах нагору.

— Ваша милість спатимуть сьогодні тут, чи на вартівні? — спитав брат Арсеній.

— Сьогодні спатиму тут, на вартівні ночує Гулевич.

— То я зараз же приготую вечерю.

— Добре, брате Арсеніє!

Увійшли до кімнати, в якій владика розмовляв з о. Степаном. Владика бачно глянув на Федора і, всміхаючись до Язловецького, спитав:

— Бачу, пане Михайле, що наш Федір не скривавлений і вбрання на ньому не пошарпане. Як воно сталось? Що це за диво?

— Ось-ось, владико, було б дійшло до драчки, але нас наднесло в саму пору! — відповів сміючись Язловецький.

— Розкажете нам усе при вині! Скоч-но, Федьку, з братом Арсенієм до пивниці та принеси нам до вечері якогось доброго грецького вина!

— Вже йду, дядьку!

— Бачите, як утішився! Просто преобразився на обличчі, як тільки згадали про вино! — жартував владика. — Ну, прошу до їдальні, підкріпимось, чим Бог дав!

Але коли владика відкрив двері до їдальні, у дверях станув збентежений Федір.

Владика спинився:

— Що сталось, Федьку? Нема вина? — спитав жартівливо.

— Ні, дядьку, тільки... — і Федір глянув на Язловецького.

— Що тільки? — уже гостріше спитав владика.

— Тільки... прийшов фельдшер... — якимось вагаючись відповів Федір.

— Фельдшер? — зчудувався владика Атанасій. — А що ж він хоче?

Язловецький звернувся до владики:

— В'язня, Ваше Преосвященство, потурбували трохи наші собаки. Бровко скочив йому на карк і рану треба було мабуть зішити.

Тому я велів фельдшерові зайти до в'язня, прочистити й перев'язати йому скалічення.

— Розумно! Так повино бути! А хіба рани небезпечні? — занепокоївся владика.

— Виключене, Ваше Преосвященство, я ж ці поранення бачив, коли здіймав з його плеча лук! — сказав спокійно Язловецький.

— Лук?

— Так, Ваше Преосвященство, лук. І кілька стріл, які — на мою гадку — затроєні. Я їх, до розгляду, передав фельдшерові. Затроєні вони, Федьку, що? — звернувся до Шептицького Язловецький.

— Так! — хитнув головою Федір.

— Я так і догадувався! — ствердив Язловецький.

— Але фельдшер сказав мені тепер щось інше... — продовжував Федір — цим бандитом, що ви його схопили у святоюрському лісі, є... жінка.

3 РОЗДІЛ

ЧОРНИЙ МЕТЕЛИК

Покоївка поклонилася:

— Так, пані графине!

— І вели Йосипові запрягати. Хай карета чекає! А каву принеси нам гарячу, таку, як я люблю!

— Так, пані графине!

Швидким поглядом обкинула кімнату: графиня сиділа на фотелі у своїй ранній коронковій намітці.

(— "Жорж обіцяв мені таку намітку купити, як тільки ми подружимося!" — подумала).

Лікар стояв біля вікна і тримав якісь газети в руці. Коли вона ввійшла в кімнату, вони обоє сердечно сміялися.

(— "Жорж напевно питає мене, чому лікар приходив і що я маю тепер йому сказати?" — подумала).

Вийшла з кімнати й легко примкнула двері, залишаючи вузесеньку щілину. Пушисті килими глушили крок.

Станула під дверима надслухуючи.

— Приемна на вид ця ваша покоївка, графине! — відозвався лікар.

— Гіза, думаєте? — спитала графиня. — Так я вже так звикла до неї, що просто годі

мені без неї обійтися. Але від якогось часу помічаю, що вона якась наче б то розгублена. Доведеться вам, докторе Лярі, мабуть і її лікувати.

— Що ж, на це я і лікар, щоб лікувати!

— А мене чомусь не можете вилікувати... Дозвольте, чому ж ви зараз же хмуритеся?

— Бо ви зовсім здорові фізично, графине! Ваша депресія, чи то пак пригноблений настрій не впливає зовсім із якогось фізичного недоліку. Я зовсім не схиляюся із своїм твердженням, що така фізична краса, як ви графине, родиться раз на тисячу років. І на сторінках історії жіночої краси, Аврора графиня Кенігсмарк, займе перше місце. Адже ж самі знаєте, графине, що ваше прізвище відкриває усі двері.

— Крім одних! — почувся шепіт графині.

(— "Нічого не розумію!" — подумала Гіза й притулила ухо до щілини дверей.)

— Ось саме й тут джерело вашої недуги, графине! Просто й одверто: ви не можете жити самотньо! Вам не вільно жити спогадами! Ви шукаєте того, що минуло, на своїх замках Кведлінбургу, Берліну чи Дрездену, а забуваєте, що життя йде далі і колеса історії завернути не можна. Вам треба знову так, як колись, почати ткати сіль політики, яка під цю пору вимагає зовсім іншого підходу — —

— Кава! — малоощо не скрикнула Гіза й прожогом побігла до кухні. Минула малу їдальню, прийомну, малий сальон, перебігла коридорчик і через службову кімнату, де дрімав лакей до послуг, убігла до кухні.

— Ви запарили каву? — спитала задихана кухаря, що порався біля кухні.

— Очевидно, що запарив! — спокійно відповів кухар. — А ти куди літала, що сопеш, як дихавичний кінь?

— Треба було! — кинула крізь зуби. — Не ваше діло! — почала укладати на срібному підносі чашки.

— Які береш? — спитав кухар. — Не знаєш, що пані не любить німецької порцеляни, тільки французьку? А тому твоєму кухарчукові я ще голову розвалю!

— Такий він мій, як і ваш! — відгризлася. — Давайте каву й булочки!

— Ага, булочки! Побіг твій кухарчук по булочки і слід за ним пропав! Мабуть знову ти його з якимись любовними справами післала!

— Та відчепіться від мене! Чого ви присікаєтеся? Булочки давайте!

— Ага! Давайте! Та бери ті, я їх трохи пригрів із маслом, але вони вчорашні. Знову біда буде!

— Не буде! У пані є лікар і вони такі зайняті, що навіть не завважать. Кава гаряча?

— Окріп! А слухай, може б ти паню спитала, на скільки осіб готовити обід?

— Не тепер! Пізніше!

Взяла в руки піднос і нагадала:

— Ага! Пані казала запрагати! Хай Йосип чекає під палатою!

— Скажи це Жанові, він і так спить по цілих днях!

Ішла помалу, несучи каву. Прийшла під двері будуару, постукала й увійшла. Зразу ж завважила, що папері, які передше тримав у руці доктор Лярі, лежали на столику під лампою. Пані даліше сиділа на своєму фотелі, голову

підперла рукою, з якої зісунувся широкий рукав коронки.

— Які в неї білі руки! — подумала Гіза і чомусь глянула на свої.

Доктор Лярі ходив по кімнаті й говорив даліше:

— Я не хочу вас вразити, графине, зокрема ваших патріотичних почувань, але я вже перестав вірити в геніяльність Карла XII. Може я помиляюся, але на мою гадку, після його смерті, Швеція стане малою незначною державою та зійде зі сцени всесвітніх потуг.

У чорних глибоких очах графині Кенігсмарк загорілися вогники:

— А хто прийде на місце Швеції? — спитала низьким, неначе глухим голосом.

Гіза підсунула столик до фотелю графині та почала помалу розставляти філіжаночки, уважно слухаючи.

— Не мої це слова, графине, що я вам їх тепер говорю, а почув я їх кілька днів тому на обіді у графині фон Ассен.

— Не люблю цієї жінки! — сказала неначе до себе Кенігсмарк.

— Стрінувся я там -- продовжував даліше говорити Лярі, неначе не почув завваги Кенігсмарк — із дуже милим, молодим дипломатом, красунем, що на них така багата східня Європа, князем, чи то пак, як його там титулували, Андрієм принцом Войнаровським, який недавно прибув до Гамбурга, про що ви мабуть уже знаєте.

Графиня Кенігсмарк узяла дзбанок із кавою і глянула на Гізу, яка стояла непорушно біля столика. Наливаючи каву в філіжанку, сказала:

— Дякую, Гізо, можеш відійти!

Гіза легко вклонилася і помалу пішла до дверей.

(— "Щоб тільки не забути! — думала, — щоб тільки не забути! Він називається Войнаровський, Войнаровський...")

І знову не зачинила дверей, тільки їх нещільно примкнула а сама станула біля щілини в дверях, надслухуючи.

— Ковток кави, дорогий докторе? — Так, я вже познайомилася із князем Войнаровським, справді зовсім мила людина і поведінка в нього європейська... Гадаю, що шановна пані фон Ассен буде довго тішитися своїм новим набутком! — залунав якось глумливо голос графині Кенігсмарк.

— Не знаю, чи це буде "набуток" графині фон Ассен, чи чийсь інший, але його слова я собі запам'ятав і хочу їх саме повторити, графине, а ці слова торкаються вашої батьківщини, Швеції! — сказав якось сухо доктор Лярі.

— Не дивота! Незабаром Українців буде у шведському війську більше, як Шведів! Я про це писала Карлові XII, пригадуючи, що завдяки цим Українцям, половина найкращої шведської армії наклала головами під Полтавою. Взагалі і наш Карло XII і ваш Людвик XV закохані в цих козаків! Але чому, ніяк не втрачаю! — сердито говорила Кенігсмарк.

(— "Полтава, Полтава!" — повторяла Гіза, стоячи під дверима).

— Графине, ви несправедливі! Зв'язки України зі Швецією не почалися від Карла XII, а майже 100 років тому. Я теж про це не знав і мені щойно князь Войнаровський пригадав: ще в 1654 від їхнього короля, чи то пак як во-

ни звать свого володаря, Гетьмана, а звався він Хмельницький, їздило посольство до вашої королеви Христини, а згодом до Карла Густава у відомій вам спробі балтійсько-чорноморської коаліції. Карло XII зовсім не відкрив України!

— Починаю підозрівати, докторе Лярі, що ви на службі української агентури! — сказала ущипливо графиня Кенігсмарк.

— На службі України я не є, — відповів поважно доктор Лярі, — але я там був, хоч і недовго, то, гадаю, хто бачив Україну, вже її не забуде!.. Бачите, графине, я вихованець єзуїтів, і з моїм учителем, французьким єзуїтом о. д'Аврїлем,*) а минуло вже кільканадцять років тому, я відвідав узбережжя українського Чорного моря. Там же ж я і познайомився з Українцями...

— Очевидно, якщо ви це, докторе, сказали Войнаровському, то він мало не розцілував вас із радости, бо чула я, що Українці люблять дуже цілуватися і просто плачуть з утіхи, коли хтось похвалить їх батьківщину!

— Тут нічого дивного, графине! Вам теж приємно, коли хтось про вашу батьківщину, Швецію, щось приємного скаже, дарма, що ви вже давненько "Саксонською Діяною" стали. А ваше упередження до України виникло мабуть із вашого докїлля, чи радше може під впливом батька вашого сина, теперішнього нашого саського електора й короля Польщі, Августа II...

*) Ісусівець о. д'Аврїль, відвідав 1692 р. узбережжя Чорного моря і побував в Україні. Він перший залишив точний опис козацької чайки.

Хвилинку царила тишина. Гіза тихенько відступила від дверей і заховалася в звоях котари, що заслонювала двері, але ніхто дверей не відкривав. Щойно по хвилині почувся тихий голос графині Кенігсмарк:

— Може воно і правда, докторе, що ви кажете, але я не можу Гетьманові України, Мазепі, простити його програної під Полтавою. Ви ж знаєте, я із старинного військового роду Швеції, я внучка шведського пільного маршала Ганса Крістофера графа Кенігсмарк, мій підло й потаємно замордований брат Филип граф Крістоф, був ганOVERським полковником — уся моя родина військовики. І я не можу зрозуміти, як міг, такий великої міри дипломат як Мазепа, піти враз із Карлом XII проти царя Петра, коли поруч цього ж царя стояв із цим же українським військом сьогоднішній Гетьман України, Іван Скоропадський. Українці проти Українців, уявляєте? І разом із собою Українці воюють під проводом Шведів за свою державу, над якою панує московський цар Петро?!

— Я не стратег, графине, і не політик. І самі знаєте, що я не шляхтич, і навіть цього маленького "де" при своєму прізвищі не маю. Мої батьки — селяни, і може й я сьогодні орав би, і сів на полях південної, такої дуже вбогої Франції, коли б не Чин Єзуїтів. Вони мене виховали, навчили лікарського мистецтва, про яке я мріяв від своїх дитячих років, то сьогодні я ваш і іншої високої шляхти лікар, я — звичайний собі Лярі. І тому я може інакше дивлюся на цю справу, як ви, графине! У вас інакший підхід до політичних справ, бо ви на вершку, але я гляджу на цей вершок знизу.

Але коли низи струсяться, вершок може впасти. Катастрофу під Полтавою залишім розглядати науковцям, сьогодні ж можемо ствердити, що я вам раніше хотів сказати: не в Швеції і не в Англії і не у Франції розіграється бій за владу над світом, а в Україні!

— Чи не підповів вам цих слів ваш Андрій князь Войнаровський? — залунав знову ущипливий голос графині Кенігсмарк.

— Для мене, добра графине, зовсім байдуже, князь він, чи ні, бо я звичайний Лярі та ще й лікар до цього, а повірте, коли ви покладете на шпитальне ліжко графиню фон Ассен а поруч неї вашу покоївку Гізу, то ніхто не то з дипломатів, але й із найбільш талановитих анатомів і фізіологів не вгадає, хто з них графиня а хто покоївка...

— Фе, докторе, ви починаєте бути непристойні! — залунав легкий сміх графині.

— Ні, графине, я йду тільки слідами свого великого попередника, лікаря й письменника Франсуа Рабле...

— Ух! Як ви можете читати таку гидоту, ви, вихованець езуїтів!

— Не забувайте, ласкава пані, що цей же, як ви кажете, автор гидких творів і мій великий учитель, лікар Франсуа Рабле, був довголітнім секретарем архієпископа а згодом кардинала Парижу, Жана ді Беллей.

— Ну так, у вашій Франції воно все можливе!

— А чому ж подібне не може статися в Саксонії?

— Як то подібне?

— А просто: чому ви, графине, тепер не мо-

жете обернути коруговки політики Саксонії під інший вітер?

— Я тепер не маю вступу на саксонський двір, докторе!

— Проте, графине, Август II грає під дудку царя Петра, який раніш чи пізніш проковтне Україну а з нею всі пляни Швеції, Франції й Туреччини. А коли б ви так заграли на карту України і проковтнули царя Петра?

— А навіщо він мені?

— Вам може ні, але ви маєте сина...

Щойно по хвилині почувся легко схвильований голос графині:

— Ви сказали правду, докторе, так, ви сказали правду: я мушу жити для мого сина. А то, кажу вам щиро, я часом забуваю це й усі свої зусилля спрямовую на викриття вбивника мого єдиного брата. Я мушу, мушу найти того вбивника!

— Графине, від убивства вашого брата минуло, якщо не помиляюся, уже з два десятки років і ледве чи вдасться вам найти вбивника. І поскільки пригадую, хоч у той час мене ще в Гамбурзі не було, то говорили, що полковника Филипа Крістофера вбив теперішній король Англії, Юрій I, а тодішній електор гановерський Юрій Людвик...

— Так, я теж так спершу думала... Бо мій брат кохався в Софії, жінці його. Але це не Юрій убив його. Воно майже певне!

— Що ж легшого, як сягнути до найпевнішого джерела, графине?

— Ви маєте це джерело, докторе? Під милий Біг, чому ж ви дотепер не вказали його! Та ж ви знали, що я шукаю — —

— Це я знав, графине, але щойно кілька днів тому я дізнався про джерело, де ви можете засягнути докладних вісток про вбивство вашого брата. І сьогодні я вам можу вказати оте джерело.

— Кажіть, докторе, кажіть!

— Щирим другом і приятелем сьогоднішнього короля Англії, Юрія I, є...

— Є? — майже скрикнула графиня Кенігсмарк.

— Є Андрій князь Войнаровський! — — —

У коридорі почувлися кроки й залунав голос дворецького:

— Герто, коли побачиш Гізу, скажи, щоб зійшла на долину до мене!

Гіза притьмом вискочила зза котари й стала в дверях:

— Я тут, пане Фридрих! — сказала легко вклонившись.

— Що ти тут робиш?

— Пані графиня веліли мені чекати, а там є лікар, — показала рукою на двері, що вели до будуару графині.

— А хто велів запрягати?

— Пані графиня! — всміхнулася Гіза.

— Ну, добре! — дворецький неначе замнявся. — Коли лікар вийде, негайно зголоси мене в пані графині! — докінчив діловито.

— Добре, пане Фридрих! — знов усміхнулася Гіза.

— Ну, добре! — знову дворецький неначе замнявся. — А... лікар уже довго в пані графині?

— Дуже довго, пане Фридрих!

— Тааак! — неначе до себе сказав дворецький, простуючи до сходів, що вели вниз палати.

Гіза вернулася до кімнати.

— Щоб я не забула: Войнаровський, Хмельницький, Мазепа, Полтава — числила та пальцях, — ще щось було п'яте, зараз... убивство...

— Я вам безмежно вдячна, докторе Лярі! — пронісся голос графині Кенігсмарк.

Двері будуару відкрилися широко та на порозі станув плечима до Гізи, доктор Лярі, що глибоко схилився в поклоні. — І я постараюся вам якнайскорше віддячитися за вашу прислугу.

— Мій старий приятель Франсуа Рабле, графине, сказав, що відколи Фенікійці винайшли гроші, від того часу перестало існувати слово "вдячність". А може то не він сказав Але чи це не все одно? Хтось сказав!

— А може це сказав ваш новий приятель, князь Андре? — засміялася графиня Кенігсмарк, стоячи в порозі кімнати.

— Ні! — відповів усміхаючись доктор Лярі — він напевно ні. Але... як хочете бути здорові, графине, послухайте моєї ради!

— Я обіцяла бути вам послушною, докторе, і буду! І тепер чекаю від вас вістки, коли йде?!

— Наказ! — і доктор Лярі щераз глибоко вклонився.

— Гізо, відведи пана доктора до брами! — звернулася графиня Кенігсмарк до Гізи. — Ви вибачте, докторе, я не вдягнена!

Гіза швидко вийшла з кімнати, йдучи поперед доктора, а по хвилині вернулася тихенько до будуару та стрималася на порозі.

Графиня Кенігсмарк стояла посередині кімнати й дивилася на великий образ, що висів на задній стіні її будуару. На образі в зеленій воді гралися до сонця дві постаті, Аврори Кенігсмарк і короля Августа II. Обличчя короля була звернене до Аврори з якимсь наче прохальним виразом. Аврора дивилася просто перед себе. Високе чоло, під луком зарисованими рівними бровами горіли великі чорні, неначе бездонні очі, невеличкі, повні уста під рівним із чолом носом — і високо заложене над чолом каштанувате, барви старого золота волосся, творило якусь, неначе не від цього світу красу. А проти тієї Аврори з образу, стояла дійсна Аврора, без зачіски, з розпущеним волоссям, але на її, такому ж високому чолі, що й на образі, вже було видно глибокі доземні пруги...

Гіза, тихенько, на пальцях підійшла до Аврори і на неї глянули неначе непритомні очі графині Кенігсмарк. По довшій хвилині, мов пробудившись зі сну, Аврора потерла долонею чоло та тихо спитала:

— Ти чогось хотіла, Гізо?

— Чи пані графиня вже хочуть одягатися?
— спитала также ж тихо Гіза.

— Так! — якимсь чужим голосом відповіла Кенігсмарк. — Поклич мені Гертю!

— А ще, пані графине, пан Фридрих просив чи може зайти?

— Хай зажде, поки вдягнуса. Карета чекає?

— Так, пані графине!

— Можеш відійти, Гізо! Зараз, зачекай! — і графиня Кенігсмарк глянула на столик, на якому, біля недопитої філіжанки кави, лежали газети, що їх залишив доктор Лярі.

— Візьми ці газети й занести їх до мешкання доктора Лярі. Ти знаєш, де він живе?

— Знаю, пані графине!

Гіза навшпиньки підійшла до столика, взяла рульон паперів, що лежав на ньому й нишком висунулася з будуару. Перебігла кілька кімнат і на коридорчику, що вів до кімнат служби, гукнула:

— Герто! Герто!

— А що там? — відозвався жіночий голос з одної кімнати.

— Графиня тебе кличе!

— Вже йду! — і з кімнати вийшла огрядна чорнявка. — Чому так пізно?

— Лікар був у графині! Біжи мерщій! — відповіла Гіза, відчиняючи двері своєї кімнатки.

Кинула рульон на ліжку, з вішака зза дверей взяла чорну пелерину й надягнула на себе.

— Ще вспію! — подумала, скидаючи невеличку намітку з голови та поправляючи зачіску. — Жорж іще буде дома! Коби тільки не забути! Всього було п'ять — —

На коридорчику почулися кроки й крізь відкриті двері до кімнати заглянуло обличчя дворецького:

— Ти куди?

— Пані графиня посилає мене до міста, пане Фридрих. І пані графиня веліла вам зачекати; коли буде виходити, тоді поговорить з вами.

— Ну, добре! Ти може їдеш з панею графинею?

— Ні, пане Фридрих! Мене пані графиня посилає до пана доктора Лярі, я зараз вернуся.

— Ага! Тааак! — діловито прогукнявіло обличчя дворецького й щезло за дверима.

Надягнула чорний каптурик на голову, вхопила рульон і швидко збігла службовими сходами вниз. Відкриваючи двері на подвір'я, мало не зударилася з кухарем, який саме ніс великий казан із кип'ятком.

— Тю, на твою голову! — вилаявся кухар. — А тобі що, повилазило? Не бачиш, що несу кип'яток?

— А ви більше вважайте на других, не на себе! — відгризлася, вибігаючи на вулицю.

Швиденько виминала прохожих, перебігла через вулицю, скрутила в бічний заулок, де не було такого руху та врешті, задихана, спинилася перед невеличким домиком із залізним плотиком. Трохи відсапнула та потягнула за довгий дріт. Дзвоник задзвонив, у домику, крізь шибу мигнуло якесь обличчя, але ніхто не відкривав брами.

— Невже Жорж уже пішов? — подумала. — Він же ж тепер повинен бути дома! Сам казав, що кожного дня дополудня пряче кімнати, бо як пан прийде і побачить хоч найменший який порошок на меблях, то кричить і лається весь день.

Піднесла руку, щоб знов задзвонити, коли нагло відкрилися двері й у них появилася всміхнений Жорж.

— Мій чорний метелик прийшов! — крикнув радісно, і подався назад у сіни, потягаючи дріт. Фіртка відкрилася і Гіза швидко перебігла городчик.

— А я тебе сьогодні не сподівався!

Пригорнулася до нього сильно-сильно.

— Твого пана нема? — спитала.

— Нема, нема! Ходи, ходи! Як ти гарно зробила, що прийшла! — взяв її за руку.

— Я тобі маю багато-багато розказати... Але я тільки на хвилину! Маю віднести ці газети до доктора Лярі й мушу негайно вертатися назад.

— Але твоя пані нікуди не поїхала? — спитав Жорж, відкриваючи двері до невеличкого передсінку.

— Ні, поїхала каретою, але я не знаю куди.

— Сама чи з лакеєм?

— Сама.

Увійшли до просторих сіней, із яких ліворуч і праворуч пнялися сходи вгору.

— Ходи нагору, до сальону мого пана, там собі поговоримо! — сказав Жорж.

— А не до тебе, до твоєї кімнати? — кинула оком праворуч. — Мені краще подобається в тебе!

— Сьогодні, мій чорний метелику, ми будемо панами! — засміявся весело Жорж, ухопив нагло за пояс Гізу та підніс високо догори.

— Жорж, що ти робиш! — замахала руками. — Подвигаєшся!

— Я тебе занесу сходами нагору? Добре? — спитав усміхнений, дивлячись угору в обличчя Гізи та тримаючи її на руках.

— Не роби цього, Жоржику, не роби! Я тебе дуже прошу!

Помалу опустив її вниз:

— Пожди хвилинку, Гізо, я тільки скажу лакеєві, щоб нікого не впускав.

— А якщо твій пан прийде? — спитала злякано.

— Він не прийде, він поїхав на два дні! Пожди хвилинку!

Швидко звернув праворуч і відкрив двері до бічної кімнатки:

— Жорж! — шепнув.

— Я слухаю, пане віцеграфе!

І молодий мужчина, який стояв біля вікна, вийшов на середину кімнати.

— Нікого тепер до мене не впускай. А як би хтось прийшов, то скажи, що я буду може вечером у хаті!

— Я слухаю, пане віцеграфе!

— Чого ти так дивишся у вікно?

— Якась карети спинилася на розі. Я її ще тут не бачив!

— Зрозумів, Жорже? Нікогісінького не впускати!

— Так, пане віцеграфе!

Швидко вибіг із кімнати:

— Ходи, йдемо нагору! — сказав беручи під руку Гізу. — І будемо сьогодні панами: ти будеш графинею Кенігсмарк, а я віцеграфом де Шарон. Добре, мій чорний метелику? А тепер мене поцілуй, на знак, що добре!

Гіза маестатично піднесла голову й протягаючи слова через ніс, помалу сказала:

— Ви забуваєтеся, пане віцеграфе! На сходах цілується тільки служба!

Залунав сміх і Жорж, підбігаючи до дверей сальону й відкриваючи їх, низьким поклоном попросив:

— Мадам, заходьте, тільки прошу, вважайте, коли входите, бо можете зашпотатися об цей перський килим та розбити собі свій прекрасний носик або якусь іншу частину вашого благородного тіла.

Гіза з піднесеною головою ввійшла до сальону та нагло спинилася і почала ворухити ніздрями носа:

— Пане віцеграфе, тут воняє службою! Невже ваш шляхотний ніс не чує цього неприємного запаху?

Узяв її в обійми й притулив до себе:

— Гізо, з тебе прекрасна акторка, ти повинна виступати в тутешньому королівському театрі. Направду, ти мусиш попросити свою панню, щоб тобі в цьому допомогла.

— Мені те саме й моя пані казала, бо моя пані дуже любить, коли я наслідую деяких наших гостей, особливо ж тих дам, які бувають у нас на обіді? Є така пані — —

— Вибач, Гізлику, що тобі переб'ю, але хочу тебе поспитати: що хочеш, вина, чи може шампана?

— Дай мені ковток шампана і слухай, Жоржику, я мушу зараз іти, я тобі хочу тільки розказати про сьогоднішнє, що я підслухала...

— Добре, розкажуй, я приготую чарки й шампан, а ти оповідай!

— Отже, сьогодні ранком у моєї пані сидів дуже довго доктор Лярі. Я всієї розмови не чула, бо подавала каву, а ти знаєш, що моя пані пристрасно любить гарячу каву, хоч їй багато кави пити не можна. І я зачула п'ять прізвищ і собі запам'ятала.

— Ну, які? — спитав Жорж, уставляючи чарки на невеличкому столику біля софи, на якій сіла Гіза.

— Зараз, перше прізвище було... зараз... вже знаю: Отнарівський.

— Отнарівський? — зчудувався Жорж, наливаючи чарки, — Напевно?

— Ні, Жоржику, не так! — похитала головою. — Знаю! Войнарівський!

— Войнарівський? Андрій?

— Так, так! — заплескала в руки Гіза та аж підскочила з радості на софі. — Войнаровський!

— Ну й що ж вони про цього Войнаровського говорили? А, власне кажучи, хто говорив: доктор Лярі чи графиня?

— Доктор Лярі, він увесь час говорив і так, знаєш, Жоржику, наче б його обороняв!

— Ага! — хитнув головою Жорж і підніс чарку:

— На твоє здоров'я, Гізелько!

— Разом із тобою, Жоржику! — піднесла чарку й надпила ковток, продовжуючи:

— А потім говорили про якогось Хельницького, про Мазепу, ну, про нього то всі говорять, де є якась гостина, то завжди мусять говорити про Мазепу і про Полтаву... Зараз, я почислю на пальцях, має бути п'ять: Войнаровський, Хельницький, Мазепа, Полтава — чотири, а де ж п'ятий? Хто був п'ятий? Хтось був, бо я числила на пальцях!

— Може Карло XII? — нагадав Жорж.

— Ні, Жоржику, я його не числила, він був, так, і про сьогоднішнього короля Англії була мова, але я його не числила, і про вбивство говорили...

— Яке вбивство?

— А брата моєї пані, молодого графа Кенігсмарк...

— Та то вже так давно було! — зневажливо всміхався Жорж.

— А моя пані досьгодні боліє цим... О, ба-чиш, нагадала: той Войнаровський мав би щось знати про те вбивство.

— Войнаровський? Про вбивство графа Кенігсмарк? — зчудувався Жорж. — Гізелько, ти не поплутала?

— Присягаю, Жоржику, що ні! Таке говорив доктор Лярі! Чула на власні вуха! Але хто був п'ятий?

— Який п'ятий? — розгубився Жорж.

— А той п'ятий, про якого говорили, бачиш не можу собі ніяк пригадати. Але я пригадаю, Жоржику, зовсім певно й тобі скажу...

— Цікаво! — думаючи про щось інше шепнув до себе Жорж, вихилив чарку й налив собі знову.

Взяла його за руку:

— Не пий так багато, Жоржику, прийде твій пан і буде знову лягати, що ти п'яний. Пам'ятаєш, що ти мені розказував?

Узяв її за руку:

— Добре, мій чорний метелику, твоя правда, я вже більше пити не буду.

Піднялася з софи.

— Але я вже мушу йти, хоч мені з тобою так добре...

— Розумію! — якось розгублено промовив Жорж, — але прийди якнайскорше знову... Добре?

Пригорнулася до нього:

— А як моя пані поїде, то прийдеш до мене? — спитала тихо.

— Таки цього самого дня... і на довго! — шепнув, цілуючи її Жорж.

— І тоді поговоримо про наше вінчання? Правда?

Хитнув головою якось розгублено усміхаючись.

Ішли помалу сходами вниз. І нагло посередині сходів, кинувши оком через бічне вікно, побачив, що карета з гербом роду де Шаронів стоїть запряжена на розі саду коло хати.

— Хто ж це велів запрягати й чому? — збентежився. Та стараючись скрити своє збентеження, усміхнувся до Гізи:

— Але мій чорний метелик не забуде й надаліше довідуватися про всі речі, які мене цікавлять, правда?

— Як обіцяла, то й додержу! — відповіла самопевно Гіза й притулилася до нього: — Бувай здоров! Я знову невдовзі прийду і знов щось цікавого тобі розкажу!

— Приходь якнайчастіше! — шепнув обнімаючи її і відкрив входові двері.

Стояв у сінях і бачив, як Гіза легкою ходою перейшла городець, минула фіртку, скрутила праворуч і тоді якийсь мужчина, що стояв на вулиці, приступив до неї і щось заговорив. Вона на мент спинилася і в цій же хвилині з карети, що стояла на противному розі вулиці, вискочив мужчина, схопив Гізу, вкинув її в карету та сам ускочив за нею. Коні рвонули з копита і карета зникла за рогом вулиці.

А в цьому ж моменті, друга карета з гербом роду де Шаронів, яка стояла на розі саду коло віллі віцеграфа де Шарона, стрілою помчала за тою каретою.

4 РОЗДІЛ

У ГАМАЛІЇВСЬКОМУ МОНАСТИРІ

Мостик над річкою Шосткою глухо застогнав під колесами коляски, що запряжена в пару баских сивих коней, скрутила з глухівського шляху та спинилася перед зачиненою брамою Гамаліївського Дівочого Манастиря.

Із коляски вискочила молода дівчина, підбігла до манастирської брами й, оглянувшись довкруги, вдарила тричі в калатало, що висіло біля брами, та звернулася до старшого чоловіка, що сидів у колясці:

— Таточку, пожди в колясці! Може не треба буде заходити в манастир...

— Добре, Уляно! — відповів чоловік.

На звук калатала, бічні двері манастирського будинку відкрилися, якесь молоденьке обличчя появилось у відкритих дверях і в цьому ж моменті, побачивши дівчину та коляску перед брамою, негайно зникло. Двері зачинилися і по хвилині відкрилася брама й у ній появилась висока, струнка постать черниці.

— Слава Богу! — привіталася дівчина.

— На віки слава! — відповіла черниця з милою усмішкою та, запрошуючи рухом руки до середини, сказала:

— Просимо ближче, дорогі гості, просимо!
Не погордіть нашою обителлю!

Дівчина швидко підбігла до коляски і подала чоловікові руку, за нею поспішила черниця, яка низько поклонилася чоловікові.

— Вітаємо Вашу Ясновельможність і вас, панно Гетьманівно, в нашій скромній обителі та радіємо, що прибули до нас добродії наші!

— Хочемо, мати ігумене, вас провідати, дізнатися про потреби ваші та поклонитися прахам батьків наших, щоб їх Господь милував у хоромах своїх!

І Гетьман вийшов із коляски, скинув шапку й перехрестився. Широкоплечий, кремезної будови, він на голову перевищав ігуменю, а глибоко запалі очі його, на добродушному обличчі, неначе світилися якоюсь гарячкою.

Ігуменя кинула оком на візника й замнялася. Це спостерегла гетьманівна Уляна й поклати руку на плече ігумені, усміхаючись:

— Будьте спокійні, мати ігумене, наш сьогоднішній кучер, це наш кузен, Семен Калинський!

— О! О! — зніяковіла ігуменя, — вибачте ваша милість, — і тут звернулася до кучера, який уклонився сидячи на кізлі коляски, — то може, ваша милість заведуть коні — —

— Не треба, мати ігумене, Семен ще мусить поїхати до огородника, що тут недалечко живе, — перебив слова ігумені Гетьман Іван, — бо в нас діло до нього є.

— Ваша Ясновельможносте, огородник є тут... — тихо сказала ігуменя.

— Є тут? — якось радісно промовив Гетьман.

— Ось там, праворуч, Ваша Ясновельможносте, — і ігуменя показала рукою на город, де в світлі заходячого сонця біліла якась постать.

Гетьман заслонив сонце рукою і глянув у бік, куди показувала ігуменя.

— Цей у білому? — спитав.

На обличчі ігумені пробігла усмішка:

— Наш огородник при праці вдягає завжди полотнянку й широкий білий бриль...

— То він уже ваш? — назначив останнє слово Гетьман, лагідно всміхаючись.

— Як же ж це може бути? — трагічно-роблено заломила руки гетьманівна Уляна. — Та ж він уніят, василіянин!

— А всі уніяти поляки й зрадники! — нахилившись з кізла коляски, засміявся Калинський.

— Ви знаєте, мати ігумене, чому Калинський таке говорить? — заговорила швидко Гетьманівна Уляна. — Бо він теж уніят, запроданець!

Мати ігуменя зніяковіла і, якось безрадно, наче прохаючи помочі, глянула на Гетьмана, з якого обличчя, ховаючись у довгих, сивих козацьких вусах, не сходила тиха, лагідна усмішка.

— Ну, тихо, діти, тихо! А то справді мати Магдалина подумає, що ви серіозно говорите й залякаєте її на смерть. Хоч, правда, мати ігумене, Галаганів так швидко налякати не можна! — промовив Гетьман.

— О, ні! — засміялася ігуменя. — я дуже люблю жарти, а ще молоді, тільки, Ваша Ясновельможносте, чому ми про це все говоримо на порозі? Я б хотіла таких високих гостей у нашій монастирській трапезі гостити, де вже напевно всі сестри чекають на добродія і кти-

тора нашого, пана Івана Гетьмана Скоропадського.

— Правда! Правда! — хитнув головою Гетьман Іван. — Ну, то як ми зробимо?

— Таточку, — звернулася до Гетьмана Уляна, — зробім так: ти підеш спершу до наших покійних помолитися, а ми зі Семком, що заведе коні до стайні, підемо з матір'ю ігуменею; я передам від мами всі доручення і ми чекатимемо тебе в монастирській гостинній. Згода?

— Гарзд! — погодився Гетьман, — а... -- і глянув у той бік, де працював огорожник.

— Я це все поладнаю, таточку! — швидко заговорила Уляна.

— Так прохаю, мати ігумене, відчинити мені церкву!

— Я маю ключі при собі, будь ласка, пане Гетьмане! — сказала ігуменя.

Уляна вихром скочила в коляску:

— Рушай, унійте! — крикнула до Калинського й зараз захопилася, закривши долонею уста.

Ігуменя витягнула ключі зза пояса й удаючи, що не чула слів Уляни, спитала:

— Ви знаєте, Гетьманівно, де наші стайні?

— Знаю, мати ігумене! Знаю! — якось винувато відповіла Уляна і, як тільки ігуменя відвернулася з цілої сили штовхнула в бік Калинського, який мало не повалився з кізла коляски.

Уляна голосно розреготалась та в цій же хвилині Калинський ляснув батогом, коні зірвалися, він здер їх віжками, коляска захиталася і Уляна, як довга повалилася на подушки. Коні рушили гальопом, Уляна ж надаремно старалася викопирсатися з-під подушок та

схопити рівновагу, а Калинський серед куряви, що створилася довкруги коляски, ляскав бато-гом і оглядаючися на Уляну, кричав, регочу-чись:

— А ось тобі за твій стусан! А ось тобі!

Гетьман і ігуменя підійшли до церкви, ігу-меня відчинила ключем браму церкви та ста-нула набоці, пропустити Гетьмана.

— Дякую, ігумене, будь ласка, залишіть ме-не самого! — сказав якимсь владним голосом Гетьман.

Ігуменя схилила голову в поклони. Гетьман увійшов у церкву, перехрестився і зробив гли-бокий поклін перед престолом, сягаючи до ка-мінної підлоги трьома пальцями. Кинув оком по церкві: заходяче сонце червоною загравою просмикнулося крізь вітражі, кидало барвисті блиски на золотом цвяхований іконостас та тінню лягало на обличчя святих, що мовчки дивилися з образів.

Хвилину стояв непорушно перед іконоста-сом, потім підійшов ліворуч і станув під іко-ною Богоматері, копією чудотворної ікони Чернігівсько-Іллінської Богородиці з храму, що його побудував ще в 1064 р., як розказував Йо-му батько, князь Святослав Ярославич.

Дуже любив цю ікону і заходив часто, ще малим хлопцем, до спальні батьків, де висіла ікона, "подивитися в очі Богородиці", як сам казав.

Великі чорні очі Богородиці, що тримала на лівій руці немовля Ісуса, крили в собі якийсь неземний спокій і цю наджиттєву лагідність, що може бути відбиткою тільки Бога.

Гетьман схилив голову, перехрестився тричі перед іконою, шепчучи: "Пресвятая Богородице, спаси нас!"

Помалу зійшов униз до гробниці Скоропадських: у великій, мурованій крипті стояли рядом домовини, одні покриті вже цвіллю, деякі ще чисті.

Гетьман знов перехрестився, клякнув на червоним адамашком покритий клячник і глядів на домовини, над якими на стіні висів великий, чорний хрест. У його стіп блимало світло оливної лампадки.

— Тут Михайло, Іван, Василь і малий Семенко. Федора немає, поляг під Жовтими Водами. А тут мій батько, Ілля, а біля нього місце для мене. А той ряд призначений для моїх братів, Василя й Павла, якщо повернеться з турецької неволі й не загине в тайгах Сибіру.

— Всі вони вже у Бога! — зідхнув Гетьман і дуже йому захотілося бути між ними.

Глянув на великий чорний хрест, що висів на стіні над домовинами і в світлі лампадки здавалося йому, що тінь від хреста все росте й більшає наче хоче своїми раменами обняти його. А позаду хреста гляділи на нього великі, сумні, надземно лагідні очі Богородиці.

Заплющив очі й схилив голову на руки.

— Коли покличеш мене, Господи, до Себе? — поскаржився. — Ти дав мені нести хрест і я несу його, хай буде Твоя воля, не моя... і нестиму доти, аж покличеш мене до Себе... Але я немічний, Господи, і щораз то важче мені нести його... Дай мені сили, Господи, сповнити волю Твою і чесно й вірно ввійти у ряди моїх предків, що сидять праворуч Тебе... Хай не відвернуть вони обличчя свого від мене, коли

Ти покличеш мене, і нехай буду я гідний їх, що віддам своє життя за батьківщину нашу...

— І дай мені, Господи, силу простити всім тим, що роблять хрест той, що Ти мені його дав, усе важчим і важчим... немічний бо я і старий уже, Господи! Ти Сам знаєш! Ти знаєш усе!

У крипті темніло щораз то більше й тільки невеличка червона оливна лампадка, що горіла у стіп великого хреста, кидала на стіну й на домовини Скоропадських таємні тіні.

Позаду Гетьмана зашаруділи кроки. Ясновельможний здригнувся і помалу підвівся з колін.

— Хто там? — спитав гостро.

— Це я, Ваша Ясновельможносте, отець Степан! — почувся голос із теміні.

— Вітайте, князю! — сердечно промовив Гетьман та з витягнуеною до привітання рукою пішов назустріч постаті. — Тішуся, що можу стрінутися з вами. І вибачте, що наче старовинні християни стрічаємося у катакомбах-гробницях... Але тут найбезпечніше, мертві бо зради не знають...

— Я знаю, Ваша Ясновельможносте, що ви окружені московськими донощиками й шпигунами, і справді, ми тут найбезпечніші... — глибоко вклонившись, сказав о. Пузина.

— Сідайте, брате, ось тут стільці, та зараз пошукаємо свічі, яка теж тут захована... Я часто буваю тут на молитві... додають мені сили нести хрест мій оті мої предки покійні. Ось і свіча, але мусимо її від лампадки засвітити —

— Дозвольте, Ваша Ясновельможносте, запорозьким звичаєм я завжди з кресалом і губкою ходжу. Зараз засвічу!

І о. Степан узяв від Гетьмана свічку, поспалися іскри, блимнув вогник губки й мерехтливое світло свічі освітило обличчя ченця-огородника.

— Давайте, хоч погляну на ваше обличчя, князю, адже ж про вас уже в Україні легенди ходять, що ви мов дух, являєтеся там, де найбільша потреба... — сказав привітно-добряче всміхаючися Гетьман.

— Часом із малого вогню великий дим буває! — усміхнувся о. Степан і оглянувся, де поставити свічу.

— Ось тут, князю, на цьому виступі муру! — завважив Гетьман.

— Але чи воно безпечно буде, Ваша Ясновельможносте? — і о. Степан показав на маленьке, закратоване віконце, яке виходило на город. — Може нас хтось доглянути.

— Ні! — заперечив Гетьман, — там є Уляна, моя дочка. А вона це шеф моєї "таємної канцелярії", як ви кажете в Європі. Але сідайте, мій дорогий брате, сідайте!

— Чому в Європі? — здивувався о. Степан. — Хіба ж ми не в Європі?

— Ні! — рішуче й твердо сказав Гетьман, сідаючи на стілець. — Тут Азія і поки буде Москаль в Україні, тут буде Азія, азійські методи, азійські тортури, азійський спосіб думання. А коли воно потриває довше, то ми самі Азіятами станемо, а то вже й тепер дехто ними стає...

Гетьман говорив якимсь грізним, владним голосом і його запалі очі, здавалися в мерехтливому світі свічі ще більш запалими, наче кидали іскри гніву.

Отець Степан мовчав і в крипті запанувала мертва тишина.

— Вибачте! — сказав по хвилині Гетьман та якось важко зідхнув. — Я з ніким про це не говорю, то й хочеться часом розкрити душу. Така козацька наша вдача... Ну, скажіть, дорогий брате, те, що ви хотіли мені сказати... Але зараз: дякую вам сердечно за листа від Гетьмана Пилипа Орлика, хай Господь держить його в здоров'ї. Спасибі йому, що не забув за мене старого та не клене мене, як інші мої земляки, мовляв, запроданець я московський... А знаєте, брате, що коли я прочитав підпис Орлика, то так і сльози потиснулися до очей... Який він щасливий!

— Чому, Ваша Ясновельможносте? — спитав здивовано о. Степан.

— Я десятки разів читав цей підпис, я любувався ним! — говорив даліше Гетьман, не зважаючи на питання о. Пузини. — Я вивчав його напам'ять: "Филип Орликъ, гетман Войск Запорожскихъ!.." Ви чуєте, брате? І немає вже цього гидкого додатку: "Його Царського Пресвітлого Величества", цих жахливих слів, які розпеченим залізом кайдан печуть душу кожного чесного Українця... О, коби мені Господь дозволив передати булаву в руки Орлика а самому усунутися ін віта еремітіка...*)

— Вам не вільно цього зробити, Ваша Ясновельможносте! — сказав тихо-рішуче о. Пузина.

— Знаю! — шепнув Гетьман. — Не вільно! І може котромусь із нащадків мого роду Го-

*) Лат.: "у чернече затишшя".

сподь дасть щасливішу булаву гетьманську в руки, а може ще більш досвідчить, як мене досвідчає. Усе в Божих руках!.. — Я так і написав Гетьманові Орликові, а тепер передаю вам, брате, цього листа, то вишліть чи передайте, куди треба. А ви коли бачилися з Гетьманом Орликом? — спитав Гетьман, витягаючи з нагрудної кишені жмут паперів.

— Уже давно, бо я тепер приїхав зі Львова через Київ сюди. Але через кілька днів вертаюся назад. У Києві вже не буду, але буду, якщо Господь дозволить, у Білостоці.

— А що там є? — спитав Гетьман.

— У Білостоці є Василянський монастир, Ваша Ясновельможносте, і там, сказати б, збігаються шляхи наших розсіяних по всьому світі, ченців-василян.

— А чому ви вибрали саме такий далекий монастир? Якщо не помиляюся, то це вже Підляшшя? — спитав зацікавлений Гетьман.

— Ваша Ясновельможносте, Поляки нас не менше шпигують, як Москалі. І хоч ніби польське чернече духовенство на словах дуже ласкаве до нас, але як би могло, то б нас у ложці води втопило. Як би не Апостольська Столиця і наша протоархимандрія в Римі, то з нас давно й сліду не залишилося б. Так пішли б у пашу Польщі наші католицькі монастирі, як ідуть у пашу Москви наші православні монастирі...

— Так!.. Гинуть один по одному... — шепнув Гетьман до себе.

— А вибрали ми цей монастир у Білостоці тому, Ваша Ясновельможносте, що він лежить майже на пограниччі українських, польських і

білоруських земель. Є куди втікати! — засміявся о. Степан.

Гетьман усміхнувся і хитнув головою:

— Знаю я, знаю, як ви втікаєте! Коби Господь дав нам таких "утікачів" якнайбільше!

— І там, у нашому білостоцькому монастирі я довідався, де тепер перебуває Гетьман Орлик, Андрій Вонайровський та всі інші.

— Ось вам, дорогий брате, лист до Орлика — і Гетьман передав о. Степанові заляковану коверту — а тут — і Гетьман розгорнув учетверо зложений папір та подав його о. Степанові — як бачитиметесь із Гетьманом Орликом, то розкажіть йому зміст цього листа. Прочитайте його тепер. У своєму завіщанні я прошу, щоб мені цього листа поклали в домовину, хочу на Страшному Суді перед обличчям Бога із цим листом стати, хай Він нас розсудить! Цей лист довгий, та вистарчить прочитати тільки вступ. Гетьман Орлик знає добре всі "всемилостивіші й вселаскавіші" укази "предоброго батюшки царя", а тепер ви розкажіть йому, як мене мої ж земляки шанують!

І Гетьман подав листа о. Степанові. *)

Отець Степан нахилився до свічі:

"Вельможний мосьць-пане Скоропадський, гетьмане Московський! Універсал ваш увещувательний, підписом руки вашої і Московський і двома печатями: єдиною військовою а другою московскою утвержденний, получили і, по звичаю, на раді вслух всіх вичитаний, нічого нового та користного для себе не чули, окрім одна неправда та прелесть московська

*) Лист автентичний.

ізоображена, отвітствуем: а во первих, удивляемся, іж ваша милость не встидається титулувати війська запорожского обоїх боків Дніпра Гетьманом, коли ж ми вашей милости ані сами собою, ані через послов наших, ані через письмо войсковее на той уряд не оббірали, на який ваша милость возведені zostалися под мушкетами московськими внутрі города Глухова... ваша милость, мосьць-пане Скоропадський, сами з доброї волі шию свою у ярмо тяжке московське вкладаєте і отчизну в него впрягаєте...”

Отець Степан перестав читати, обернув листа на другий бік, щоб поглянути на підпис: "Кошовий Йосип Кириленко з Низовим Товариством" — і подав листа Гетьманові:

— Ваша Ясновельможносте, — сказав помалу, — Христос вибрав тільки 12 Апостолів і між тими 12-ма найшовся один Юда!..

— Коби то був тільки один Юда! — шепнув Гетьман, ховаючи листа в кишеню.

— Кажете, — почав помалу говорити Гетьман, — що ви зі Львова через Київ сюди прибули... Ви напевно відвідували владику Шептицького, як він почуваеться?

— О, він бодрий, як завжди! Я саме був в нього тоді, коли на нього напали, чи може радше хотіли...

— Що ви кажете? Як це ж можливе? Та ж Польща величається перед цілим світом своїм "передмур'ям християнства", а тут тобі роблять напад на християнського митрополита?!

— Ваша Ясновельможносте, католиком-християнином у Польщі може бути тільки Поляк, а всі інші католики - християни це еретики, зокрема ж Українці католики, себто уніяти,

бо вони і православні і Папу Римського головою своєї Церкви визнають... Чи ж таким хитрунам-еретикам можна вірити? — засміявся о. Пузина.

— Справедливо, князю, Українцям не можна вірити! — гірко всміхнувся Гетьман.

— А ще дозвольте, Ваша Ясновельможносте, зложити вам поклін від київського владика Йоасафа.

— Невже ви говорили з ним? — зрадів Гетьман. — Як хотів би я з ним бачитися! Це чесний Українець!

— Так Ваша Ясновельможносте, і тому він недовго вже буде київським митрополитом...

Гетьман похитав головою:

— Він спротивився цареві Петрові!

— Маючи врешті повне право обстоювати ті церковні маєтки, що їх Українській Церкві дарували ще за Руси-України наші князі й вельможі, а які цар Петро незаконно присвоює московській державі — сказав о. Степан.

— Що значить: незаконно? — гірко посміхнувся Гетьман. — Чи ж у Московщині був колись якийсь закон? Для Москаля законом є і буде терор! Дорогий мій князю, не думайте по-європейському й усім нашим, там, закордонном скажіть, що коли йдеться про Московщину, чи то пак, як тепер хоче цього цар Петро, про Росію, хай думають по-московськи. Тоді щойно збагнуть вони всю велич підлоти, це безкрає море брехні, обману, ложі й хитрости, що їх скриває в собі московська душа. Без московського підходу до Москаля, ніхто Московщини не зрозуміє! Це дарма!

— А врешті, владика Йоасаф має за собою рішення Духовного Собору, він поступає зовсім правильно! — сказав рішуче о. Пузина.

— Це рішення нашого Духовного Собору стільки варта, що рішення тих моїх предків, що лежать ось тут! — показав рукою на домовини Гетьман. — Та ж хіба не казав вам владика, що ті ж самі архиереї, які брали участь у Соборі, після Собору вірнопідданчі заяви до Петербурга слали та доноси на владика безперервно шлють?

— Так! Так! -- шепнув о. Пузина. — І навіть сказав мені, хто є верховодом донощиків... український чернець із Свінського монастиря, Іриней.*)

— Український Юда московського хову! — якимсь глухим голосом сказав Гетьман. — І в тому саме я бачу найбільшу нашу трагедію... Не в тому, що коли закордонні держави-потуги не подадуть нам руки, то Українська Гетьманська Держава згине та стане, на довго може, колонією Московщини. Вона відродиться знову, я певен у тому. Але найбільше зло в тому, що своєю підлотою Московщина деморалізує, нищить і спростачує наш український характер, робить із нас підляк і обманців, взаємо - ненависників, заводить у нас безладдя, повну духову анархію. І помалу-малу, як черваки дерево точить нашу духовість Москва і духовість України загибає. Таких Українців, у

*) Автентичне. На донос цього ж ченця Іриней, православного київського митрополита Йоасафа Кроковського в 1718 р. схоплено в Твері та замучено в тюрмі.

моєму довкіллі, мій дорогий отче Степане, вже є дуже багато. Вони самі навіть, сердеги, не знають, що вони перестали вже бути Українцями. Говориш із таким, на вид він щирий, розумний, от, думаєш, найшов ти свою душу, а обернешся: і він у тебе за спиною донос до царя шле! Скажіть, який же з нього Українець?

— Так, правда ваша, Ясновельможний! І про це ми теж говорили із владикою Йоасафом. Мені бо доручено закупити деякі літургійні книги в Києві, для нашого монастиря у Варшаві. Усміхнувся гірко владика Йоасаф, коли я висловив йому своє прохання: Беріть, каже, усі! Згідно бо з зарядженням наймилостивішого "Отця Отчизни" царя Петра, всі українські літургійні книги "заражені треклятою латинщиною римською", співаємо ми по українських церквах "по нотах римських або італійських", "занечистили ми віру русску". А чиста християнська віра збереглась тільки... в Москві... Усі наші старовинні українські літургійні книги мають бути знищені.

— І ви взяли їх? — спитав Гетьман.

— Так, чи радше, я купив їх. Не хотів брати від мене грошей Митрополит Йоасаф, тому належну суму я вплатив як даток на київську Академію, що її ректором є владика. А наші книги зберезуться в Римі.

— Так, ви маєте Рим! — шепнув по хвилині Гетьман.

— Вибачте, Ваша Ясновельможносте, ми маємо Рим! — сказав спокійно і рішуче о. Пузина, назначуючи слово "ми".

— Так! Вибачте мені, отче Степане, й не гнівайтеся за ці, ненароком сказані слова. Вони

є тільки доказом, що навіть я не можу охоронитися перед московською їддю, яка затроює ненависництвом наш український організм. Вибачте й простіть мені!

— Але ж, Ваша Ясновельможносте, я зовсім не гніваюся, я вповні розумію і вчуваюся в це довкілля, в якому ви мусите жити та зберігати те, що ще можна зберегти.

— Очевидно, владика Йоасаф знав, що ви уніят-василіянин?

— Так. І поблагословив мене на дальшу працю!

— І я вас благословлю, дорогий брате, хай Господь чуває над кожним вашим кроком. Коли побачитеся з Гетьманом Орликом, то щераз повторіть йому те, що я пишу в листі до нього: на випадок якоїнебудь зміни ситуації, дійсним Гетьманом є він і свої клейноди я складаю в його руки. Так же ж само, коли Гетьман Орлик дасть мені знати через своїх довірених, що наближається вирішня пора, я сам поведу нашу армію до бою. Але цей бій мусить бути обдуманим і опрацьованим, мусить мати чесних співпрацівників, не життєвих акторів, якими дуже часто є наші люди, і воно не може бути зроблене на "галай-балай" чи на інше "якось то буде". На "галай-балай" ніхто ще нічого не збудував. І теж зазначую в листі, що нікого, крім Гетьмана Орлика я слухати не буду. Те все, що я вам кажу тепер, я обширно передав у листі.

Гетьман піднявся з стільця та підійшов до заграбованого віконця. Хвилинку дивився крізь нього на небо, відтак обернувся обличчям до о. Пузини і в цій же хвилині тінь від його кремезної широкоплечої постаті неначе злучи-

лася з великим чорним хрестом, що висів над домовинами. Отець Пузина, завваживши те, поневолі встав із стільця.

— І ще одне мушу вам сказати, князю, — продовжував Гетьман рішуче, владним голо- сом, — те, про що я не згадав у листі й нікому дотепер не говорив: до мене приїздять числен- ні особи, які звать себе емісарями Гетьмана Орлика, Войнаровського та інших діячів мазе- пинської еміграції, із Туреччини, Швеції і Бог зна звідки. Я з ними не говорю і говорити не буду, поки вони не викажуться глейтом*) від Гетьмана Орлика. Навіть, коли б сюди прибув сам Григор Орлик, якого я найвище ціню з усіх наших дипломатів і стратегів, якщо він не матиме глейту від Гетьмана Орлика, я з ним говорити не буду!

— Не сумніваюся, Ваша Ясновельможносте, — завважив о. Пузина, — що багато з тих "емісарів"**) є "емісарями"... Петербургу.

Гетьман зневажливо хитнув рукою.

— Очевидно, але їх зразу впізнаєш! А там- ті знову ж, може й мають добру волю, може й справді хотіли б допомогти, але кожний ро- бить на власну руку, кожний історію починає від себе! І кожний бідкається "над нашою не- щасною Україною", забуваючи, що чейже са- ма Україна себе нещасною не зробила! Її ми самі зробили нещасною, перш усього ті, що бідкаються над її нещастям.

*) Глейт, нім. — залізний лист.

**) Емісар, лат., — посол чи відпоручник у таємній політичній справі, що його висилає уряд держави закордон.

Біля сходів щось зашаруділо, почувлися якісь кроки. Гетьман рвучко обернувся й підійшов до сходів:

— Хто там? — спитав гостро.

— Таточку, це я! — почувся голос Уляни. — Згаси свічку, прошу!

Отець Степан дмухнув і світло погасло.

— Що сталося, Улянко? — спитав стишеним голосом Гетьман.

— Нічого важного, таточку. Чекаємо вас!

— Ми вже йдемо, правда, отче Степане? — звернувся Гетьман до о. Пузини.

— Я тут гостем, Ваша Ясновельможносте! — всміхнувся о. Пузина.

Гетьман тихо засміявся.

— Правда, як вас велично приймає Гетьман України! Аж проситься подати новинку до "Газет де Франс": "Сьогодні Гетьман України Іван Скоропадський прийняв на довшій авдієнції представника Гетьмана Пилипа Орлика о. Степана князя Пузину. Авдієнція відбулась у гробниці роду Скоропадських!" От і правдивий символ нашої державности! Ну, ходімте, дорогий брате!

Гетьман звернувся обличчям до домовин, перехрестився тричі, также ж само перехрестився й о. Степан. Вийшли нагору й побачили, що біля входу до церкви стояла ігуменя, Улянка й Калинський та про щось живо розмовляли.

— Що ж такого сталося? — спитав Гетьман, підходячи ближче них.

— Таточку, ми спершу не хотіли тобі говорити, але потім таки рішили, бо воно виглядає на поважну справу, — почала Уляна й швидко докінчила: — Ми нашли вбиту жінку!

— Хто то є "ми" і де ви її найшли? — спитав спокійно Гетьман. — Розкажуй за порядком!

— Я й Семенко хотіли трохи проїхатися, поки заїдемо до стайні, і поїхали оцим шляхом — Уляна показала рукою в напрямі невеличкого ліска, що бовванів праворуч монастиря — і там, у рові, лежала вбита жінка.

— Вона ще там лежить? — спитав Гетьман.

— Ні! — відповіла тихо ігуменя. — Я веліла перевезти її до нашої трупарні.

— Християнське діло ви зробили, мати ігумене! Заведіть мене, прошу, до трупарні! — сказав спокійно Гетьман.

Мати ігуменя замкнула ключем браму церкви. Зараз за церквою стояв невеличкий дімок, монастирська трупарня: там на марах, між двома засвіченими свічками лежала вбита жінка.

Побачивши трупа, о. Степан подався назад, Гетьман перехрестився і підійшов ближче, розглянути тіло.

Шия в жінки була спереду перерізана і ціле її селянське вбрання в крові. Рана мусіла бути глибока, бо голова була звернена в бік і здавалося, що ось-ось відлетить від тулуба.

— Чи коло вас траплялися такі випадки вбивства частіше? — спитав Гетьман ігумені, яка стояла побіч нього й шептала молитву.

— Ні, Ваша Ясновельможносте! — відповіла шепотом ігуменя. — Це вперше!

До Гетьмана тихо підійшов о. Степан.

— Чи можна просити вас на хвилину, Ваша Ясновельможносте?

Гетьман хитнув потакуюче головою і півголосно сказав:

— Прийми, Господи, душу раби твоєї і прости їй усі її прогріхи! — та вийшов із трупарні. За ним вийшла ігуменя, замикаючи за собою двері.

— Слухаю вас, отче Спетане.

— Ваша Ясновельможносте, ця вбита жінка це ключниця фільварку Райковського, Ганна Медівська. Я живу в Райковських, це моя рідня по матері моїй і Медівська була єдиною особою, крім Лізи Райковської, яка знала, хто я.

— Цей маєточок Райковських дві версти звідсіля, недалечко, і пані Райковська нам дуже допомагає — додала ігуменя.

— Це вже ясне! — знизав плечима Гетьман. — Москалі на вашому сліді, о. Степане!

— Немає сумніву, Ваша Ясновельможносте, а нещасна Ганна Медівська йшла до монастиря, бо знала, де я, щоб мене попередити.

— До Райковських ви вже вертатися не можете, бо там напевно вас чекають, — сказав задумано Гетьман.

— Таточку, а може о. Степан міг би поїхати з нами до Глухова? — шепнула Уляна.

— Вибачте, Гетьманівно, наш огорожник є під нашою опікою! — сказала всміхаючись мати ігуменя. — Він у нас сьогодні переночує, ось у цьому домику під лісом. Коли б щось сталося, то ми вже дамо знати нашому огорожникові. А так ми цілу ніч читатимемо псалтир при покійній. А завтра вдосвіта ми маємо везти з Сестрами городовину на продаж до Глухова, то нас повезе огорожник, а назад візником буде сестра Євдокія, яка не одному а цілій сотні Москалів дасть раду.

— Дуже добре, ігумене! Прекрасно! А я вам для безпеки ще сьогодні своїх гвардистів піш-

лю, бо треба в цій справі перевести слідство. І ці ж гвардисти вас завтра охоронятимуть у дорозі на Глухів. А забажаєте — звернувся до о. Степана Гетьман — дальшої охорони, так зверніться до сотника Михайла Танського, якого я зараз же сюди вишлю.

— Сердечно дякую Вашій Ясновельможності! — глибоко вклонився о. Степан — і, якщо Бог дозволить, зроблю все, як Ваша Ясновельможність звеліли!

— Бувайте здорові й Богу милі! — вклонився Гетьман ігумені.

— То Ваша Ясновельможність не вступлять до нас хоч на хвилину? — просила ігуменя.

— Не тепер, дорога ігумене, не тепер. Колись пізніше, коли знов приїду просити помочі у моїх покійних предків! Бувайте здорові! Ну, Уляно, скажи Семенкові заїздити!

— Він уже заїхав, таточку! Ось тут коляска стоїть, за углом.

Гетьман всів у коляску, Уляна обтулила йому ноги і сама сіла побіч.

Коні рушили. Гетьман помахав рукою а о. Степан за від'їжджаючою гетьманською коляскою зробив великий знак св. хреста. Таким же знаком св. хреста попрощала Гетьмана й мати ігуменя, дивлячися довго за коляскою, яка по-малу зезала у мряці глухівського шляху.

5 РОЗДІЛ

ГАЛЬЦІОНІНІ ДНІ

Андрій Войнаровський відвернувся від балюстради і глянув на графиню Кенігсмарк. Заходяче сонце де-не-де пробивалося крізь густі дерева та червоними плямами розсіялося по веранді, спинюючися на шахових фігурках зі слоневої кости, що лежали в неладі на невеличкому столику, та неначе перерізуючи сяйвом іскорок густе чорне волосся графині, що гадючкою крутилося по лівому її плечі.

— Яка ти гарна, Авро! — шепнув неначе до себе Войнаровський. — Ти повинна завжди ходити без перуки!

Легка усмішка майнула по обличчі графині:

— Коли ж цього не вільно, Андре, мода не дозволяє. А мода це всевладна пані, якій покоряються всі, включно з царями й королями. Але коли я сама, або в колі своїх найближчих друзів, тоді я моді не корюся, тоді я сама собою.

— І тоді ти найкраща! — сказав щиро Войнаровський.

— Ти баламут, Андре! І це загально відоме! Але як ти назвав ці наші дні "безхмарного щастя"? Я вже забула?!

— Гальціонині дні. Невже ти, Авро, забула, хто це була Галькіона у грецькій мітології?

— Забула! — хитнула головою Аврора й іскорки заходячого сонця неначе розсипались у її волосі. — Пригадай!

— Так слухай! Галькіона це була дочка бога вітрів Еола. Коли її чоловік, Кеїк, цар Трахіни, загинув у морі, вона з горя кинулася з високої скелі. Боги пожаліли нещасну й у леті перетворили її в морську пташину, водомороза. Відтоді, коли водомороз висиджує пташенят, за велінням Гальціониного батька, бога вітрів Еола, вітри вщухають і настає тиха, ясна погода на морі, себто дні безхмарного щастя, — Гальціонині дні.

— А їх так мало в житті! — шепнула по хвилині графиня Кенігсмарк.

Войнаровський глянув на далекі, покриті лісом гори, що вже почали тонути в синій імлі, та хитнув головою:

— А чи ми самі тому не винні? В Україні кажуть, що кожний є ковалем свого щастя!

— Не вірю в те! — заперечила. — Воно тільки часом таке буває. А врешті, ти, Андре, можеш найкраще про це знати. Чи ти сподівався, юнаком будучи, що будеш вигнанцем, чи, як ти кажеш по-українському, ізгоем? До речі, люблю чомусь це слово, воно якесь неначе без закінчення, — ізгой. — Так неначе і криється в цьому слові та вічна мандрівка людини без батьківщини.

— Не: без батьківщини, Авро, не без батьківщини! У мене й у всіх нас, що покинули свій рідний край, є Батьківщина. Але вона в неволі.

— Вибач, я розумію тебе, Андре! А ти й інші, не хочеш бути рабом! І тому ти "ізгой"! Я так і розумію слово "ізгой".

Графиня Кенігсмарк встала зза столика, підійшла до Войнаровського та оперлася об балюстраду.

— От і тепер — продовжувала — і я, і ти, правда, що ти теж, хотіли б продовжувати в цьому далекому від великоміського гамору, ловецькому замку, ті, як ти кажеш, Гальціоніні дні. І що з того, що ми хочемо, коли ти мусиш їхати? Які ж ми ковалі своєї власної долі?

Войнаровський нахилився до Аврори й узяв її ніжно за руку:

— Гальціоніні дні, моя кохана, це сучасність, чи може радше минуле, а ми куємо майбутнє. А я таки вірю, що буду одним із тих, які матимуть змогу викувати долю для моєї України.

— І я тоді приїду до тебе, на твій замок а ти мене, старуху, навіть не приймеш!

— Чому старуху? Перш усього, Авро, ти зовсім не стара ще, і довго ще старою не будеш, відтак, я помічаю, що ти чомусь панічно боїшся старости? Хіба старість не має своїх принад?

Здригнулася наче від холоду і, по хвилині, вказуючи на темно-синю імлу, що помалу підпливала під замок, тихо сказала:

— Бачиш цю імлу, як вона тихо крадеться? Так же ж тихо підкрадається до людини старість. А пам'ятай, що жінки старіються швидше як чоловіки. Швидше й грізніше. Я знаю, ти цього не можеш зрозуміти, тобі тридцять-кілька років, ти ще навіть не чоловік в силі

віку, дарма, що ти одружений і діти в тебе є, а я тобі матір'ю можу бути. І ніхто з мужчин ніколи не зрозуміє, що значить для жінки: втратити свою красу.

— А хіба ж принада жінки тільки в її красі? Та ж окрім краси є ще — —

— Пусте! — перебила Аврора. — Ти може вихований інакше, Андре, може там далеко, у твоїй Україні, інакше думають про жінку, може навіть і жінки там інакші, але тут, в Європі — —

— А хіба ж Україна це не Європа? — здивувався Войнаровський.

— І так, і ні! — відповіла спокійно. — Я довго передумувала те, що ти мені розказував про Україну, та прийшла до переконання, що ви живете, ще й сьогодні, якимсь старим а може навіть стародавнім, на вид відсталим від життя Європи культурним життям, своєрідним, притаманним тільки собі. Ти, вибач, Андре, я не хочу сказати, що воно зле, тільки... воно інакше. Коли ти мені сказав, що у вас було б пониженням для жінки бути любовницею чи то володаря, як у вас кажуть: Гетьмана, чи якогось полководця, тоді коли у Франції чи навіть у нашій Саксонії бути любовною короля чи якогось князя, це високе відзначення, то повір мені, я не хотіла вірити. І не гнівайся, Андре, але знаєш, кого я спитала, чи це правда? Мого лікаря, доктора Лярі. Він має великі знайомства серед ісусовців і дуже цікавиться Україною. І він не тільки підтвердив мені твої слова, але навіть показав мені декілька портретів, чи то пак ілюстрацій жінок ваших. Які вони відмінні від наших,

скільки в них якогось, неначе б достоїнства, поваги...

Войнаровський сперся ліктями на балюстраду та дивився у даль. По хвилині задумано сказав:

— Так, це правда, Авро! Ти нагадала мені матір мого дядька, Гетьмана Мазепи, Марину Мазепу. Я міг тоді мати вісім а може десять років. Було це в Києві, зимою, не пам'ятаю вже яке то було свято, коли до дядька із Глухова — чи радше із Глухівського монастиря, бо після смерти свого чоловіка бабка Марина, як ми всі її звали, приняла чернецтво й спершу була ігуменею Києво - Печерського Вознесенського жіночого монастиря а згодом стала ігуменею Глухівського монастиря, — приїхала до свого сина, Гетьмана Мазепи. І хоч у чернецтві звалась вона Марія Магдалина, для нас усіх вона й залишилась "бабкою Мариною". Котрогось дня вечором, Гетьман улаштував бенкет у честь своєї матері. Чужих на цьому бенкеті не було, була тільки сама родина, кількох Мокієвських, бо бабка Марина була з роду Мокієвських, Мазепи й Войнаровські, очевидно з жінками й дітьми. І пригадую, що мене тоді найбільше вразило: на першому місці, де завжди під час бенкету сидів Гетьман, сиділа бабка Марина а послуговували не лакеї, як завжди при бенкеті, тільки сам Гетьман. Гетьман відбирав полумиски з рук лакея, ніс їх до бабки і коли вона набрала собі на тарілку, припрошував усіх інших. А коли прийшло на стіл вино, Гетьман знову встав ізза стола — а сидів він на кінці стола проти бабки — взяв від підчашого пляшку, налив чарку бабці і аж

після цього передав підчашому пляшку, щоб він налив усім іншим гостям.

— Скільки років могло тоді бути твоїй бабуні? — спитала графиня Кенігсмарк по хвилині.

— Точно тобі не скажу, але під сімдесятку напевно. Вона ж померла кілька років тому в Києві, маючи поверх сімдесяти.

— А тепер порівняй, Андре, ваших жінок і наших жінок та скажи сам, чи не правду я кажу?

— Не перечу! — засміявся Войнаровський, — але що тутешні жінки можуть зробити багато більше для даної справи, як наші Українки, це теж правда!

— Не вір жінкам, Андре! Я тобі це завжди повторюю! — якось твердо сказала Аврора Кенігсмарк, дивлячись у вічі Войнаровському.

— І ти це кажеш? Ти, жінка?

— Саме тому, що я жінка, я тобі це кажу! Бо ти надто віриш жінкам, Андре!

Неначе якась кисла усмішка майнула по обличчі Войнаровського. Він кинув оком на безхмарне небо й звернувся до Аврори:

— Бачиш, на небі нема ні одної хмаринки!

— Що ти хочеш цим сказати? — здивувалася Аврора.

— А ось те, що на наші безхмарні Гальціонині дні, ти кидаєш тінь...

Взяла його голову в свої руки.

— Мій малий Андре, яка ти ще дитина, дарма, що ти і принц і дипломат і князь козацький! Невже ти погнівався за те, що я нагадала тобі, ну скажім, не гуляще, це може за гостре слово, але веселе життя, про яке, до речі, вся дипломатична Європа знає?

— Хай Бог боронить, щоб я погнівався, врешті, я на тебе, Авро, ніколи не погніваюсь — усміхнувся Войнаровський, — але ти сама знаєш, що я це — як ти назвала, — "веселе життя" веду не тому, щоб це мені було приємно, чи що я бажав би цього й не міг жити інакше, тільки зовсім з іншою ціллю.

— Знаю! — відповіла поважно й тут, легко усміхаючися, прижмурила очі:

— Навіть граючи в трентучо чи басетта?*)

— А ти несправедлива, Авро, таки несправедлива! Гра в карти не мусить бути пристрасною: Коли я програю гроші в руки якогось дипломата, то хіба я його вже не купив? Такий добродій уже мій і він допоможе мені завжди, як тільки буде могли. Розумна гра в карти є теж одним із дипломатичних підходів! А я граю тільки з тими, що можуть мені допомогти в моїй цілі. Очевидно, я знаю, що багато моїх знайомих, не кажучи про таких же ізгоїв Українців, як я, думають, що я розкидаю гроші ліворуч і праворуч, гуляю а то навіть веду розпусне життя, бо так чи так помру на чужині. Але я в совісті чистий, Авро, я маю одну-єдину ціль у житті а цією моєю ціллю є вільна моя держава. І я покладу життя за оту ціль!

Аврора Кенігсмарк взяла Войнаровського під руку й помалу проходжуючись по веранді замку, говорила:

— Мій дорогий Андре, ти мені дуже гарно пояснив своє "гуляще" життя, про котре я довідалась, і дальше довідаюся, бо ж люди є людьми й завжди треба про щось говорити,

*) Тодішні гри в карти, часто дуже газардні.

саме з цього довкілля дипломатів і політиків, серед якого ти находишся. І мені дуже приємно, повір мені, говорю зовсім щиро, коли тут, на моєму ловецькому замочку, після ловів у тих, як бачиш лісах, збереться на перекуску наше товариство та коли хтось згадає "козацького дипломата", — бо так тебе популярно називають, — Андрія Войнаровського, то крім похвал, ніхто нічого поганого про тебе не скаже. Але, любий мій, ти є сам і ти молодий. А молодість вудил не знає. Правда, ти розсудливий і второпний, але Андре, проти тебе стоїть армія московських дипломатів на чолі з царем Петром. Сьогодні і Швеція і Франція, а то навіть моя Саксонія чи Велика Британія, стоїть за тобою, але не тому, що ти второпний дипломат, а тому, що ти Українець а Україна це єдина держава, яка може розвалити Московщину й змінити обличчя Східньої Європи, без якої калікою є цілий світ. Але скажи мені, чому крім тебе, тут серед нас, нема більше українських дипломатів? Хіба ж ви, там в Україні, думаєте, що ми будемо вас шукати? То ви до нас прийдіть, ви про себе нам розкажіть. То до нас приходять і Поляки і Москалі, творять різні союзи, говорять про себе, а ви сидите неначе цвіркун у запічку! Чи ти знаєш, Андре, що тільки недавно я, яка вже довгі роки цікавилася політикою, довідалася щось ближче про Україну!

— І то мабуть завдяки нещасній Полтаві! — якось гірко всміхнувся Войнаровський.

— Навіть найбільше нещастя має свої добрі сторінки! — хитнула головою Аврора Кенігсмарк. — Повір мені, Андре, я це знаю з власного досвіду! Але я забула тобі щось пока-

зати, Андре! — оглянулася і подивилась на великі скляні двері, що вели з веранди до кімнат замку:

— Чи в кімнатах уже засвічено? — спитала.

— В їдальні засвічено, ось видно через двері відблиск свіч, у вітальні теж. А ти куди хочеш іти?

— До моєї робітні, там побачиш щось цікавого! Ходи!

Увійшли крізь скляні двері до великої вітальні, де в кутках кімнати на високих столиках у свічниках горіли свічі, ледве освічуючи велику та, здавалося в сутені, похмуру кімнату. Аврора пристанула на хвилюку й указуючи рукою на свічник, звернулася до Войнаровського:

— Посвіти мені, будь ласка!

Войнаровський узяв свічник і підніс його високо над головою. Аврора відчинила двері праворуч, перейшла одну кімнату, другу, третю, скрутила невеличким присінком ліворуч і відкрила двері до кімнати в самому кінці коридорчика.

При світлі свіч Войнаровський побачив невелику, півокруглу кімнату, з малими віконцями, між якими висіли портрети жінок і мужчин. Праворуч дверей стояло невеличке бюро, а посередині кімнати великий округлий стіл. Під кожним портретом високе крісло а ліворуч дверей шезльонг, накритий довгим, по саму землю, покривалом.

— Поклади свічник, ось тут, на краєчку стола! — сказала Аврора, — бо це, що побачиш, потребує багато місця.

Дивлячися на здивованого Войнаровського, що оглядався довкола, Аврора засміялась:

— Ти що так чудуєшся?

— Вибач, але це зовсім не та робітня, яку я знаю! — відповів Войнаровський.

— Зовсім не та! — засміялася. — Та робітня, яку ти знаєш, призначена для гостей, а ця тільки для мене. Сюди навіть службі не вільно входити. Ти перший, не з роду Кенігсмарків, який переступив цей поріг.

— Чому маю завдячувати цю ласку, графине? — спитав, уклонившись Войнаровський.

— Зараз довідаєтесь, ваша княжа милосте! Сягніть рукою за бюрко, в оцей куток, там повинні бути три згортки паперу.

— Є три! — відповів по хвилині Войнаровський.

— А тепер поклади їх на стіл під світло та розгорни перший згорток. Бачиш, мапа України, глянь, із котрого року?

— 1491 рік!

— А підпис?

— Ніколяс а Куза.

— Ти бачив уже цю мапу?

— Ні, вперше бачу, хоч про Миколу з Кузи знаю.*)

— Бачиш, різниці між Польщею і Московією та Україною виразно зазначені, хоч Україна тут названа "Подоліє" а Московія "Тартаріє". А тепер розгорни другий згорток. Рік 1529. Дієго Рібєро зве Україну "Сарматія" а Московію "Гіперборея". Кордони зазначені виразно. Менш-більш те саме й у третьому

*) Автентичне; розшукав вістки про них у Ватиканській бібліотеці Михайло граф Тишкевич у 1920-тих рр.

згортку з 1532 р. де якийсь Гринеус теж зве Україну Сарматією, але вже Московію її ж іменем, "Московіє".

— Звідкіля ж у тебе ці скарби, Авро? — шепнув Войнаровський, вдивляючися, при мерехтливому світлі свіч у розложені на столі старовинні мапи України.

— Під цю пору, Андре, є на світі двох людей, які, можна б сказати, по-звірячому ненавидять Московію: це король шведський Карло XII і колишній французький надзвичайний амбасадор у Польщі й Московії, де ля Невій. Великий приятель Гетьмана Мазепи, є він і моїм приятелем і про все мені пише. Я ось із його листів виписала собі характеристику Москалів, коли він був тому 20 років у Москві, та тепер дуже часто покликуюся на його слова. Хочеш послухати?

Аврора відчипила клаптик паперу, прикріплений до першої мапи й прочитала:

"Москалі це варвари, підозрілі, жорстокі, скотоловці, грубі, скупі, боягузи, неотесані, брудні, обжори..."*)

Войнаровський сердечно розреготався.

— Ну, й багата французька мова! — сказав сміючися. — Справді такої основної характеристики Москалів я ще не чув. Чи, випадково, ти не повторила цих слів де ля Невія де Шаронові, бо він часом так же ж само висловлюється про Москалів?

— Де Шаронові не треба їх повторювати, бо він учень де ля Невія. Де ля Невій був щирим приятелем його батька.

*) Автентичне.

— Тепер я розумію, чому він мені розказував про невдалу візиту царя Петра в Парижі!

— Невдалу візиту царя Петра в Парижі? — зацікавилася Кенігсмарк. — Я не пригадую цього. Коли це було?

— Точно в 1697 році. Цар Петро виявив тоді бажання приїхати в Париж, щоб відвідати короля Людовика XIV. Однак Людовик XIV відмовився прийняти "дорогого кузена". "Це варвар" — сказав Людовик IV — "він хіба може бути боцманом на голяндському кораблі."

Аврора засміялася:

— Не сумніваюся, що цар цих слів не забуде Франції!

— Безумовно, але як треба буде, то наслідники царя забудуть! — хитнув головою Войнаровський, вдивляючись у мапи України. — І незабаром це теж щезне...

— Що щезне? — не зрозуміла Аврора.

— Ці мапи! — показав рукою Войнаровський.

— Ти думаєш, що їх мені вкрадуть?

— О, ні, але коли ми про таке говоримо, то я хотів би тобі сказати, що в Московії готуються до проголошення царя Петра "всеросійським імператором". Наразі приготування йдуть потайки...

— Не розумію! Що значить "всеросійським імператором"?

— Просто: старовинну українську назву Русь чи то пак "Русія", цар Петро накидає всім підкореним собі народам. Історична назва Москалів, Московія, перестає існувати, так як перестане існувати назва Україна — все буде зватися Росією, яка складатиметься з Північної Росії, Південної Росії і таке інше. Вже є, для

різноморності, створені й такі назви як Великоросія, Малоросія...

— Але ж це нонсенс! Ніхто з нас цих назв не буде вживати!

— Сьогодні ми та ще може чергове покоління вживати їх не будуть, але згодом старі історичні назви забудуться і сто років після нас уже їх ніхто навіть і не згадає!

— О, вибач, існують же науковці, які завжди пам'ятатимуть і пригадуватимуть усім, яким шляхом дійшло до "всеросійської імперії" царя Петра!

Войнаровський почав помалу згортати мапи:

— Моя дорога, на одному з прийомів, що ти їх улаштувала в Гамбургу, я мав довшу розмову з графом Еренсвердом...

— Пригадую, Еренсверд щирий прихильник політики Карла XII!

— І цей же Еренсверд сказав мені таке: Не має сумніву, що Україна буде вільна й самостійна. Але коли? І в цьому питанні саме суть цілої справи. Науковці можуть чекати, бо вчені оперують сторіччями, але ми, люди політики, мусимо числитися виключно з сучасними фактами, ми чекати довго не можемо!

Войнаровський згорнув усі три мапи, перев'язав їх биндою і поклав у куток. Аврора дивилася бачно на Войнаровського та, коли він підійшов до стола, щоб узяти свічник, спитала:

— Коли це має бути?

— Не пізніше 2-ох — 3-ох років. Але вже тепер за наказом Петра його емісари порозїздилися по Західній Європі та викупувають

усі книжки й мапи, щоб ні сліду не лишилося по назві "Московія" чи "Московітія".

Потакнула головою.

— Так, це правда! Тільки мені казали, що ці всі речі купується до бібліотеки новоствореної Академії Наук у Петербурзі.

Войнаровський узяв свічник та тихо засміявся:

— Невже ти забула, що в політиці дуже рідко називають речі по імені? Але ходім, Авро, мені вже час їхати!

— Ходімо! — погодилася Аврора. — Одначе перед дорогою ще перекусиш, перекуска готова і ти за дві-три години вже будеш у Гамбурзі.

Коли ввійшли до вітальні, Аврора підійшла до стола, взяла невеличкий срібний дзвоник, що стояв на середині стола, та тричі сильно подзвонила.

Двері розкрились і в них появився юнак у ловецькому одязі.

— Гайнріх! — звернулася до нього графиня Кенігсмарк — скажи, щоб подавали до стола!

— Так, ваша високосте! — вклонився юнак і щез за дверима.

— Як ти його назвав? — звернулася до Войнаровського, який поставив свічник на столі і, задумано стояв біля нього.

— Кого? — спитав Войнаровський.

— Гайнріха! Ти назвав його по-українськи якось так приємно для вуха, але я не можу запам'ятати цього слова.

— Гайдучок! — усміхнувся Войнаровський.

— О! Гайдучок! — сказала помалу й підій-

шла до Войнаровського. — Ти щось задумався, Андре? — спитала ніжно.

Глянув їй у вічі:

— Сказати тобі правду? Не хочеться мені їхати звідсіля!

Хотіла щось відповісти, але застукано в двері й у них появився гайдучок із свічником та низько вклонившись, доповів:

— До стола подано, ваша високосте!

Войнаровський подав руку графині Кенігсмарк і, попереджені гайдучком, який ніс засвічений свічник, перейшли малу вітальню й увійшли до малої їдальні, де їх у дверях глибоким поклоном привітав старший лакей, теж одягнений у ловецький однострій.

Гайдучок Гайнріх поклав свічник на столику в куті та станув коло дверей, старший лакей підійшов до накритого стола.

Аврора звернулася до старшого лакея:

— Дякую, Франце! Ми обслуговуватимемо себе самі! Можете відійти!

Оба лакеї вклонилися і вийшли з кімнати.

Аврора взяла за руку Войнаровського й повела до стола.

Стіл був накритий на дві особи сніжнобілим обрусом, посередині якого був вигаптований герб графів Кенігсмарк. На срібних мисках, що виблискували у рясному світлі свіч, які прикріплені до стін їдальні, кидали згори світла, були розложені риби, м'ясиво, овочі, а на невеличкому столику на колісцятках, побіч стола, стояли чарки й келихи з кришталю разом із пляшками з вином і запіканкою.

А побіч накриття, до якого повела Аврора Войнаровського, стояла золота чаша, вибита

самоцвітним камінням, блиски якого грали різними барвами.

Графиня Кенігсмарк узяла чашу в руку й подала Войнаровському.

— Це мій подарунок для тебе, Андре! Ти напевно забув: сьогодні минає місяць від часу, коли ти вперше спитав мене: чи можна до вас, графине, сказати: Авро?

Войнаровський узяв у руку золоту чашу: була вона з важкого, кутого золота й по одному боці був вигравірований герб Войнаровських, а по другому боці часі герб Української Держави. В оба герби були вплетені само-світи.

— Чудова чаша! — шепнув Войнаровський, цілуючи руку Аври. — Чим же ж я зможу віддячитися тобі Авро, за цей прекрасний подарунок?

— Ти вже мені віддячився, мій хлопче! Своїм довір'ям до мене! А це більше як наше "кохання", про яке вже плещуть різні графині й маркізи. Врешті пригадуєш, що я тобі тоді, коли ми почали говорити собі по імені, сказала?

— Дуже добре пригадую! — всміхнувся Войнаровський. — А колись історики напишуть: "Після того, коли король Август II Сильний покинув свою любку, Аврору графиню Кенігсмарк, вона стала любкою українського князя Андрія Войнаровського!"

Аврора сердечно дозсміялася:

— Прекрасно! І повір мені, коханий мій си-ну, Андре, що воно так буде! Але тепер налий нам вина, вип'ємо за успіх нашої справи, щоб ти з тієї чаші міг випити в Києві за успіх і велич Незалежної Української Держави!

Войнаровський підійшов до другого накриття, взяв звідтам кристалевий келих та поклав разом із чашею на маленькому столику на колісцях. Відчинив пляшку та, коли саме почав наливати вино, у двері їдальні застукано.

— Хто це? — гостро спитала Аврора.

— Це я, Франц, ваша високосте!

— Увійди!

Двері відкрилися і ввійшов старший лакей, несучи на срібному підносі листа. Підійшов до графині Кенігсмарк і, вклонившись, сказав:

— Прошу вибачити, ваша високосте, прибув надзвичайний післанець із Гамбурга та просив негайно передати цього листа. Післанець чекає на відповідь.

Графиня взяла листа, кинула на нього оком і подала Войнаровському.

— Це тобі, Андре!

Войнаровський швидко, не докінчивши наливати в чашу вина, розірвав коверту й почав читати.

Лист був писаний по-англійськи:

Дорогий Друже,

Король Юрій І, який тепер перебуває на замку Готенбург, а це недалеко від місця теперішнього твого побуту, завтра а найпізніше післязавтра, їде в Шотляндію, щоб переконати Шотляндців, що їм найкраще буде жити в Об'єднаному Королівстві Великої Британії. Думаю, що Шотляндці не дуже згідні зі своїм новим королем і тому побут короля Юрія І в цій милій країні продовжиться невідомо доки. Тому раджу Тобі негайно виїхати до Го-

тенбургу, бо в Гамбурзі ніхто Тебе не очікує, крім

відданого Тобі щиро друга

Шеваліє де Мезон Руж.

Войнаровський подав листа Аврорі, ця швидко прочитала його й віддала йому назад.

— Треба їхати негайно! — сказав неначе до себе Войнаровський, ховаючи листа в кишеню. — Як далеко цей Готенбург? — спитав.

— Зовсім недалеко! — відповіла графиня Кенігсмарк. — Ближче, як Гамбург.

— Які накази, ваша високосте? — спитав старший лакей, звертаючися до графині.

— Хай негайно заїжджає карита князя і скажеш, Франце, лакеєві князя, щоб усі речі приготував до подорожі.

— Він уже готовий до подорожі й усі речі запаковані, ваша високосте! А що сказати післанцеві, який чекає на відповідь?

Аврора глянула питаюче на Войнаровського.

— Скажіть, Франце, післанцеві, щоб переказав від мене два слова: все в порядку! — сказав Войнаровський.

— Так, ваша милосте! — вклонився старий лакей.

— І хай мій лакей дасть післанцеві одного золотого дуката за дорогу — додав Войнаровський.

— Так, ваша милосте! — І звертаючись до графині Кенігсмарк, старший лакей спитав:

— Чи вже все, ваша високосте?

— Скажеш Оттонові, Франце, щоб десять стрільців супроводжало князя Войнаровського аж брам Готенбурга. Отто дорогу через ліси знає мабуть добре?

— Напевно, ваша високосте!

Старший лакей уклонився й вийшов із кімнати.

Аврора підійшла до столика й підняла свій келих:

— Тепер ми можемо, Андре, докінчити наш тост!

Войнаровський хитнув головою:

— Коли б я був забобонний, то сказав би на цей наш перерваний тост: поганий знак!

Аврора торкнула легко своїм келихом чашу Войнаровського:

— Навпаки, напередодні твого, може найважливішого дипломатичного кроку, ми сповнюємо наш тост: за успіх!

Випили душком.

— Дозволиш, що попрощаюся? — взяв її руку Войнаровський і притулив до уст.

— Думаю, що не надовго, мій хлопче! Адже ж чергового тижня ми бачимося на прийомі у графині Ассен. Ти запрошений туди?

— Очевидно. І тоді я тобі розкажу все. Але чашу я беру з собою!

— Безумовно! Саме був би це злий знак, коли б ти її десь залишив!

— До побачення, Авро! І дякую сердечно за все, зокрема ж за подарунок!

— Будь здоров, хлопче!

Войнаровський узяв сервету зі стола, завинув у неї чашу та швидким кроком вийшов із кімнати.

Хвилинку Аврора дивилася на двері, що замкнулися за Войнаровським, відтак перейшла до півтемної вітальні, відкрила двері на веранду, станула на порозі й глянула вниз. Ка-

рита запряжена в четверню була освічена двома смолоскипами, що їх держали стрільці на конях. Решта вершників стояли позаду карити. По хвилині із входових дверей вийшов Войнаровський і швидким кроком підійшов до карити. Старший стрілець Отто віддав військовий поклін, відкрив дверцятка карити та, замкнувши їх за Войнаровським, скочив на коня, під'їхав поперед карити й підніс праву руку вгору. Карита рушила, двох вершників зі смолоскипами їхали зараз за Оттоном попереду, решта вершників рядом по обох боках карити.

А графиня Аврора Кенігсмарк стояла непорушно на порозі, дивлячись на білі плямки смолоскипів, що помалу гинули в гущі лісів.

6 РОЗДІЛ

ШЕВАЛІЄ ДЕ МЕЗОН РУЖ

На обличчі графа Толстого появилася облеслива усмішка. Потирав руку об руку, стараючися своїм словам надати якнайбільше щирого тону.

— Очевидно, очевидно, пане графе, ваше становище як прем'єр-міністра Його Величества короля Августа II дуже важке. Я вповні вас, пане графе, розумію, я ж старий дипломат, але й ви повинні мене зрозуміти, хоч повторюю, я в побуті добродія Андрія Войнаровського в Гамбургу нічого такого небезпечного не бачу... Очевидно, це моя особиста гадка, а ми — і тут знову улеслива усмішка появилася на товстих устах графа Толстого — ми, дипломати, своєю гадкою не кермуємось...

Граф Флемінг прижмуреними очима глядів на Толстого і на його сухому обличчі майнула знуджена усмішка. Почекав хвилинку, після слів Толстого, неначе роздумуючи, а відтак помалу, слово по слові сказав:

— Дуже мені прикро, пане графе, що я не можу виконати бажання Його Величества царя Петра та прошу Його Величеству висловити в моєму імені мою глибоку пошану. Андрій князь Войнаровський є полковником гвардії

короля Швеції Карла XII, він є громадянином королівства Швеції, і тим самим ми не маємо ніякої влади над ним. Він є поза законом, пане графе, і ви це мусите зрозуміти... Мені незвичайно прикро відмовити вашому прохання, пане графе, але мушу це вчинити!

На грубих губах графа Толстого знову появилась улеслива усмішка.

— Ексцеленціє, щераз повторюю, що я вас уповні розумію, але хіба не можна найти сотні різних причин, мовляв, — і тут Толстой потер знов руку об руку, — наприклад, дана особа не бажана, її неморальні вчинки...

Граф Флемінг відкрив широко очі:

— Що ви цим хочете сказати, пане графе? Толстой зніжковів:

— Нічого, нічого... Я тільки думаю, що як хтось хоче найти якусь причину, то її завжди може знайти...

На чолі Флемінга появилась глибока дозема пруга:

— Дозвольте звернути вам увагу, пане графе, та щераз це підкреслюю, що князь Войнаровський тішиться великою пошаною серед нас усіх.

Обличчя Толстого почервоніло; видно було, що він силою здержується, щоб не вибухнути.

— Вже те саме, що він, звичайний собі шляхтич, присвоїв собі титул князя, вистачить, щоб його усунути з Гамбурга, як небажану особу.

Граф Флемінг посміхнувся:

— Вас хтось мильно поінформував, пане графе, про шляхетський титул князя Войнаровського. Нам усім тут уповні вистачає, що

князя Войнаровського, як принца-наслідника володаря України, князя Священної Римської Імперії, Гетьмана Івана Мазепи, впровадив на двір Його Величества короля Августа II амбасадор короля Швеції Карла XII, генерал Велінг.

Толстой прикусив губи і не промовив уже ні слова. А граф Флемінг по хвилині, з легкоглумливою посмішкою на устах, продовжував:

— Єдиною моєю порадою може бути те, що я вже раніше вам сказав, пане графе: зверніться до амбасадора Його Величества короля Швеції Карла XII, генерала Велінга, який рівночасно є командантом шведських військ у Бремені. Він має право навіть домагатися нашої помочі, якщо йдеться про усунення небажаної особи з терену Гамбургу, але й на це мусимо мати згоду Високої Ради міста. Адже ж Гамбург — Вільне Місто, пане графе.

— Так, очевидно, розумію, розумію! — притакнув граф Толстой. — А коли б, наприклад, очевидно, я говорю тільки теоретично, це зовсім не стосується особи добродія Войнаровського, коли б, наприклад, дана особа була перешкодою в нав'язанні добрих дипломатичних взаємин між Гамбургом і якоюсь державою, то хто має право домагатися усунення даної особи?

— Тільки Висока Рада Вільного Міста Гамбургу, пане графе, але й тоді — говорю теж теоретично і це не торкається особи князя Войнаровського — і тут титул і прізвище Войнаровського граф Флемінг сказав із притиском — амбасадор даної держави міг би противитись.

— Тобто, коли б резидент Його Величества царя Петра — —

— Вибачте, що вам переб'ю, пане графе, але добродій Фрідріх Беттігер є тільки резидентом Його Величества царя Петра та ніяких прав амбасадора не має.

— Але все ж таки, Ексцеленціє, як резидент Його Величества — почав говорити граф Толстой — —

— — він є уповноважений третього рангу, це так! — докінчив із лагідною усмішкою граф Флемінг, — але тільки... третього рангу. Як дипломат, ви самі розумієте, які його завдання, пане графе!

— Очевидно, очевидно! — потер руку об руку граф Толстой і встав із фотелю. — Дозвольте попросити вас та вибачте, що забрав вам стільки вашого дорогоцінного часу. Прикро мені, що ми не могли порозумітися...

Брови у Флемінга піднялися вгору:

— Але ж навпаки, пане графе, ми прекрасно себе взаємно поінформували! Дуже мені було приємно познайомитися і щераз прошу передати від мене мою глибоку пошану Його Величеству цареві Петрові.

І відпроваджуючи Толстого до дверей, граф Флемінг додав:

— А зокрема прошу від мене передати поздоровлення Олександрові графові Рум'янцеву.

Толстой глянув на Флемінга й на обличчі в нього відбилася величезне здивування. Хотів щось сказати, але тільки промимрив:

— О, дякую, так!

А Флемінг з милою усмішкою, відкриваючи двері, продовжував:

— Ми знайомі з ним ще з Відня... До побачення, графе!

Зачинивши двері за Толстим, Флемінг, усе ще посміхаючись, підійшов до дверей у бічній стіні та, відкриваючи їх широко, закликав:

— Заходьте, віцеграфе!

У дверях появився віцеграф де Шарон.

Флемінг не сідаючи за стіл, сягнув за капшук із тютюном і люльку, які лежали на столі та, вигідно розсівшись на фотелі, почав набивати люльку.

— Тепер приємно собі закурю!

— Навіть треба! — сказав поважно де Шарон. — Щоб трохи прорідити запахи Його Величества “батюшки-царя”, що їх сюди привіз його представник.

Флемінг розсміявся:

— Справедливо! Але до речі: ви, дорогий мій віцеграфе, зробили мені величезну прислугу, за яку вам мушу сердечно подякувати.

— Не почуваяся до ніякої провини, дорогий графе! — відповів де Шарон.

— Уявляєте, що цією вісткою, що ви мені перед приходом Толстого сказали, мовляв, на поміч Беттігерові цар Петро прислав Рум'янцева, я просто обезсилив Толстого.

— Та невже? — здивувався де Шарон.

Флемінг потягнув люльку.

— Серіозно! Він цього ніяк не сподівався, що я вже знав про приїзд Рум'янцева. Це його дуже заскочило. Словом, дорогий мій, тримайтеся цієї особи, бо вона вам дає добрі інформації.

— О, я її так легко не випущу з рук! — засміявся де Шарон. — Нам же ж необхідно мати точні інформації і то з джерела!

— Це добре! — сказав Флемінг. — І ще одне: перестережіть Войнаровського. Цар Пе-

тро почав кампанію проти нього на всіх фронтах. У цій же справі приходив тепер Толстой.

— І, маю надію, піймав облизня? — сказав прижмурюючи око де Шарон.

— А якже ж би інакше! — знову випустив жмут диму з уст Флемінг. — Хіба ж не знаєте, що значить поступитися Москалеві? Та він тобі зразу ж на голову скочить! Ну, ще не прийшов час, щоб Європа Азії поступилась. А якщо такий час прийде, то мене вже на цьому світі не буде. Але Войнаровського перестережіть, він нам потрібний, може навіть необхідний.

— Чи думаєте, графе, що його Москалі могли б схопити? — спитав де Шарон.

Флемінг вийняв люльку з уст та зчудовано глянув на віцеграфа.

— Схопити? Тут? На очах нас усіх? Виключене! Я знаю, що ви думаєте про Москалів, дорогий віцеграфе, і може там, на цих диких степах Московії таке трапляється, але тут схопити дипломата чужоземної країни ніхто не відважиться! Це виключаю! Але є інші способи внешкідливлення Войнаровського...

— Напад? — підповів де Шарон.

— І вбивство! — додав граф Флемінг. — Не забувайте віцеграфе, що Гамбург сьогодні є центром міжнародного політичного життя. Тут вештаються явні й тайні агенти, різного роду "резиденти", які є просто шпигунами і тут за кілька дукатів можете найняти люців, які дуже радо викличуть бійку на вулиці та "нехотячи" вб'ють, кого треба. Не знаю, чи Войнаровський має якусь охорону, але можете йому сказати при нагоді, що коли він потребуватиме її, я завжди до його послуг.

— Уже тепер дякую, пане графе, за вашу ласкавість, і в своїм імені і в імені Войнаровського, який є справді моїм щирим другом.

— Я знаю про це, віцеграфе, і тому це вам кажу. І мушу вам признатися, що я теж люблю цього українського аристократа. До цього часу я не мав можливості стрічатися з дипломатами України, знаю, що у Франції є ще другий такий талановитий дипломат, граф Орлик, син наслідника Гетьмана Мазепи, але його не знаю, хоч дуже часто стрічаюся в дипломатичній кореспонденції з цим прізвисьцем. Якщо серед Українців є більше таких, як Войнаровський чи Орлик, то ця "козацька нація" справді гідна пошани! А ви теж мабуть недавно познайомилися з Войнаровським?

— Особисто познайомився я недавно, але з найвищими похвалами писав про нього мені старий приятель моєї родини, мандрівник-подорожник Обрі де ля Мотрей¹⁾, який ціле життя мандрував по Азії, Африці й Європі. Де ля Мотрей стрінувся був із Войнаровським у Царгороді та щиро подружив із ним. А я особисто познайомився з Войнаровським у салоні графині Кенігсмарк.

Граф Флемінг пощупав мізинним пальцем свою вигаслу люльку, поклав її на столі та прижмурих очі:

— Дивна жінка! Незвичайної вроди й такого ж таланту. І всім приносить нещастя. Правда, як ви Французи окреслюєте, ля фам фаталь, жінка, яка приносить нещастя. Ви

¹⁾ Автентичне, де ля Мотрей жив у 1677-1745 роках.

вірите, віцеграфе, що існують такі жінки на світі?

— Вірю, графе! — сказав поважно віцеграф де Шарон.

— А графиня Кенігсмарк належить саме до цих жінок. Я її віддавна знаю і з величезною пошаною клоню голову перед її вродою і перед її талантом. Такі жінки родяться раз на кілька сторіч і мабуть вона є одним із нечисленних прикладів, як природа може в одній людській істоті вмістити всі дари, що вона їх має, і як те все найкраще стало причиною цілого ланцюга нещасть: підірвання авторитету нашого короля Августа II і його егоїстичної м'ячикуватої політики, дипломатична програма у Карла XII і трагічна смерть її єдиного брата. Трагічна жінка, правдива ля фам фаталь...

— Але заговорився я, дорогий віцеграфе, а час біжить. Я зараз же мушу їхати до достойного магістрату. Може вас підвезти?

— Дякую сердечно, графе, я хотів вам ще тільки коротко здати звіт із переслухання того в'язня, що його наше посольство вам передало.

— Ага! Пригадую! Ну, що ж, ви довідалися чогось нового?

— Нічого надзвичайного! Йому доручено, чи радше він зовсім одверто признався, що Беттігер наказав йому бачно слідкувати за кожним човном, яке під'їздить до японського корабля. А що він добрий пливак, то поплив за моїм човном і там його й зловили. Нічого більше він не знає, і за це йому приобіцяли заплату.

— Скільки? — посміхнувся Флемінг.

— Пів фльорена!

— Скупий наш “батюшка-цар”, таки дуже скупий! — розсміявся Флемінг. — Ну, що ж, передаймо його Високій Раді міста, хай вона цим журиться!

— Так я сердечно дякую вам, графе, і всього найкращого бажаю! — вклонився де Шарон.

— До побачення, дорогий віцеграфе, а не забудьте про нашого Войнаровського, бо після відвідин Толстого, Войнаровський таки вже правдиво “наш”.

— Напевно не забуду, пане графе, та щераз дякую! — вклонився від дверей де Шарон.

Швидко збіг сходами вниз, дверник відкрив двері та де Шарон, вийшовши на вулицю, вже з привички, оглянувся. Перейшов вулицю і скрутив у першу вуличку праворуч, де чекала його карита. Жорж, сидячи на кізлі біля візника, побачивши віцеграфа, зіскочив із кізла та відкрив дверцята карити, питаючи:

— Куди, пане віцеграфе?

— Ніхто вас не чіпав? — відповів питанням на питання де Шарон.

— Ні!

— Добре! Тепер їдемо до св. Павла. Через місто ідемо швидко. Біля св. Павла скрутиш на битий шлях, що веде до Ельмсгорну. Знаєш, куди?

— Знаю, пане віцеграфе!

— Коли минемо станицю міської сторожі, їдь помалу й обережно, а зокрема вважай на проїжджаючі карити. Ти озброєний?

— Так, пане віцеграфе!

— По тому самому боці, кудюю будемо їхати, стоятиме коляска з запущеними занавісками. Станеш за цією коляскою, я пересядуся до неї, а ти слідом за нею їдь далі, аж я тобі ру-

кою через вікно коляски дам знати, коли спитись.

— Так, пане віцеграфе!

— Коли б я одначе, відкриваючи дверцятка коляски, не всів до коляски, негайно біжи мені на поміч! Зрозумів?

— Так, пане віцеграфе!

— Ну, їдьмо з Богом!

Де Шарон сів до карити, Жорж замкнув дверцята і скочив на козел. Карита рушила.

— ...Треба найти якесь інше місце з Гізою! — думав де Шарон, дивлячись на вулиці, якими їхала карита. — У мене небезпечно, в палаті Кенігсмарк ще гірше, а наші поїздки колясками можуть звернути увагу. Щоправда, Гіза міняє візників, але Бог його знає, чи котрийсь із них не є на службі Беттігера? А ще тепер, коли Рум'янцев приїхав на поміч Беттігерові! Що простішого, як перекупити кількох візників, щоб крутилися довкола палати Кенігсмарк і тоді Гіза, на зустріч зі мною, котрогось напевно візьме! І зразу ж халепа готова!

— ...А ще Гіза! Хоч вона й хитра з уродження (а котра з жінок не є хитра? Скажіть, будь ласка!), але й свідома, що вона гарна. Хай такий візник, побачивши на вулиці Гізу, підїде до неї і скаже: — "...Я вас підвезу, гарна панночко, куди хочете. Даром! Хіба ж це мала приємність таку гарну дівчину везти?" — то Гіза без надуми сяде в коляску...

— ...Необхідно найти якесь мешкання... Але хто його найме? Треба буде подумати над цим...

— ...Котрий то раз Гіза була в Беттігера передучора? Вперше, коли її нібито "схопили" і вона, мовляв, стала в них "на службу". Е, що

не кажи, вона хитрун! Пригадую, що після того, коли я з нею стрівся, вона одверто сказала: я погодилася їм усе доносити, що діється в палаті графині Кенігсмарк, бо ти мені скажеш, що я маю говорити. А вони платять золотом. І треба признати, добре платять...

— ...Цікаво, що ці Німки так люблять зберігати гроші...

Карита виїхала на битий шлях і сповільнила біг. Де Шарон втулився в куток карити й час-до-часу споглядав через незаслонені віконця ліворуч і праворуч. Ліворуч перегнала кариту повозка, запряжена четвірнею баских коней, а за хвилину назустріч кариті, в сторону міста, помалу котився віз із сіном.

— ...Цікаво, чи Гіза вже чекає, чи треба буде на неї ждати? — подумав де Шарон.

І в цій же хвилині карита спинилася.

Де Шарон виглянув через віконце. Шлях був пустий, а перед каритою стояла коляска.

Де Шарон висів із коляски та на хвилину зчудований спинився: на заді коляски виднів герб графів Кенігсмарк.

— Здурила Гіза? — подумав і підійшов до коляски, але не встиг відчинити дверцят, як їх відчинено зсередини, жіночі руки вхопили його і втягнули досередини. І в цій хвилині коляска рушила.

— Ходи! Ходи! — почувся шепіт Гізи. — Я так нетерпеливо вже тебе чекаю. Чому ти так довго не приїжджав?

Де Шарон притулив Гізу до себе та глянув крізь задне віконце коляски: карита звільна їхала за коляскою.

— Ти хіба не знаєш мого пана? — спитав цілуючи її руки.

— Жоржику, ти мусиш змінити службу. Так, і я вже рішила, неодмінно!

— Що ж ти рішила? — спитав жартівливо де Шарон, заглядаючи в її розсміяні радістю очі.

— Чергового місяця ми одружуємося! В мене є тепер гроші, о, бачиш, — витягнула з кишеньки невеличку калиточку й покалатала нею перед обличчям де Шарона — решту дасть мені графиня, бо вона мене любить, ми купимо собі дімок із огородом, ти кинеш службу, бо вона тебе мучить, будеш доглядати хати й городу, а я буду далше у графині працювати. І будемо вже завжди разом, разом!

— Чудово! — захопився де Шарон — але поки купимо цей дімок, то буде велика халепа!

— Яка халепа? — здивувалася.

— Бо моя маленька Гіза неосторожна!

— Я, неосторожна?

— Замість приїхати звичайним, місцевим візником на нашу зустріч, ти приїжджаєш коляскою з гербом Аврори Марії графині Кенігсмарк.

— О, ні, ні, мій ласкавий пане! — помахала де Шаронові пальчиком перед носом. — Ви дуже помиляєтесь! Ви бачите, як я одягнена?

— Бачу! Так, як має бути вдягнена покоївка графині Кенігсмарк.

— Ага! А ви ласкавий пане, часто мене бачите на нашій зустрічі так одягнену?

— Дуже рідко! — сказав невинно де Шарон.

— Неправда! Ніколи! — вдарила його п'ястучком по коліні. — Я сьогодні вперше так приїхала до тебе, а знаєш чому?

— Не знаю! — заперечив головою.

— Бо я приїхала урядово, чуєш, у-ря-до-во!

— Урядово? — зчудувався поважно де Шарон.

— Ага! Урядово! Я маю силу-силенну орудок поладнати і тому мені вільно було взяти коляску.

— А чи цей, ось тут, — і де Шарон показав пальцем на козел, на якому сидів візник, — який батогом махає, теж знає про те, що я тут "урядово" сиджу біля тебе й цілую тебе?

— Він заплачений! — поважно сказала Гіза й заложила ногу за ногу.

— Заплачений? Урядово?!

— Еге ж! Дістав дуката. І від мене. А власне кажучи, від "пана резидента". Я сьогодні була в Беттігера.

— Гізо! — майже зойкнув де Шарон. — Ти була в Беттігера?

— Саме вертаюся від нього.

— В цьому одязі? — заломав руки де Шарон. — Дівчино, що ти наробила!

Притулилася до нього.

— Жоржику, ти нічого не розумієш, бо нічого не знаєш! А я тобі все розкажу. Сьогодні ранком, камердинер казав мені поладнати деякі справи в місті. А ми передучора домовилися тут зустрінутися. Отже я попросила в камердинера дозволу взяти коляску, щоб скорше все поладнати та й іще походити по місті з різними пакунками. Камердинер дозволив і все було добре. А тут тимчасом кухар мене кличе, тоді коли я прибирала кімнату графині, що прийшов Гайнц.

— Що воно таке, той Гайнц? — спитав де Шарон.

— Гайнц, це міський жандарм. Він навіть мабуть є командантом цієї міської станиці, ось тут, зараз коло палати графині Ассен. А на вухо тобі скажу, що він кохається в мені, але ти не журися, нічого з того не буде! Я зійшла на долину, на подвір'я, а Гайнц каже мені на вухо: — Резидент Беттінгер хоче тебе бачити сьогодні ранком!

— А Гайнц звідкіля знав, що ти ходиш до Беттінгера? — спитав де Шарон.

— Зараз, пожди! Нізвідки не знав, бо коли я витріщила очі й спитала його, хто то такий резидент Беттінгер, він передав мені записку, але сказав, що цієї записки, під загрозою смерти, нікому не вільно показувати.

— Маєш при собі цю записку? — спитав нетерпеливо де Шарон.

— Маю! Дати тобі? Ось маєш! — і Гіза витягнула з кишеньки вчетверо зложений папірець.

Де Шарон розгорнув папірець, кинув оком на нього, згорнув і віддав його Гізі.

— Як приїде графиня, передай цей папірець їй і все їй розкажи — сказав.

— Дати це графині? — тримаючи в руках записку, спитала здивовано Гіза.

— Негайно! І все їй розкажи докладно! Але вважай, щоб ніхто при цій розмові не був! Це дуже цікаве, що ж далі? Зараз, як прізвище того Гайнца?

— Гольцгакер, Гайнц Гольцгакер, 3-тя станиця міської жандармерії.

— Чудово, Гізо, дай мені ручку поцілувати і розкажуй далі!

— І я собі думаю: коли мене туди кличуть, то я маю право піти туди урядово. Так чи ні?

І я всіла в коляску та поїхала. Відчинив мені, як звичайно той Свєрдлов, чи як він там зветься, ти вже знаєш, я вже тобі розказувала про нього, трохи здивувався, що я так одягнена, але я йому сказала, що мені доручено записку, але я йому її не дала, бо ану ж мені відбере, а я мусіла тобі її показати, так чи ні? І тоді він мене завів до якоїсь кімнати, де я ще не була, і там мене зустрів дуже елегантний пан, встав з-поза бюрка, коли я ввійшла, не сів, поки я не сіла, звертався до мене "панночко" й зразу ж мені передав калитку з грішми...

— А що тебе питав?

— Зараз, щоб я не поплутала: перше питав мене — а добре говорив по-німецьки, — чи я знаю, куди поїхала моя пані і коли вона вертається. Я сказала, що вона часто виїздить до своїх ловецьких замків, але ніколи не каже нікому, коли вертається. І він зразу ж просив мене сповістити його, як приїде моя пані. Друге, чи я могла б описати, де це є той ловецький замок. Я сказала, що їх є кілька, але моя пані ні в одному замку не держить жіночої служби. Там є тільки стрільці і нам туди не вільно являтися. А чи відбуваються там бенкети, або зустрічі? Я сказала, що не знаю, але мабуть так, бо я кілька разів пакувала балеві сукні моєї пані, коли вона виїжджала до ловецького замку. Він тоді всміхнувся і сказав, що я бистра дівчина та що приємно зі мною говорити, і зараз... що він ще сказав...ага! Чи після якогось прийому тут у Гамбурзі, в палаті моєї пані, ночують якісь гості, чи ні? Я сказала, що ніхто не ночує ніколи, хоч

гостинні кімнати завжди приготовані для гостей, які можуть приїхати. А накінці він спитав мене, чи я вже маю нареченого, а коли я сказала, що так, то він спитав, чим є мій наречений. І ти знаєш, що я йому відповіла?

— Ну, що таке?

— Що мій наречений є кухарем у графині Ассен!

— Ха! Ха! Ха! — розреготався де Шарон.— А чому у графині Ассен?

— Бо моя пані дуже її не любить і тому мені прийшла на думку графиня Ассен.

— І цей елегантний пан не згадав ані одного прізвища в розмові з тобою? — спитав по хвилині де Шарон.

— Ні одного, тільки сказав, що я дуже гарна і що він завидує моєму нареченому! Направду, так сказав!

— Ще б пак! А хіба він думає, що я з поганими дівчатами ходжу? — засміявся де Шарон.

— А ти повинен мене перепросити! — сказала поважно Гіза, заглядаючи де Шаронові ввічі.

— Зараз перепрошу, але скажи защо?

— Бо ти сказав, що я необережна. А то неправда! — притулила своє личко до обличчя де Шарона, нахилившись боком до нього.

— Цілковита неправда! Повна брехня! — з радістю погодився де Шарон і в цьому моменті з лівого боку коляски почувся сильний стукіт кінських копит, а разом із цим стуком грякнули стріли, віконця коляски з лоскотом розприслись у дрізки, коляска несамовито захиталася в один то в другий бік та кудись помчала.

Де Шарон блискавкою зсунувся на долівку коляски, стягаючи за собою Гізу, біля коляски, яка гойдалася в гальопі, почулися якісь крики, хтось скочив на козел і коляска нагло спинилася. Дверцята з тріскотом відкрилися і в середину коляски глянуло бліде обличчя Жоржа.

— Пане віцеграфі, пане віцеграфі! — лепетили поблідлі уста Жоржа, — ви живі?

Де Шарон не відповідав: сидючи на долівці коляски, тримав на колінах голову Гізи та, гладячи рукою її волосся, якомсь непритомно повторяв:

— Гізо! Гізо!

Розсміяні перед хвилиною очі Гізи, заходили імлою, а біла запасочка з її лівого боку щораз сильніше червоніла від крові. Вона хотіла щось сказати, надаремне намагаючись підвестися. Де Шарон нахилив голову до обличчя Гізи, її рука судорожно стиснула його рам'я, а поблідлі уста вишептали:

— Наш... дімок... не... забудь...

І голова Гізи безвладно звисла в руках віцеграфа де Шарон.

РОЗДІЛ 7

КЮСК Ч. 17

Смеркало.

Адольф Мустер, власник кіоску ч. 17 на Рибній Площі в Гамбургу, замкнув рибний магазин, провірив чи віконниці добре пристають і вже хотів зачинити кіоск та йти додому, коли двері відчинилися і на порозі появився високий, сухий мужчина. Стоячи у дверях, він бистро глянув довкола і спинив зір на власникові кіоску, що з в'язанкою ключів у руці стояв за широким прилавком.

— Ви Адольф Мустер, торгівець рибою і власник цього кіоску? — спитав мужчина понімецьки з легким чужемовним акцентом.

— Це не покупець! — подумав Адольф Мустер і кланяючись, сказав у голос:

— Так, ваша милосте, я Адольф Мустер, до ваших послуг!

Мужчина підійшов ближче до прилавка, витягнув із кишені кафтана невеличку пергамінову карточку, записану дрібнесеньким письмом та нагнувшись через прилавок, показав її Мустерові.

Мустер глибоко вклонився.

— Ваша милість бажають собі? — шепнув стишеним голосом.

Мужчина оглянувся і, показуючи рукою на темний коридор, що вів до рибних магазинів, спитав:

— Чи там безпечно, пане Мустер?

— Зовсім безпечно, ваша милосте! Я щойно все позачиняв і крім мене нікого в крамниці вже немає.

— Це я знаю! — шепнув неначе до себе мужчина і, дивлячися у вічі Мустерові, продовжував:

— Тепер мене тут зачините, пане Мустер, і потому підете на другу сторону Рибної Площі. Там, перед кіоском ч. 30 стоятиме високий, стрункий добродій, із трохи косоокими очима. То ви підійдете до нього й спитаєте:

— Чи осетрина знов подорожила? — Розумієте, пане Мустер?

— Розумію, ваше милість!

— А коли цей добродій відповість вам: До Волги вливаються всі ріки Московії, крім Дніпра! — тоді ви дайте йому ключ до вашого кіоску і він уже вам скаже, де ви маєте зголоситися пізніше по ключ. Запам'ятали все, пане Мустер? Будь ласка, повторіть!

— Чи осетрина знов подорожила? До Волги вливаються всі ріки Московії, крім Дніпра! — помалу повторив Мустер.

— Дуже добре! А це вам за прислугу! — і мужчина витягнув із кишені невеликий гаманець і поклав його на прилавок.

— Дякую вашій милості! — вклонився Мустер і заховав гаманець у кишеню. — Чи засвітити може лампу?

— Не треба, дякую! — відповів мужчина та сів на крісло побіч прилавка.

Адольф Мустер відкрив шуфляду прилавка, кинув туди в'язанку ключів і витягнув звідтам великий ключ до дверей; підійшов до шафки, що стояла проти прилавка, взяв звідтам капелюх, обтер його рукавом і наче хотів щось сказати, але по хвилині, тримаючи в руках капелюх, уклонився:

— Добраніч, ваша милосте!

— Добраніч, пане Мустер! — хитнув головою мужчина.

Двері кіоску зачинилися, ключ заскреготів у замку й стало тихо. Мужчина помалу піднявся з крісла, підійшов до дверей, попробував чи вони зачинені, та легко відкрив віконницю, що заслонювала невеличке вікно: скрізь було тихо, всі кіоски вже закриті, а на заході помалу гасли багри хмар.

— Цікаво буде побачити обличчя барона Сузукі, коли він зустрінеться зі мною! — подумав і нагло здригнувся: за його плечима щось зашелестіло.

Мужчина блискавкою обернувся й сягнув до кишені: на прилавку сидів щур і здивовано глядів на мужчину.

— А куш! — засміявся мужчина підходячи до прилавка. Настрашений щур миттю зіскочив із прилавка й щез у коридорі, що вів до магазинів.

— Часом можна забути, що в Гамбурзі є щурі! — подумав мужчина і знову підійшов до вікна.

У червоній заграві до кіоску йшов неспішно якийсь чоловік.

— Невже це Сузукі? Хіба ж він так постарів?

Помалу замкнув віконницю, підійшов до прилавка і сперся на нього.

Заскреготів ключ у замку, двері широко відкрилися і на порозі, в червоному світлі заходячого сонця, яке смугою вдерлося до кіюску, появився мужчина. Очі входячого неначе вп'ялилися в мужчину, що спокійно стояв біля прилавка, по хвилині ж зіщулилися і його обличчям пробігла тінь.

— Невже ж це ви, милорде? — спитав спокійно, зачиняючи за собою двері на ключ мужчина.

— З нього вже правдивий Азіят! — подумав милорд і витягнув руку до входячого.

— Так це я, бароне Сузуки, і дуже тішуся, що вас бачу.

— Не менше тішусь і я, милорде, хоч щиро кажучи, я думав тут зустрінутися з кимсь іншим... — стискаючи подану руку, сказав Сузуки.

— Розумію! Я навіть і передбачував ваше здивування, але в цій нашій зустрічі не тільки моя вина...

— Чому, милорде? Хіба лорд Гертфорд не може бути прихильником плянів Великого Шогуна?

— О, ні, не в цьому справа! — заперечив живо лорд Гертфорд. — Я, дорогий бароне, — але будь ласка сідайте, ось тут, а я присядусь біля вас на ослінчику, — хотів вас дуже бачити, і наш спільний приятель, князь Каное, дав мені можливість зустрінутися з вами не деінде, а саме тут.

Сузуки сів на крісло і звернув своє обличчя до лорда Гертфорда.

— Слухаю вас, милорде!

— Очевидно, дорогий мій бароне, справа, з якою звертаюся до вас, строго довірочна й

після виходу з цього кіоску, ми не бачилися і нічого зі собою не говорили. Ви це дуже добре розумієте, бо живете й працюєте в цьому ж світі, що і я.

— Так! — шепнув Сузукі й хитнув головою на знак згоди.

— А торкається ця справа — продовжував лорд Гертфорд — нашої спільної тайни, навіть міг би я сказати, тайни нашої молодости, бо від цього часу минуло вже, якщо не помиляюся, більше як двадцять років!

— Про яку тайну ви думаєте, милорде? — спитав спокійно Сузукі.

Гертфорд заложив руки на грудях і стисненим голосом сказав:

— Тайну нашого кохання до колишньої княгині Ганноверу, а тепер королеви Софії Доротеї і тайну смерти полковника ганновських військ Пилипа Христора графа Кенігсмарк.

Сузукі не відповідав. Підніс голову, мов надслухуючи, і по хвилині шепнув:

— Чи не чуєте кроків, милорде?

Гертфорд встав і навшпиньках підійшов до вікна. По хвилині, стисненим голосом спитав:

— Ви маєте ключ, бароне?

— Так, — відповів Сузукі.

— Це міська сторожа робить обхід кіосків.

Кроки загупали ближче. Гертфорд відійшов від вікна і станув біля дверей. Чути було голосну розмову й по хвилині все стихло.

— Жду вашої відповіді, дорогий бароне Сузукі! — сказав тихо Гертфорд, підходячи до свого ослінчика й сідаючи на нього.

— А чи дозволите, милорде, що замість відповіді, я поставлю вам одне питання?

— Будь ласка, слухаю!

— Ви належите до торів чи ввігів?*)

— Пане бароне, рід лордів Гертфорд працює і працюватиме до останньої краплі своєї крові для могутности й слави Об'єднаного Королівства Великої Британії. І для нашого роду байдуже, чи хтось є купцем чи архієпископом, маркізом чи промисловцем, чи належить до торів чи ввігів, чи є Гановерцем, чи Шотляндцем, — якщо він є британським патріотом, то він наш друг і приятель!

— Я й сподівався тільки такої відповіді від вас, милорде, але ще й досі не розумію, при чому тут тайна вбивства полковника графа Кенігсмарк?

— Ви ж знаєте, бароне, що розшуки в цій справі не припинилися і графиня Кенігсмарк не забула про пімсту, тим більш тепер, коли втратила всі впливи на дворі Августа II, а її політична дія обмежилася до товариського довкілля. А вона належить до тих жінок, що без двірських чи політичних інтриг не можуть жити.

— Так! — шепнув неначе до себе барон Сузукі.

*) Тори і ввіги, дві великі політичні партії, які поставили в XVII ст. в Англії. Тори були консерватистами-монархістами, спиралися на багатих землевласників і вищому духовенству та сприяли королівському родові Стюартів, поборюючи ввігів. Перебрали владу в Англії щойно 1781 року. Ввіги спиралися на купецькій верстві й нижчому духовенстві та сектах, поборюючи Стюартів і їхніми заходами вибрано королем Об'єднаного Королівства Великої Британії в 1714 р. гановерського князя Юрія I.

— Про тайну смерти брата Аврори Кенігсмарк, крім сьогоднішнього нашого короля Юрія, знаєте тільки ви, дорогий мій бароне, і я, та ця тайна зійде з нами в могилу. Але є поважні побоювання, що учасником цієї тайни стане в цих днях, якщо вже не став, іще третій...

— Чи знаєте, милорде, хто це? — спитав спокійно Сузукі.

— Знаю, і тому саме я необхідно хотів із вами бачитися. Це майбутній гетьман України, дуже популярний тепер у дипломатичних колах, — очевидно не без впливу графині Кенігсмарк — Андрій князь Войнаровський, небіж Гетьмана Івана Мазепи, союзника Карла XII.

— Ага! — шепнув знову неначе до себе Сузукі.

— Войнаровський уже другий тиждень гостює в короля Юрія, спершу він був гостем графині Аврори на одному з її ловецьких замків і мабуть, завдяки знайомству з нею, стрінувся з нашим королем. До речі, вони оба колись були сердечні друзі на котромусь з університетів, уже не пригадую, чи Ітон чи Гайдельберг. Войнаровський на яких кільканадцять років молодший від нашого короля, але певно знаємо, що наш король дуже любить Войнаровського й завжди висловлюється про нього, як про "друга моєї молодости". Не виключене, що сьогодні Войнаровський уже знає тайну смерти брата графині Аврори, то й очевидно впродовж короткого часу знатиме про це графиня Аврора. А від неї простий шлях до тих, які не хочуть мати своїм володарем "гановерського зайду, який навіть по-англійськи не вміє говорити".

--- Поскільки знаю, то король Юрій, незалежно від того, що справді по-англійськи не вміє, є щирим велико-британським патріотом! — докинув Сузукі.

— Ви правильно сказали, бароне, король Юрій веде Велику Британію до могутности й слави і тому ми не можемо допустити до його компромітації, зокрема ж тепер, коли він починає здійснювати великодержавницькі пляни! — сказав якимось твердо Гертфорд.

— Очевидно, це ваш здогад, милорде, що король Юрій відкриє Войнаровському тайну смерти полковника Кенігсмарка?

— Дорогий бароне, кожний здогад у дипломатії має якийсь відсоток правди. Чи ж треба ждати, щоб цей відсоток почав працювати в нашу некористь?

Лорд Гертфорд піднявся з ослінчика, підійшов до вікна й відчинив віконницю: на блідо-синьому небі тут і там появлялися зірки й здалеку чути було гул моря.

— Не забувайте, бароне, що сприводу тієї тайни, яка в'яже нас до смерти — говорив дальше Гертфорд, — ви мусіли покинути своє старе родове прізвище й піти на службу далекій країні Сходячого Сонця, яка, правда, віддячилася вам, може краще, як ваша батьківщина. А я мусів зійти з публичної арени і стати одним із тих невідомих, про яких ніхто й ніколи не буде знати. Але тепер на шляху до могутности моєї держави стоїть той, який може знищити мого короля. Він мусить згинути, бароне, і ви мені в цьому допоможете.

Хвилину царила тишина. По хвилині барон Сузукі спитав:

— Милорде, ви може говорили про це, чи радше може натякнули про особу Войнаровського князеві Каное?

— Ні! — заперечив лорд Гертфорд.

— На смерть Войнаровського мусить дати свій дозвіл Великий Шогун Токугава. А він цього дозволу не дасть! — сказав помалу барон Сузукі.

— А-а-а! — здувався лорд Гертфорд. — Розумію! То навіть і туди закинув сіті Войнаровський! Хитрун із нього! Йй Богу, добрий дипломат! У такому випадку, якщо йдеться про вас, дорогий бароне, то ви ні в чому не зможете мені допомогти?!

Барон Сузукі встав із крісла, підійшов до дверей і знову вернувся до прилавка, сперся на нього і помалу відповів:

— У виконанні вашого пляну, милорде, допомогти вам не можу, але можу вам дорадити! А моя порада проста: схопити Войнаровського, коли він вертатиметься з зустрічі з королем і передати його тому, який так дуже тужить за ним: цареві Петрові... Але очевидно, схопити його не своїми руками і заки ще він зустрінеться з графинею Кенігсмарк!

— Та-а-ак! — неначе потвердив пораду барона Сузукі лорд Гертфорд, — цей плян добрий, навіть дуже добрий, бо безкровний...

— Ну, з цим я не погодився б! — засміявся барон Сузукі, — мабуть більшого різника, як цар Петро під цю пору на світі немає і я певен, що історія Московщини назве його Петром Великим, бо ж Москалі закохані в різунстві! А в цьому цар Петро таки справді “великий“! І досі неперевершений!

— І саме це мені не дуже подобається! Цар Петро є нашим ворогом, а Україна є ворогом царя Петра. Віддавати на поталу Москви одного з чільних дипломатів України, який під цю пору є ворогом нашого ворога, тобто нашим приятелем, якось воно мені не понутру...

— Безумовно, дипломатично воно не є! Ваша правда, милорде! Але часом треба заховати в кишеню і кодекс чести джентельмена і дипломатичну передбачливість. Стоїте, милорде, перед вибором одного коштом другого: або добра слава короля "Ди Юнайтед Кінгдом оф Грейт Бритейн" Юрія I, або князь України Андре Войнаровський.

— Ну, в цьому випадку про якийсь вибір немає мови! — шепнув неначе до себе лорд Гертфорд.

— Урешті, милорде, — говорив далі сідаючи на крісло барон Сузукі — справа усунення Войнаровського це відкрите питання. Невідомо ще сьогодні про що говорили між собою колишні друзі і чи взагалі справа смерти полковника Кенігсмарка була в їх розмовах заторкнена. А якщо навіть так, то невідомо теж у якій мірі... Знаю, що король Юрій до одвертих і щирих, чи навіть балакучих людей не належить...

— Правда! — притакнув лорд Гертфорд.

— І те відомо нам, що жінки в його житті були завжди розвагою і то тільки частинною... і ніколи пошаною не втішалися...

— І це теж правда! — притакнув знов лорд Гертфорд.

— Урешті, те ж саме говорять і про Войнаровського, якого жіноча краса зовсім не принадажує. На мою гадку, Войнаровський поїхав

до короля Юрія виключно в дипломатичній справі і це буде головною темою розмови. А говорити є про що: Московія росте й раніше чи пізніше нас задавить! Войнаровський зручний, молодий дипломат, до цього ж багач, у якого гроші позичає сам Карло XII. Войнаровський ширий козацький патріот, і можна сумніватися, чи він у своїх дипломатичних розмовах із королем Юрієм повернеться до давньої історії, до речі, не дуже приємної... Логічно думаючи, Войнаровський навіть повинен не згадувати про неї, бо ж ясно, що поїхав він до короля Юрія просити помочі для своєї України, а не робити йому прикрощі сприводу давніх, уже забутих подружніх непорозумінь!

— Логічно, так повинно б бути! Тільки не забувайте, мій друже, що тут входить у гру Аврора Кенігсмарк!

— Не вірю в це, милорде, щоб цього роду дипломат, як Войнаровський, поставив вище графиню Кенігсмарк від добра своєї батьківщини! А якщо б таке сталося, то вже сьогодні такого "дипломата" треба віддати в руки царя Петра, щоб він не соромив своєї батьківщини! Очевидно, можуть зайти різні комплікації, не перечу, приготованим треба бути на кожну можливість, жде врешті на цю можливість і яхт царя Петра з його наймитами князем Долгоруким, колишнім послом у Туреччині, та "знавцем українських справ" віцеканцлером Шафіровом. Не менше жде на таку "можливість" царський резидент у Гамбурзі Бетінгер, якого жінка Матильда кожного вечора при закритих віконницях числить царське золото, що пливе з яхту Петра до кишені Бетінгера...

— Як бачу, бароне, то ви знаменито обзнайомлені з ситуацією! — якось кисло сказав Гертфорд.

— Можу вам зрадити тайну мого обзнайомлення: у нашій розвідці працює двох колишніх козацьких старшин!

— О, Мон Діє!*) — зідхнув лорд Гертфорд. — Де цих Українців немає!

— Так, вони всюди є! З них дуже добрі працівники, але для чужих. І на жаль є вони теж і на яхті царя Петра і в канцелярії Бетінгера...

— Тільки в нашій розвідці їх немає! — якось задоволено ствердив лорд Гертфорд.

— Помиляєтесь, милорде, вони є теж і у вас! — з легкою посмішкою в голосі відповів Сузукі. — Тільки ви про них не знаєте!

— Повірте мені, що не знаю!

— Очевидно, що не знаєте! І не будете знати! Бо вони є на довірочній службі Його Величества короля Об'єднаного Королівства Великої Британії. І про це теж вам слід пам'ятати, милорде, у ваших плянах!

— Про це я пам'ятаю, бароне, і не тільки пам'ятаю, але навіть і беру до уваги! — відповів поважно лорд Гертфорд.

— Ну, що ж, милорде, ніч стукає уже до вікон. Думаю, що ми обговорили все докладно й час нам розлучитися. Чи може ще є якісь сумніви у вас?

— Ох, мій добрий бароне, сумнівів у мене чимало. Та незалежно від них у мене є ще один запит до вас. Очевидно, від вас залежить, і я не думаю ніяким чином вас до цього при-

*) Мій Боже! — франц.

мушувати, чи схочете ви сказати мені правду, чи ні...

— Будь ласка, милорде, говоріть! Якщо зможу, то скажу!

— Чи ви пригадуєте, в якому замку під підлогою одної з кімнат заховано трупа графа Кенігсмарк?

— Так! — відповів спокійно Сузукі*).

— Чи це той самий ловецький замок, у якому зустрілися тепер король Юрій і Войнаровський?

— Вибачте, милорде, але я не знаю як зветься той замок, у якому зустрівся тепер король Юрій з Войнаровським...

— Його звать дуже погано: Шлянгеншльос, Гадючий Замок.

— Це справді неприємна назва! — посміхнувся Сузукі. — Ні, милорде, можу впевнити вас, що то не є цей замок. Та ви хіба аж такі забобонні не є?

— О, я дуже забобонний! І знаєте, хто мене навчив вірити в забобони? Мій король! — відповів чомусь стишеним голосом лорд Гертфорд.

— Маймо надію, що покійний граф Кенігсмарк не викарабкається з-під підлоги й не робитиме вам прикрощів, дорогий милорде! А тепер дозвольте вас попрощати! Чи може вийдемо разом?

— О, ні! — заперечив живо Гертфорд —

*) Автентичне. Трупа полковника Пилипа Христофора графа Кенігсмарк найдено під підлогою одної з кімнат замку за часів володіння сича Юрія I, Юрія II (1683-1760).

Не треба, щоб нас хтось бачив разом. Я вийду скоріше, бо ж ви маєте ключ?

— Так! І добродій Шустер уже напевно нетерпеливиться! До побачення, милорде! А коли вам знову буде мене треба, то довідайтеся у князя Коное, він завжди знає, де мене шукати!

— Дякую, бароне, до побачення!

Барон Сузукі пождав хвилину, поки загихли кроки лорда Гертфорда, обережно замкнув щільно віконниці, зачинив кіоск і хвилинку спинився перед кіоском. Скрізь було тихо. Десь далеко блимала лампа, що повинна була освічувати Рибну Площу, але мряка йшла хвилями з моря та спиняла світло.

Сузукі перейшов Рибну Площу, скрутив у маленьку бічну вуличку й спинився перед вікном, у якому блимало червоне світло лампадки. Оглянувся довкруги, пождав хвилину, надслуховуючи, а відтак легенько застукав двічі до вікна, а потім знову два рази та став під дверима. За хвилину двері відкрилися і на порозі станув Адольф Шустер.

— Добрий вечір, пане Шустер! — сказав Сузукі, вручаючи ключ. — Вибачте, що так пізно заколочую вам ваш відпочинок. А це вам за вашу прислугу! — і Сузукі витягнув із кишені кілька золотих монет та втиснув їх у руку Шустерові.

— Сердечно дякую вашій милості! — вклонився низько Шустер. — Я завжди до послуг вашої милости, коли тільки треба! — і Шустер іще раз низько вклонився.

Сузукі змірив зором Шустера та нагло рішив:

— Ви справді, пане Шустер, могли б зробити мені тепер одну прислугу?

— Завжди, ваша милосте, коли тільки ваша милість забажає!

— Чи ви знаєте, пане Шустер, де є палацик барона фон Олендорфа, вулиця Кройцвег, число 67?

— Знаю, ваша милосте, дуже добре знаю, цей палацик стоїть самітно в городі, далеко від вулиці. Дуже добре знаю!

— Пане Шустер, чи могли б ви тепер піти до цього палацику, подзвонити та, коли вийде дворецький, сказати йому, що ви приходите від барона Контаро.

— Розумію, ваша милосте, від барона Контаро.

— А коли дворецький заведе вас до пана фон Олендорфа, скажете йому тільки: "Вулиця Ульрікус, "Під якорем".

— "Вулиця Ульрікус, "Під якорем" — повторив як відгомін Адольф Шустер. — Буде зроблене, я зараз іду, тільки переодягнуся!

— Не треба переодягатися, пане Шустер, навіть краще йти в робітничому одязі. А ось вам за прислугу! — і знову кілька монет помандрувало в кишеню Адольфа Шустера.

РОЗДІЛ 8

БОЯРИН ФЕДІР ШЕПТИЦЬКИЙ

Владика Атанасій глянув у вічі Федорові Шептицькому та спитав:

— Ти правду говориш, Федоре?

— Чесне слово, дядьку! Це була просто за-сідка, навмисне зроблена!

— Розкажуй за порядком!

— Все я вже поладнав у місті, залишилося ще зайти до німецької дільниці, до Готліба, в якого я замовив собі слуцький пояс зеленої барви. Адже ж їду до Риму, хай знають Римляни як виглядає український боярин! Що правда, Готліб, коли я передше був у нього, радив мені взяти турецький пояс або, як він казав "просто шовковий більшої руки" та ще й червоний до того, але я вибрав зелений. І ми так умовилися, що в полудне я прийду по пояс.

— Приходжу до крамниці, пояс готовий, Готліб розложив його на прилавку, коли нагло відчиняються двері й до крамниці входить лавник Тшебіляс і ще двох шляхтичів при шаблях і зразу ж видно, що вони на підпитку. А з Тшебілясом, ще з цього часу, коли його дочка, ця "львовська Діяна", як говорять про неї львівські Поляки, затроєними стрілами з лука стріляла до вас, дядьку...

— Коли це було? Я не пригадую! — спитав владика.

— Не пригадуєте, дядьку, тоді коли я був тут уперве з о. Пузиною а потім ціла та афера з Остоею-Пшесмицьким...

— То ця жінка, яку ви придержали, то була Тшебілясівна? Та ж вона звалася якось інакше?

— Так, вона тепер Пшесмицька, але старий Тшебіляс це тесть сотника Пшесмицького!

— Розумію! Тому то й дотепер суд не покінчений! — усміхнувся владика Атанасій.

— І так незакінченим і залишиться на віки! Отже, я з цього часу не говорю з Тшебілясом, хоч ми себе поздоровляємо. Тшебіляс приступив до прилавка, глянув на розложений пояс та звернувся до своїх товаришів:

— Як думаєте, мосці панове, можна собі таке купити?!

— Навіть треба! Добрий пояс! -- потвердили вони оба та тоді він і каже Готлібові:

— Запакуй но мені, Готліг, цей пояс і вели занести до магістрату а про ціну поговоримо пізніше.

Готліб вилупив очі на мене тай став ні в цих, ні в тих. А я кажу спокійно до Готліба:

— Добре, пане Готліб, я цей пояс беру, частину я вже вам заплатив а по решту пришліть на Святоюрську Гору. — І преспокійно починаю звивати пояс а Готліб мені помагає.

— А тоді один із шляхтичів хап мене за руку й кричить: — Ти не бачиш хлопе, що цей пояс купив пан лавник? Ти схизматику загноєний — —

— Як я почув ці слова, дядьку, то повір мені, я вже не пам'ятав себе! Знаю тільки, що

я з такою силою зацідив шляхцюру в обличчя, що він скривавлений покотився в кут крамниці, а коли другий шляхтич кинувся на мене, я вхопив його впів та кинув на Тшебіляса. Зчинився крик і вереск і я хотів уже витягнути шаблю, коли Готліб, впихаючи мені в руки зібганий у кулю пояс, вхопив мене за руки й потягнув на східці, що ведуть із крамниці до його мешкання, кричучи мені в ухо: — Втікайте пане, втікайте! — Я не хотів утікати, але з мешкання вибігла Готлібова і просто силою випхали вони мене другим входом на Шкотську вулицю. Як тільки я вийшов на вулицю, побачив, що до крамниці біжить гурт галябардників. Спершу, я навіть хотів повернути, але потім пригадав, що сьогодні я їду, а ця ціла авантура сьогодні не покінчилася б... І так, дядьку, коли я зробив зле, я дуже вибачаюсь, але це було зроблене все з розми-слом, навмисне!

— Безумовно, Федоре! Про це немає ніяких сумнівів! — сказав спокійно владику Атанасій. — Річ тільки в тому, що на мою гадку Поляки вже знають, що ти їдеш із дорученням. А це погано!

— Ні, дядьку, вони не знають! Адже ж про мою їзду до Риму, тільки ви, дядьку, знаєте і я! Навіть Язловецький не знає! Усі знають, що я їду до Воцинець, а я ж туди їжджу мало не раз у місяць! А на мою гадку причина цієї провокації це помста сотника Пшесмицького. Його я мушу стерегтися, бо він образи не дає. Дядьку, прошу бути зовсім спокійним, урешті ж нас вершників є сімох, ми дамо раду сотні шляхцюр!

— Хто з тобою їде?

— Крім Язловецького, який є нашим "гетьманом", що правда "наказним", — відповів усміхаючися Федір Шептицький — їде Топорівський, Свистельницький, Ступницький, Поруденський, Рогозинський, ну і я. Дуже хотів їхати з нами Чагрівський, але він заступатиме тут Язловецького.

— Так! Це добре! — сказав задумано владика та, по хвилині, спитав:

— Чи тоді, коли ти був у Станиславові, з доручення о. Пузини в пані Войнаровської, передала вона тобі листа для полковника Войнаровського?

— Так, а крім листа ще маю кілька усних доручень, бо вона теж дуже обережна...

— Бідна жінка! — шепнув неначе до себе владика Атанасій. — Йй таки було б найкраще поїхати до Швеції і там замешкати. Принаймні діти знали би свого батька...

— Тоді, коли я у вашому імені, дядьку, просив її заїхати у Львів і тут під вашою опікою замешкати, вона натякала мені, що король Карло XII дає їй, чи хоче дати, на власність якийсь маленький замочок. Та не хоче вона кидати рідної землі...

— Не дивуюся їй! Навіть чаша горя на рідній землі не така гірка, як на чужій! — сказав задумано владика Атанасій. А по хвилині, неначе опанувавши себе, спитав лагідно: — Значить, ти рішив їхати, Федю?

— Їду, дядьку й обіцюю, що буду уникати кожної небезпеки, бо їду не в своїм імені, а в імені нашої Батьківщини!

— Гарно, сину! Їдь із Богом і вертайся щасливо! Хай Пречиста має тебе в своїй опіці.

— Завтра ранком служитиму Богослужбу на вашу інтенцію. Їдете у справедливій справі і Бог вам напевно допоможе!

І владика Атанасій витягнув із шухляди стола дві грубі коперти, позначені римськими цифрами I і II та подав їх Федорові.

— Коперту ч. I віддаси Протоархимандритові наших василіян у Римі, о. Василеві Процевичеві. Навмисне прізвища не пишу на коперті, бо коли б сталося так, що ці папери не дійшли б до рук о. Процевича, то ніхто з тих документів, які я йому посилаю, мудрим не буде. Отцеві Протоархимандритові можеш розказати все, що знаєш і навіть добре буде, коли згадаєш про цей останній напад на тебе і про те, що Українці католики для Поляків є завжди "загноєними схизматиками". Заїжджай одначе не до оо. Василіян, тільки до якоїсь італійської гостинниці. У Римі Поляки мають добру розвідку, про це не забувай! А зокрема пам'ятай, що ти приїхав до Риму тільки для розваги: відвідуй наших знайомих, ходи по церквах, поїдь над море до Остії і не забудь відвідати нашу велику покровительку і своячку, Климентину Собіську, жінку Якова III Стюарта, безнадійного, до речі, претендента до королівського престолу Великої Британії. Вона постійно живе в Римі, дуже там популярна та багато тобі може порадити й допомогти.*)

*) Зокрема Климентина Собіська († 1735), дочка Якова, найстаршого сина короля Яна III Собіського дуже любила наш обряд і де тільки сягали її впливи, допомагала Українцям "грецької віри". — Прим. автора.

— А через якийсь тиждень зайти до якогонебудь францисканського монастиря та спитай, де живе брат Домініко Гужон. Йому віддаш коперту ч. II. Але тільки йому до рук. Це францисканець, аскет закоханий у мистецтво й загально звать його "совістю Риму", бо має відвагу навіть наймогутнішому достойникові, світському чи церковному, сказати, коли треба, слова правди і нікого, як він сам каже, крім Бога, не боїться. З ним можеш теж бути щирий, урешті, він належить до цих людей, які знають про нас більше, як ми самі про себе... Сам він Француз із роду, то й можеш із ним по-французьки говорити.

— А тут тобі записочка до нашого економа в Шептицях. Тобі треба буде грошей, сину, така подорож коштує! Теж уважай, що король Август II має багато симпатій у Римі, то будь обережний у висловах. Чи ти хочеш їхати до Риму через Швецію, чи щойно вертаючись із Риму вступиш до Швеції, до полковника Войнаровського?

— А як ви, дядьку, думаєте? Як буде краще?

— Думаю, що ти спершу повинен поїхати до Швеції, щоб там стрінутися з полковником. Із листів нашого отця Степана знаю, що полковник Войнаровський до Риму не вибирається, отже ти, після побачення з ним у Швеції, зможеш йому в Римі, де треба буде, багато допомогти...

— Добре, дядьку, поїду так, як ви радите!

І Федір Шептицький встав із фотелю, підійшов до владика Атанасія та з пошаною поцілував його руку. Владика Атанасій пригорнув

Його голову до грудей, сердечно розцілував і ще раз перехрестив.

— Їдь здоров, мій сину, і хай Господь благословить твою поїздку!

Федір заховав у нагрудну кишеню обі коперти, записку вложив до бічної кишені каптана та швидко збіг сходами вниз. У відкритих дверях владичої палати стояв брат Арсеній.

— Будьте здорові, брате Арсеніє! — із приязною усмішкою промовив Федір, — уважайте на Владика та пильнуйте, щоб хтось із непростених гостей сюди не дістався!

— Прошу бути спокійним, ваша милість! Я вже знаю добре, кого до Владики пускати! На довго виїжджає ваша милість?

— Я швидко вернуся, брате Арсеніє!

— О, це добре! — втішився брат Арсеній. — Бо як нема вашої милости довго, то Владика завжди питає: приїхав уже мій братанич, чи ні?

Федір усміхнувся. Так, він знав, що хоч Владика Атанасій часто картав його за "гарячу кров", та таким же "гарячим" в обороні Церкви й своїх вірних був і сам Владика.

— Добре, брате Арсеніє, приїду якнайшвидше! Доброго здоров'я, брате!

— Хай Бог благословить!

Федір перейшов подвір'я, скрутив ліворуч і зійшов огородом униз, де були стайні. Перед одною з них уже стояв гурт вершників. Усі вдягнені були у фіолетної барви кубрачки, на яких золотом вигаптовані герби владик Шептицьких виблискували в променях заходячого сонця. Усі вершники були при шаблях, а де-

хто вже мав через плече перевішений мушкет. Баскі коні порскали й гризли вудила, вириваючися із рук чурів.

Федір підійшов до свого коня, зняв широкий чорний капелюх, що висів при сідлі, поклепав коня по шиї й оглянувся: Язловецький збоку підходив до нього.

— Готов, Федьку? — спитав Язловецький.

— Готов, можемо їхати! Але, Михайле, — і Федір знову оглянувся — я ще хотів би з тобою кілька слів поговорити!

Язловецький хитнув головою на знак згоди і пішов за стайню. За ним помалу пішов Федір.

— Чи знаєш, Михайле, що мені сьогодні трапилося?

— Знаю!

— Хто тобі говорив?

— Гулевич! Був у місті і про це вже цілий Львів говорить!

— Знаєш, з уваги на Владика, мені дуже неприємно! Знов буде клопіт із міськими райцями!

— Не вперве й не востаннє! — спокійно відповів Язловецький. — І так буде завжди, поки Поляки будуть панами на нашій землі!

— Повір мені, Михайле, що я тут не винен!

— Ні, ти винен, Федьку!

— Що ж ти собі думаєш, що я поступився б якомусь польському шлюхцюрі?

— Ні, я так не думаю, тільки ти винен у тому, що ти його за легко гаратнув! Йому треба було всі зуби вибити, не тільки три чи чотири!

Обличчя Федора проясніло:

— Ех, як би не те, що маю сьогодні їхати!

Попам'ятав би він галицького боярина! Але слухай! Я певен, що за нами будуть гнатися!

— Навіть не сумніваюся! — спокійно відповів Язловецький і глянув на сонце, яке вже сідало за вежі церков Львова. — Я сподіваюся напад у винницькому лісі!

— Бачиш, у нас одна думка! — всміхнувся Федір. — І тому я хочу тобі сказати мій плян: у мене два важливі листи, що їх я маю передати в Римі. Коли нас нападуть, то тільки, щоб мене схопити, тебе ж ніхто не зачіпатиме. Я тобі передам ці листи. На випадок, якщо мене схоплять, то через кілька днів мене звільнять, а ти за цей час сидітимеш у Шептицях і зачекаєш на мене. Добре?

— Ні, зле! — заперечив спокійно Язловецький.

— Чому зле? — здивувався Шептицький.

— По-перше: тебе не сміють схопити, по-друге: ти мусиш якнайшвидше вискочити за кордони Польщі, по-третє: тільки ти й більше ніхто не може закордоном зробити того для нашої справи, чого вимагає теперішня хвилина!

— Цього не говори! — заперечив живо Федір. — Барон на Язлівцях Язловецький може стільки ж само зробити доброго для нашої справи в Римі, що й Федір на Шептицях Шептицький!

— А от і неправда! Бо хоч у мене в Римі є двох моїх кривняків латинників — Поляків Язловецьких, та коли б я з ними стрівся, то побив би їх ще гірше, як ти сьогодні свого шляхцюру! Одначе не в цьому річ: я веду наш загін і в мене є плян, а ти мусиш слухатися, так чи ні?

— Очевидно, що так!

— Отже: ти нікому не смій передавати листів, ні ніяких поручень! Поїдеш на самому кінці й тебе охоронятимуть Топорівський і Rogozинський. Я вже їм дав відповідні накази. Через місто, вулицями Львова їхатимеш інакше: ти будеш їхати попереду з ними двома а я на кінці з Перуденським і Ступницьким. Як тільки переїдемо через брами міста, змінюємо порядок. Надіюся, що напад буде зараз за Львовом, тобто в окрузі, куди ще сягає влада наших "приятелів"-райців. Коли б нам довелося зустрінутись із нападом поза львівською округою, тоді я дам наказ нещадного бою. Але ти не смієш витягнути шаблі з піхви! При першій затримці ти з Топорівським маєш утікати! Він з тобою має втікати, а охоронятиме вас Rogozинський із двома чурами. Чергових двох чурів є нашою авангардою і їдуть попереду нас. Вони вже виїхали з одним в'ючним конем і ждатимуть нас поза брамами міста. У місті нас не зачеплять, бо ми всі в однострою владичих козаків.

— На випадок — говорив дальше Язловецький — коли б нас розгромлено, маємо до тижня, хто зможе, зустрінутись у Шептицях. Не допускаю такої думки, але це на кожний випадок. Чури натомість мають вернутися до Львова й повідомити про все Владикау. От і мій плян! Зрозумів?

— Я розумію, Михайле, тільки — —

— Знаю твоє "тільки", Федю, і навіть знаю, що як ти почуєш брязкіт шабель, то в гебе очі засвітяться, як у kota на вид миші, але на це нема ради: від сьогодні ти не є свій пан і маєш слухатися, бо ми охороняємо тебе, не

як Федора Шептицького, а як емісарія справи української! Маєш ще щось спитати, бо надходить ніч і нам уже час.

— То, власне кажучи, навіщо в мене шабля? — якимось ущипливо спитав Федір.

— Коли будеш сам продиратися крізь яворівські ліси, то тоді твоя шабля дасть тобі відповідь! — відповів Язловецький.

— Ходім!

Підходячи до вершників, Язловецький крикнув:

— Їдемо, панове!

Федір підійшов до свого коня, чура подержав стремено, Федір скочив на сідло й оглянувся: всі вже сиділи в сідлах, крім Язловецького, який щось говорив до свого чури й щойно по хвилині скочив на коня і зняв капелюха:

— Молитва, панове!

Усі вершники зняли капелюхи а за ними зняли свої шапочки чури, і кожний схилив голову в тихій молитві. А по хвилині Язловецький перехрестився і сильним голосом сказав:

— Нам pomoже святий Юр і Пречиста Мати!

— Амінь! — понеслося грімко у відповідь.

Топорівський і Рогозинський під'їхали до Федора, уставляючись один по одному, другий по другому боці.

— Згідно з наказом, "гетьмане"! — усміхнувся Топорівський до Федора.

Федір звернувся до Топорівського.

— Спитай, будь ласка нашого "наказного гетьмана": кудюю виїжджаємо з міста, Краківською чи Галицькою брамою?

Топорівський завернув коня і по хвилині прискакав знову:

— Пан "наказний гетьман" веліли сказати, що виїжджаємо Галицькою брамою!

А побачивши здивоване обличчя Шептицького, додав:

— Бо сьогодні на Галицькій брамі має службу наш Русин, Степняк.

— Розумію! — шепнув неначе до себе Федір.

Легкою рисою з'їхали зі святоюрської гори та в'їхали на передмістя Львова, де тут і там горіло вже світло в садибах львівських міщан. На вуличках було пусто й тихо. Почувши стукіт кінських копит, часом хтось відхилив занавіску у вікні, виглядаючи хто це їде. Через Шкотську вулицю перетяли середмістя, де з сумерку виринали таємничо нахилені дахи над дімками. Праворуч бовваніла могутня будова Волоської церкви, а за нею костел Домініканів. На ратушевій вежі годинник повагом вибив сім.

— Ще година, і авантура могла б іще початися в місті! — подумав Федір.

Перед відкритою, але ще в цей час уже пустою Галицькою брамою, чотирьох галябардників заступили їм дорогу. Побачивши герби Шептицьких, віддали поклін, даючи дорогу. Виїхали на широкий шлях і пустили коней рисою. На першому роздоріжжі стояло два вершники: це були чури, що їх Язловецький вислав був наперед.

Так як мовчки їхали, так мовчки здержалися. Язловецький висунувся конем на чоло загону, Федір із Топорівським і Рогозинським

подалися дозаду. Чури зразу ж відділилися і поскакали дорогою праворуч і ліворуч.

Язловецький обкинув зором свій загін та висунувся конем уперед:

— З копита, панове! Якнайшвидше до Винницького лісу! — дав наказ.

Коні рванули з копита й уже вкоротці у мряці, що плила з кітловини річки Полтви, можна було добачити горбкуваті смуги Винницького лісу.

Язловецький глянув на небо: ріжок місяця щойно викочувався на ясну блакить.

— Добре, що сьогодні не повня! — подумав і нагло завважив, що побіч двох чорних цяток, які ворушилися перед ним, заяснів неначе рій іскорок.

— Ага! — шепнув до себе Язловецький. — Швидко дали знати з Галицької брами!

І спиняючи біг коня, підніс руку догори.

Вершники почали спинювати коней. Язловецький станув у стременах і оглянувся. Всі їхали в порядку, як був наказ, але ззаду бракувало трьох вершників.

— Невже Федір догадався скорше, як я? — здивувався і стримав коня.

Праворуч під'їхав конем Ступницький.

— Василю! — звернувся Язловецький до Ступницького, — чи наша гільтяйська трійка щезла?

— О, вже давно! — всміхнувся Ступницький. — Вони мабуть уже до Яворова доїжджають!

— Молодці! — майже що не крикнув Язловецький. — Їхати поволі, маємо час!

Вершники помалу наближалися до лісу а проти них, так же ж помалу, неначе плив у су-

мерку гурт людей на конях із смолоскипами, посеред яких їхало кількох чоловіків одягнених у щось лискуче.

— Ти не знаєш, Василю, як звався той шляхтич, що його сьогодні погаратав Федько? — спитав Ступницького Язловецький.

— Казали мені, що Стаженський, але певно не знаю!

— Напевно так! — усміхнувся Язловецький. — Адже ж ті посередині, то з панцирного полку Стаженського. Тепер пізнаю докладно. Ов, то добре міським райцям наш Федько сала за шкуру залляв, що вони аж польське військо на нього післали!

Язловецький спинив коня, за ним спинились усі. До нього легкою рисою під'їжджало на конях двох військовиків, під час коли галябардники зі смолоскипами оточили вершників.

Язловецький кинув оком ліворуч і праворуч:

— У найгіршому випадку можна пробитися: трьох на одного! — подумав.

Під'їхавши близько, старший військовик, якого панцир покривала з одного боку груба киря, завважив зразу в світлі смолоскипів герб Шептицьких, вигаптований на грудях Язловецького, та віддавши військовий поклін, представився:

— Я Зигмунт Дзядуський, ротмістр у службі ясновельможного пана Стаженського. З ким маю честь?

— Я Михайло Язловецький, капітан гвардії його милости єпископа львівського, Атанасія на Шептицях Шептицького.

— Пане капітане, вибачте, що вас задержуємо, але нас повідомлено, що у вашому почоті знаходиться шляхтич Федір Шептицький, якого маємо наказ арештувати й перевести в тюрму.

— Маєте наказ на письмі, пане ротмістре?
— спитав Язловецький.

— Ось він! — і Дзядуський виняв ізза пояса папір та подав його Язловецькому.

Язловецький узяв папір, розгорнув його й нахилився з коня, щоб прочитати. На знак ротмістра, один із галябардників, які держали смолоскипи, під'їхав конем ближче і смолоскипом посвітив Язловецькому.

— В порядку, дякую! — і Язловецький віддав папір ротмістрові. — Тільки вибачте, пане ротмістре, цей наказ підписаний райцями міста Львова, а від якого ж то часу панцирна коругва пана Стаженського обслуговує львівський магістрат?

Ротмістр Дзядуський густо почервонів і мимоволі лівою рукою шарпнув вуздечкою коня, аж цей здригнувся. Ховаючи за пояс наказ арештування, помалу, стараючись опанувати себе, процідив крізь зуби:

— Це не ваше діло, капітане! Ваш гвардист смертельно образив пана Стажевського і за це мусить відповідати перед судом!

— Якщо мій гвардист справді образив пана Стаженського, то очевидно мусить відповідати перед судом, але перед королівським судом, пане ротмістре, а не перед вами, ані перед львівським магістратом. Ви не маєте права арештувати нікого з гвардистів його милости львівського єпископа без наказу королівського суду!

— А чи ви знаєте, пане капітане, якої образи допустився ваш гвардист?

— Знаю, що він не допустився ніякої образи, але знаю теж, пане ротмістре, якої образи допустився пан Стаженський. І про це вже пішла відповідна заява до королівського суду!

— Що? — вибухнув Дзядуський. — Цей молокосос Шептицький хоче правуватися із ясновельможним паном Стаженським? Хай пробує!

— Пане ротмістре! Рахуйтеся зі словами! Федір Шептицький є не тільки гвардист львівського єпископа, але й мій приятель! — І Язловецький помалу поклав праву руку на рукоятці своєї шаблі, а за ним, неначе на якийсь німий наказ, усі вершники зробили те саме.

Ротмістр Дзядуський оглянувся, мов шукаючи помочі, та в цій же хвилині, молодий військовик, який стояв позаду нього, під'їхав конем ближче й тихо сказав:

— Пане ротмістре, тут між ними немає Шептицького.

— Що кажете?

— Між цими вершниками немає Шептицького! — повторив військовик. — Я Федора Шептицького особисто знаю!

Зі злим блиском в очах ротмістр звернувся до Язловецького:

— Вашмосьць чому мені не кажете, що між вами немає Шептицького?

— А вашмосьць чому мене не спитали, чи між нами є Шептицький? — спитав із глумливою посмішкою Язловецький.

Тут Ступницький, який стояв конем близько Язловецького не видержав і сердечно розреготався а за ним усі вершники. Навіть дехто

зі слуг ротмістра усміхнувся нишком. Ротмістр почервонів як буряк, нагло стиснув коня острогами і крикнув:

— За мною!

І гальопом пігнав убік Львова, а за ним потягнулася його кавалерія. А владичі козаки реготали, аж гомін лісом пішов.

— Ну, панове, їдьмо даліше! Здогадно вже по бурі! — сказав Язловецький, кермуючись конем у недалекий уже ліс. — Думаю, що незабаром Федір нас дожене!

По кількох хвилинах в'їхали в ліс, у якому знов огорнула їх ніч. Білів тільки вузенький піщаний шлях, по якому можна було їхати тільки вдвійку. І нагло зза дерева, на кільканадцять кроків перед Язловецьким, який їхав попереду, висунулося дуло мушкету й грімкий голос залунав:

— Стій!

Мимохіть Язловецький здержав коня вуздечкою та тоді залунав сміх і зза дерева вийшов Федір, за ним Топорівський і Рогозинський.

— Де ж ви так довго пропадаєте? — засміявся Федір. — Уже й коні напаслися а вас нема й нема!

— Ти справді довго чекаєш? А як ти сюди заїхав? — спитав усміхаючись Язловецький.

— Та ми від Галицької брами поїхали просто, через присілок Піскувате, звідтам же скрутили до Винницького лісу, бо знали, що там, під лісом нас чекають. І тому ми за вами не поїхали!

— А звідкіля ж ти це знав, що саме там нас чекають?

— Що ж ти не бачив знаку Степняка? Ага, правда, ти не міг його бачити, бо їхав зізаду! Степняк стояв за виломом брами і, коли я над'їжджав, вказівним пальцем показав мені їхати просто. Я зараз його зрозумів і вже!

Язловецький зняв капелюха, обтер чоло рукавом та всіхаючись сказав:

— Таки Українець завжди залишиться Українцем, хоч і латинником стане і Полякам служитиме!

9 РОЗДІЛ

"СОЛДАТИ ВЕШТАЮТЬСЯ ПО МІСТІ"

Король Юрій ударив кілька акордів по кляфішах клявікорду та глянув на Войнаровського:

— Це не те, щось воно інакше, правда, Андре? — спитав.

— Постарів Юрій! — подумав Войнаровський, дивлячись на широкі плечі й довге каштанувате волосся, що спадало хвилями на карк короля.

Войнаровський встав із фотелю і підійшов до стояка з люльками.

Ясноблакітні очі короля зустрілися з очима Войнаровського:

— Хочеш закурити, Андре? Але ти мабуть не куриш?

— Часом люблю потягнути диму! Котра то люлька з водою?

— Біла череп'яна! Третя з черги праворуч! Пригадуєш цю пісню?

І по кімнаті знов залунало декілька акордів.

— Щось не можу пригадати! — сказав, набираючи тютюну з капшука Войнаровський.

— Як то, не пригадуєш Жанети Жолін?

— Жанету Жолін пригадую дуже добре! На-

віть пригадую, що твоє величство хотіло з нею женитися!

Король викрутився на табуретці та вдарив себе по колінах, галасливо зареготавши.

— Йй Богу, твоя правда, Андре, я таки справді хотів із нею одружитися! Але що ж, вона мене не хотіла, ти знаєш про те, Андре?

— Ні! Цього не знаю! — відповів Войнаровський, переходячи з люлькою на фотель і сідаючи на ньому.

— Підстав собі столик під люльку, Андре! Вигідніше тобі буде! А було воно так, до речі дуже романтично. Пригадуєш цей невеличкий ресторанчик "Цур Вайсен Розе" недалеко університету?

— Дуже добре! Там було найкраще мюнхенське пиво!

— Ти поплутав Андре, найкраще мюнхенське пиво було "Цум Гольденен Ремер", яке там подавала "ді шене Анна",*) ця, що відтак вийшла заміж за студента медицини, як він звався, бачиш, я вже забув... ..Зараз, зараз, пожди, ми студіювали в Гайдельбергу а він звався Гайде... Гайде...

— Гайделюф! — підловив Войнаровський.

— Правильно! Гайделюф! Казали мені навіть, що згодом він став талановитим хірургом!

— Ну, маючи таку жінку, як "гарна Анна..." — сказав якимось кислом Войнаровський.

— О, це була правдива Німка, яка вміє прибрати до рук чоловіка... А Гайделюф був паталаха! — і король Юрій знов одною рукою вдарив декілька акордів.

*) Гарна Анна — нім.

— Ми всі тоді були менш-більш паталахи!
— сказав наче до себе Войнаровський.

— О, ти ні! — заперечив король Юрій. —
Ти вчився, ходив на замок та мріяв про Україну...

— А ви всі з мене сміялися! — докинув Войнаровський.

— Ні, — заперечив поважно король Юрій,
— ми з тебе не сміялися, ми сміялися з твого
сантименту, якого, між нами кажучи, ти й до-
сьогодні не позбувся. А може воно й добре,
що ти його не позбувся! Завдяки цьому сан-
тиментові ти й досьогодні цікавий!

— Як то: цікавий?

— Цікавий для довкілля. В тобі кохаються
всі жінки, від графинь починаючи включно до
кельнерок. Чи то пак навпаки, від кельнерок
до графинь!

— Що ти верзеш?

Король Юрій викрутився табуреткою і зно-
ву галасливо зареготався, вдаривши себе ру-
ками по колінах:

— Андре, признайся! А Гретхен із ресторани-
чку "Під білим конем" у Гайдельбергу?

— Е, це ніяке кохання!

— Ага! А ця ж сама Жанетка, з якою я хотів одружитися, хіба ж не була закохана в тобі?

— Жанета? В мені закохана??

— Еге ж, еге ж! У тобі! І тому мені під-
несла гарбуза!

— Вперше про це чую! — засміявся Война-
ровський. — Я навіть не знав, що я тобі таку
прислугу зробив. Ну, Юрку, за те, що Жанет-
ка Жолін не стала королевою Об'єднаної Ве-

ликої Британії, ти мушиш мені зокрема подякувати!

— Зараз, пожди! Вже маємо дві кельнерки, хочеш іще графиню? Прошу, маєш аж дві: Матильда Ассен розсварилася із своєю найкращою приятелькою Авророю Кенігсмарк і то лише через тебе!

Войнаровський відложив люльку набік, склав руки на грудях і похитав головою:

— Чи Ваше Величество думаєте, що я турецький султан?

Король Юрій устав із табуретки, підійшов до столика, на якому стояв дзбанок вина й два срібні келихи, та, наливаючи вино в келихи, споглянув скося на Войнаровського:

— А може ще сягнемо вище? Хочеш?

— Будь ласка!

— Кажуть, що цариця Катерина, теперішня друга жінка царя Петра I, теж тужить за тобою!

Голосний регіт наповнив кімнату. Король Юрій несучи келихи вина в руках, реготався на ціле горло, так, що йому аж руки дрижали, вино розливалося по долівці. Реготався сердечно і Войнаровський, сидячи на фотелі. Подаючи келих Войнаровському, король усе ще сміючися, промовив:

— А все ж таки вдалося мені тебе розвеселити! Не розрухали тебе спогади з нашого студентського життя, так принаймні тебе московська цариця розрухала. Ну, прозіт, старий! За наші студентські часи! І за твої успіхи! Хоч... — —

— Хоч? — тримаючи келих коло уст, спитав Войнаровський.

Король усміхнувся:

— Спершу випиймо, а тоді я тобі поясню моє "хоч".

І випивши ковток вина, Юрій поставив келих на столику а сам сів побіч Войнаровського й поклав руку на його коліно.

— Тебе щось мучить, старий! — промовив сердечно. — Я вже другий день хочу найти в тобі "мого старого фон Войнаровського" і чомусь ніяк не можу збагнути, що тобі бракує. Хоч ми ж старі друзі, Андре, а ти якимось не відважуєшся сказати мені правди.

— Правди? — хитнув головою Войнаровський. — Я не сказав би, щоб це була правда, може радше дійсність...

— Ну, що ж, дійсність сьогодні така, а завтра інакша. А в тому річ, щоб завтра була така дійсність, якої ми хочемо!

— Ти це добре схопив, Юр!

Король Юрій ударив себе по коліні.

— Ну, врешті, починає з тебе вилазити "наш замріяний Андре", як ми тебе в Гайдельбергу звали!

— Чому?

— Бо ти мене "Юром" назвав! Пам'ятаєш, як ти всі імена в Гайдельбергу зукраїнізував? Навіть "ді шене Анна" ти якимось інакше перекладав, вже не пригадуєш як...

— "Красна Гануська" — сказав неначе до себе Войнаровський.

— Але киньмо спогади в кут, Андре, перед нами життя і ми мусимо з ним боротися. Тебе доля назначила амбасадором твоєї України, мене королем. І ти і я мусимо сповнити свій обов'язок. А так трапилося, що силою обставин я тобі більше можу допомогти, як ти мені. Отже отверто й щиро, так як колись, коли ми

були студентами й гуляючи над рікою Некар, думали, що зреформуємо цілий світ: чим я тобі можу допомогти?

Войнаровський сягнув рукою по келих вина.

— Я тобі, Юр, сердечно дякую — —

— Облиш це, — хитнув зневажливо головою король Юрій, — воно зовсім непотрібне між нами: говори просто й уже. Шкода часу на пусті слова. Не сумніваюся, що ти приїхав до мене не тільки з відвідинами, щоб по стільки роках і життєвих пригодах — а і ти і я мали ми їх немало й у цьому випадку життя нам їх не щадило — ще раз і може вже востаннє зустрінися, одначе незалежно від цього, ти напевно щось хочеш від мене для твоєї України?

— Очевидно, що хочу! -- всміхнувся Войнаровський.

Король Юрій знов галасливо засміявся:

— А як же ж би інакше! Ти інакше Українцем не був би! А ще до того всі тебе звать "льом ді жур", герой дня!

-- Але мабуть тільки сьогоднішнього дня, Юр, а завтра буде вже хтось інший "героєм дня". От пустяки тай тільки!

— Воно може й пустяки, але все таки вже щось є! І треба тобі признати, що ти для своєї батьківщини зробив і робиш багато. Можеш це вважати "пустяками", можеш це звати як хочеш, але коли би так усі робили, як ти, то може б ви й розрухали світ. Інша справа, що я не вірю, щоб твоя робота закінчилася таким успіхом, як ти собі його бажаєш...

— По мені прийдуть другі, може кращі від мене! — сказав якимось твердо Войнаровський.

— Про це не сумніваюся, але тепер про тебе

мова. І тому я тобі хочу щось запропонувати: залишись у мене!

— Як то: в тебе? — не зрозумів Войнаровський.

— Просто: в мене! По старій приязні, я дам тобі частину моїх ганOVERських маєтків, от навіть і цей замок разом із довколишніми лісами з цілою службою, будеш паном на Готенбургу. А схочеш, надам тобі графство чи баронство. Герцогом тебе тепер не зроблю, бо мої герцоги Манчестерський чи Вестмінстерський, не кажучи вже про герцога Мальборо, мене за це замордували б, що я їхню землю якомусь чужинцеві роздаю. Але до моїх ганOVERських маєтків тільки я маю право. І повір мені, поки я буду Німцем, ти будеш Українцем! І на цьому становищі ти може краще й успішніше зможеш вести свою політику.

Войнаровський сягнув по келих, випив ковток вина і, поставивши келих на столик, поклав руку на плече короля Юрія:

— Дуже тобі дякую, Юр, ти мене просто заскочив таким сердечним виявом нашої дружби... Але, хоч як ціню твою пропозицію і яка вона приманлива, я таки хочу залишитися сином Української Козацької Держави...

— Ця держава не існує, Андре! — дивлячись у вічі Войнаровському, сказав помалу король Юрій.

— Вона існує, Юр, вона існує в серцях тисячів-тисяч таких як я. І існуватиме завжди, бо завжди будуть такі Українці, які не дадуть себе поневолити Москві чи комусь другому!

Король Юрій відгорнув рукою волосся з чо-

ла й по хвилині мовчанки піднявся з фотелю, підійшов до стояка з люльками та, вибравши одну люльку, почав її набивати тютюном.

— Це добре, Андре, що ти так думаєш! — сказав помалу. — Може дехто вважати це дурним сентиментом, але це добре, що ти не змінився. І ціню тебе за це. Очевидно, згори тобі обіцєю, що в твоїх стараннях відзискати державну незалежність України, я завжди стоятиму тобі до помічі. Тільки одне я тобі мушу сказати: будувати тобі державу я не буду, бо хто собі сам держави не збудує, той не варта держави. Я Німець і британський король. Моїм обов'язком є розбудувати Об'єднане Британське Королівство і я це зроблю, незалежно від жертв, що їх треба буде принести. І це мій перший обов'язок, а щойно другим обов'язком була б моя поміч тобі. Ти, думаю, зовсім добре це розумієш, бо ж ти дипломат і ти, як дипломат, знаєш теж дуже добре, що не вистане тільки любити свою батьківщину: батьківщину треба мудро любити, бо найбільше шкодить батьківщині дурна любов.

Король Юрій закурив люльку й кілька разів потягнув сильно дим.

— Що ти хочеш цим сказати? — спитав спокійно Войнаровський.

— Що я хочу цим сказати? — повторив запит Войнаровського король Юрій, сідаючи на фотель біля Войнаровського та підсуваючи собі столик під ноги, — а ось що, мій дорогий: киньте ви всі цього неврастеніка Карла XII, відчахніться від нього, бо він уже свою ролю відограв, і то погано. Я знаю, ти тримаєшся

його, бо він тобі ще винен гроші*), то якийсь час — а про це теж усі знають — ти якийсь час мусиш його триматися. Але не ставте на нього ніякої ставки і не будьте сантиментальні у відношенні до нього тільки тому, що він був союзником вашого Гетьмана Мазепи. Політика сантименту не знає: Мазепа був, а тепер Мазепи нема. Перекиньте картку історії і йдіть далі! Карло XII поклав вас і себе на лопатки, залишіть історикам і письменникам, чому і як програно справу, та не жийте спогадами. І розвалюйте Московщину не тільки ззовні, але теж і знутри!

— Хіба ж ми так не робимо, Юр? — усміхнувся Войнаровський.

— Ні, Андре, ви так не робите! — заперечив король. — Навпаки, ви робите зовсім інакше й на мою гадку робите зло: спитайся, будь ласка, твого знайомого, цього нещасного графа Ассен, який ніде ні кроку не зробить без своєї жінки, а для якого Московщина разом з її царем Петром і його курляндською дівкою Катериною**) це ідеал володарів; спитайся його, чи існує українська держава? Він зразу ж тобі відповість, чи може радше він нічого тобі не відповість, тільки гляне на свою жінку, а

*) Войнаровський позичив королеві Карлові XII в осені 1709 р. 13.000 дукатів, у березні 1710 р. 30.000 дукатів, а в січні 1711 р. 14.800 дукатів і 14.000 талярів.

**) Катерина I, друга жінка царя Петра I, селянська дівчина з Курляндії, спершу любка кн. Меншікова, в 1711 повінчана з царем Петром I і згодом його наслідниця.

ця за нього скаже: очевидно існує! Адже ж Україна має свого володаря, свого Гетьмана Скоропадського, вона є в союзі з Московщиною, Україна має своє військо, свій уряд... Може не так, Андре?

— Юр, кожний знає, що це обман!

— Ні, не кожний, Андре! Саме в цьому річ, що не кожний! Таких бабів, як графиня Ассен, є більшість, а таких як ми, є меншість. І ти, і твій Гетьман Орлик для цілої тієї зграї є бунтарі, революціонери — дуже милі й приємні в товаристві, так принаймні про тебе висловлюється графиня Ассен, — але як тільки найшлася б нагода, то вона перша тебе видала б у руки "наймогутнішого з володарів світу", "такому коханому цареві Петрові"...

— У цьому навіть не сумніваюся! — всміхнувся Войнаровський, — адже ж за це дістається в Московщині ордени й гроші! Одначе така Ассен, це — гадаю — відокремлене явище!

— Не вірю! Всі вони в одну дудку грають, усі вони хочуть зайняти якнайвищі щаблі в цьому світі, що його ми звемо політичним світом, незалежно чи це буде графиня Бількен, Ассен чи навіть Аврора Кенігсмарк. Вони здібні на все, щоб тільки заслужити собі на ласку в когонебудь із сильних світу цього. Я на твоєму місці, Андре, навіть туди не глянув би...

— Що ж, коли саме по таких "центрах", як доми Бількенів чи Ассенів, можна познайомитися з тими, яких мені потрібно!

— І це теж не вповні правда, Андре! Як український дипломат ти маєш вступ усюди, а твоє становище — полковник гвардії короля Швеції — відкриває тобі кожні двері. Ти протек-

ції не потребуєш! Але сам ти всього не зробиш. Це дуже добре, що ви розбрилися по світі і що нема держави, де б ви не були на якихсь вищих чи нижчих становищах, але за своєю службою, ви забуваєте властиву і єдину ціль: вашу батьківщину. Врешті, ви так, як мої Німці: за службою чужій державі, забуваєте про свою. А Британці навпаки: він буде служити чужому, але завжди залишиться Британцем. А це я зву державним характером.

— Державний характер формує власна держава, Юр! — сказав задумано Войнаровський.

— А твій державний характер яка держава формувала, може Московщина? Ні, Андре, державний характер формує розумна любов батьківщини. А ви всі любите свою Україну нерозумною любов'ю, от і все!

І король Юрій відкинув погаслу люльку та сягнув рукою по келих. Випив кілька ковтків вина і, бачивши здивоване обличчя Войнаровського, спитав:

— Ти чого так зчудовано глядиш на мене?

— Просто не пізнаю тебе, Юрку! Ніколи не повірив би я, що ти таким філософом став!

Юрій ударив себе по коліні і якимось різко сказав:

— Як би ти, Андре, був королем держави, яка за виїмком моря, не має ніяких інших можливостей розростися, то ти не таким філософом став би!

— Колонії, ваше королівське величество, колонії! — зажартував Войнаровський.

— А інакше хіба як? І дуже дурний є такий володар, який із своєї держави не хоче зробити імперії! На гілляку з таким королем!

— Я завжди пам'ятаю твої слова, сказані ще

давно-давно, на одній прогулянці в Гайдельбергу: Я завжди буду приятелем тих, які мордують королів!*)

— Бачиш, тепер, коли я став королем, треба ці мої слова справити: Які мордують дурних королів! Але до речі, ти таки сьогодні хочеш їхати?

— Неодмінно! Адже ж через два дні в мене прийом у графині Бількен, яку ти так любиш, а відтак їду в Париж, звідтам же до Швеції.

— Шкода! Я хотів би, щоб ти зі мною поїхав у Шотляндію. Цікавий край!

— Тепер ніяк не можу, Юр! Хоч дуже радо хотів би скористати з твоєї сердечної гостини. Я знав, що ти задумаєш виїхати в Шотляндію і тому я приїхав сюди.

— А хто ж тобі про мій побут у Готенбургу сказав?

— Хто ж інший як не хитрий Француз, який усе знає?

— Де Шарон?

— А вже ж!

— О, цей зробить кар'єру! Він має широкі зв'язки й уміє всюди продістатися... Його ще якось інакше звать, зараз...

— Шеваліє де Мезон Руж! — підповів Войнаровський. — Чи ти знаєш, що його погляди на колонізацію покриваються з твоїми?

— Тобто?

— Мовляв, Україна повинна колонізувати Манджурію...

— Добра думка! Правдиво великодержавний плян! — сказав по хвилині задумано король Юрій. — Але це не його плян!

*) Автентичне.

— Чому так думаєш?

— Цей плян підсунув йому хтось із тих дипломатів, які хочуть об'єднати Європу з Азією. А Україна єдина, яка могла б це зробити, бо вона європейська брама в Азію... Але ви цього пляну в життя не переведете! — махнув рукою король Юрій.

— А може? — усміхнувся Войнаровський. — При допомозі Франції...

— Виключене! — заперечив рішуче король Юрій. — Ви Українця, польського короля*) не вміли використати для своїх цілей, то що ж про московських царів говорити! Вони будуть колонізувати, то так, навіть при вашій допомозі, але жниво буде московське, не ваше. А Франція зацікавлена Європою, не Азією. Врешті останнє вбивство в Гамбургу доказує, що цар Петро попав на слід.

— Останнє вбивство? Я нічого не знаю! — зацікавився Войнаровський.

— Убили якусь покоївку графині Кенігсмарк, яка служила на два боки: Беттігерові й де Шаронові.

— Коли ж це сталося?

— Може з тиждень тому, а може більше, ти мабуть був тоді в дорозі до мене і тому нічого про це не знаєш. А я цим теж не дуже зацікавлений!

— Це отримання досить дивно виглядає: Беттігер і де Шарон! — сказав задумано Войнаровський.

— Як хочеш щось ближче знати, то я покличу шефа моєї таємної канцелярії, лорда

*) Михайло Корибут-Вишневецький, король польський 1668-1673, родом Українець.

Гертфорда, він повинен про це щось більше знати.

— Дуже буду тобі вдячний, Юр!

— Але пожди, Андре, ти згадав про прийом, на якому маєш бути в Гамбурзі, у графині Бількен... — і король Юрій почав шукати чогось по кишенях свого каптана.

— Так! — відповів Війнаровський.

— Десь я мав тут записку Гертфорда в цій справі, зараз я найду, бо хотів іще з тобою перед обідом поговорити, поки ти виїдеш до Гамбурга... Я її зараз найду... О! вже маю!

І король Юрій розгорнув кусок паперу, кинув оком на нього а потім питаюче глянув на Вонаровського:

— Тобі твоя шведська розвідка нічого не дала знати?

— Про що? — спитав Вонаровський.

— Про нараду царя Петра на його яхті з князем Долгоруким, московським послом у Данії, графом Толстим, колишнім послом у Туреччині, та віцеканцлером Шафіровим?

— Так, про це я знаю! — хитнув потакуюче Вонаровський.

— А чи ти знаєш, що Бількени це кузени Толстого?

— Ні, цього я не знав! — спокійно відповів Вонаровський.

Король Юрій усміхнувся:

— Думаю, що ти повинен собі це запам'ятати, Андре! — сказав король і відкриваючи двері на коридор, крикнув: — Макс!

У дверях появився лакей.

— Слухаю, ваше величество!

— Попроси сюди лорда Гертфорда!

— Так, ваше величство! — вклонився ласкаю і тихо зачинив двері за собою.

Войнаровський встав із фотелю, помалу підійшов до вікна, глянув на ліси, що простягалися довкола та, по хвилині, з лагідною усмішкою підійшов до короля:

— Я тобі дуже дякую, Юр, за те, що ти мені сказав, але... ти знаєш, що я люблю... грати в карти.

Ясноблакитні очі короля Юрія зустрілися з очима Войнаровського.

— Я теж люблю високу гру, Андре! — сказав помалу король Юрій. — Навіть дуже люблю, але... не з обманцями!

У двері легко застукано й на порозі кімнати станув лорд Гертфорд.

— Будь ласка, милорде, заходьте ближче! — попросив король Юрій. — Ми, зокрема ж мій друг полковник Войнаровський, зацікавлені в цьому вбивстві покоївки графині Кенігсмарк, про яке ви мені розказували. Чи знаєте щось ближче про це вбивство? Як вона звалася?

— Гізеля Горн, ваше величство. Нічого ближчого не знаю, за виїмком того, що графиня Кенігсмарк дуже боліє, бо це була її улюблена покоївка.

— Де це сталося, милорде? — спитав Войнаровський.

— На передмісті Гамбургу, на шляху до Ельмсгорну.

— В білий день?

— Майже в саме полудне, пане полковнику.

— Як її вбито?

— Горн їхала коляскою графині Кенігсмарк у товаристві віцеграфа де Шарон. Вбито її пострілом у вікно коляски. Хтось переїздив по-

возом біля коляси, вистрілив і попав у само серце. Смерть на місці.

— Віцеграф де Шарон ранений?

— Ні, він вийшов ціло.

— Неприємна справа! — шепнув неначе до себе Войнаровський.

— Зокрема для французької амбасади! — посміхнувся лорд Гертфорд.

— Очевидно, вбивників не найдено? — спитав Войнаровський.

— Ще ні, хоч Висока Рада Вільного міста Гамбургу призначила високу нагороду для того, хто викриє вбивників! — сказав Гертфорд.

— Цю нагороду повинен дістати Беттігер! — зареготався голосно король Юрій.

Лорд Гертфорд легко посміхнувся і глянув скося на Войнаровського, але цей мовчав.

Король Юрій завважив погляд лорда Гертфорда і звернувся до Войнаровського.

— Залишаю тебе, Андре, під опікою милорда. Але ненадовго, бо зараз подадуть обід. Я йду ще на хвилинку до канцелярії, бо мені теж треба приготувитися до їзди. Пообідаєте з нами, милорде?

— Дякую, ваше величество, але я зараз же мушу виїхати.

— Так будьте здорові!

Король Юрій швидким кроком вийшов із кімнати, а Войнаровський указав рукою на фотель.

— Будь ласка, сідайте милорде!

— Дякую, пане полковнику! Небагато в мене часу, тому дозвольте, що я стоячи поладнаю цю справу. Коротко: я маю довірочне доручення для вас, пане полковнику, від віцеграфа де Шарон.

— Ви бачилися з ним?

— Так, пане полковнику, зараз же після випадку. Віцеграф де Шарон знає, що ви гостюєте в нас, і тому просив мене переказати вам: "Солдати вештаються по місті".

— Дякую, милорде! Ця вістка справді дуже важлива! — сказав спокійно Войнаровський. — А як почувається віцеграф після цього неприємного випадку?

— Як кожний Француз, пане полковнику, віцеграф сприймає це легко і з усмішкою на устах. Але... чи дозволите мені, пане полковнику, подати вам одну раду?

— Будь ласка, милорде, я буду вдячний вам за кожную пораду! Слухаю вас!

— Чи не могли б ви з нашим королем поїхати в Шотландію?

— Дуже вдячний я королеві Юрієві за його запрошення і вам, дорогий милорде за цю пораду, але на жаль, ніяк не можу. В цих днях я необхідно мушу бути в Гамбурзі.

— Розумію! — схилив голову в поклоні лорд Гертфорд.

У двері легко застукано й на порозі станув лакей Макс:

— Їх величество просить до обіду!

Войнаровський сердечно стиснув руку лордові Гертфорд:

— До побачення, милорде, і дуже дякую за передану вістку!

10 РОЗДІЛ

ЦАРСЬКЕ ЗОЛОТО

Беттігерове чоло покрилось зимним потом. Хотів закричати, але з переляку в нього засохло в роті, язик закам'янів. А щурі підходили щораз ближче до ліжка, вилазили з-під дверей, зіскакували з вікон, і бігли, бігли. І нагло якийсь несамовитий зойк і писк наповнив кімнату, щурі лавою кинулися до ліжка а найбільший щур плигнув на Беттігера і схопив його зубами за рам'я.

Беттігер крикнув: — Рятуйте! — і прокинувся.

— Що тобі, Фрідріх, що тобі?! Заспокійся! — почувся голос.

Беттігер розплющив очі: біля нього стояла жінка та термосила його за рам'я.

— Тобі погано, Фрідріх? Може принести води?

Беттігер хвилину важко дихав, урешті потер рукою чоло й сів на ліжку.

— Нічого, Матильдо, нічого! Я мав поганий сон... страшний сон...

Матильда сіла на ліжку Беттігера:

— А я тобі давно кажу: кинь цю резидентську службу! Не для тебе вона! Врешті й так уже вдосталь у нас гроша. Навіщо нам біль-

ше? А відколи ті всі твої графи й князі з Московщини поприїздили, то тебе кожної ночі сні якісь мучать. І навіщо тобі цього?!

Беттігер помалу підвівся на ліжку та сперся на подушку.

— Не розумієш, Матильдо, цілої справи. Ти хіба не подумала, що значить мати досмертну платню 500 талярів?

— І невинну душу загубити! — промовила тихо Матильда.

Беттігер знетерпеливився.

— Яка там невинна душа! Нісенітниці верзеш! Бунтар він і тільки! Проти батюшки-царя виступає, який хоче Україні тільки добра! Ти сама чула, як достойний граф Толстой говорив, що навіть той їхній король, що вони його гетьманом звать, просив царя якнайскорше схопити Войнаровського.

— А якщо це неправда?

— Що тобі, Матильдо, схаменися! Якже ж такий великий пан, як граф Толстой, говорив би неправду! Що ти верзеш?!

— Е! — хитнула рукою Матильда. — Всі ті чужинці одним миром мазані. А я таки більше вірю Гольцгакерівій, як цьому твоєму графові!

— Теж порівняння! — скривився Беттігер, та по хвилині спитав:

— А вона що тобі говорила?

Матильда підійшла до свого ліжка й почала порядкувати постіль.

— Таки одверто говорила і то на вулиці, біля крамниці. Всі чули, не тільки я, — пробурмотіла Матильда.

— Але що говорила, питаю! — вже з пересердям спитав Беттігер.

— Що говорила? — злісно повторила Матильда. — А те, що всі говорять. Гізу вбили Москалі, а ти теж мачав свої пальці в її крові.

Беттігер старався опанувати себе.

— Пустяки! — промимрив, встаючи з ліжка.

Підійшов до вікна, відкрив віконниці й відчинив кватирку. Холодний вітер удерся в кімнату та десь здалеку загуркотів грім.

— Зачини вікно, йде буря! — глянувши на Беттігера, сказала Матильда.

Беттігер сперся на підвіконник та глядів на чорні хмари, що плили низько над хатою.

— А я тобі, Матильдо, раджу, — промовив помалу, не відвертаючися від вікна, — таких розмов не слухати й у балачки про це з усякими Гольцгакерами не встрявати. Всі дуже добре знають, що я тут ні при чому.

Матильда кинула подушку на ліжко.

— Фрідріх, не бреш! Всі знають, що Гіза була в нашій хаті і, коли вийшла з нашої хати, то її вбили... —

— Дозволь! — перебив мову Матильди Беттігер, — Гіза не була в нашій хаті, тільки в резиденції царя Петра...

— А ти є резидентом цього твого царя і наше мешкання за стіною його резиденції. Хто там буде мірити скільки кроків ділить наше мешкання від царської резиденції! Вигадав! — швидко заговорила Матильда. — А може ще скажеш, що то не ти її підвів і посадив у повозку?

— Ну, то що з того? — Беттігер відвернувся від вікон і глянув на Матильду. — Я тоді випадково був на подвір'ю — —

Сильний удар грому заглушив дальші слова

Беттігера. Матильда швидко побігла до вікна й зачинила його.

— А врешті! — хитнув головою Беттігер, — хто там знає, з ким Гіза ходила... Молода, гарна, хлопці ганялися за нею...

— Фрідріх, не крути! — перестерегла вже спокійно Матильда. — Гіза була порядна дівчина, спитай дворецького пані графині Кенігсмарк, що про неї говорять. А врешті вистачить, що сама графиня Кенігсмарк цілий вечір за нею плакала, зачинилась у своїй кімнаті та нікого до себе не веліла впускати...

— Може це тобі теж Гольцгакєрова сказала? — усміхнувся злобно Беттігер, сідаючи на ліжку.

Синяве світло блискавки прорізало кімнату й майже рівночасно десь недалеко хати вдарив грім аж хата затрусилась.

Матильда перелякано оглянулася, підійшла до Беттігера й сіла побіч нього на ліжку.

— Фрідріх, ти чіпаєшся всіх, а сам дуже добре знаєш, що про тебе й твоїх Москалів говорять...

— От, плетуть люди язиками... — пробурмотів Беттігер.

— На те вони й люди! — спокійно погодилася Матильда. — Але я твоя шлюбна жінка і так, як ти не хотів би, щоб про мене погано говорили, так і я не хочу, щоб про тебе говорили, що ти продаєш людей — —

Беттігер сплеснув руками.

— Жінко, що тобі!

— Пожди, не перебивай, дай мені сказати! Знаю, що ти зараз же скажеш, що ти виконуєш чесно свою службу і раз тебе цар наділив своїм довір'ям, то ти мусиш йому служи-

Чуєш?

— Не розумію! — Що значить: тут жити? — здивовано глянув Беттігер на Матильду.

— А так! — рішуче сказала Матильда. — Я під одним дахом із цими там — і Матильда пальцем показала на стіну — твоїми графами й князями, які тростинками й батогоми б'ють людей по обличчі, копають ногами в живіт, руки й ноги викручують, ні, Фрідріх, я під одним дахом із такими людьми жити не буду!

— Не моє діло! — знизав раменами Беттігер.

— Воно може й не твоє, але таки трохи й твоє, Фрідріх! Чому ти не хочеш глянути правді ввічі?

— Ну, то як ти собі це уявляєш? — не відповідаючи на питання Матильди, спитав Беттігер.

— Гроші в нас є, чому ми не можемо купити собі окремої хати?

— А я що? — спитав тихо Беттігер.

Матильда встала з ліжка й підійшла до дверей спальні.

— Твоя воля! Хочеш, жий тут, не хочеш... — Матильда не докінчила й почала прислухуватись.

— Що ти? — спитав Беттігер.

— Наче б хтось стукав до дверей ганку — відповіла.

— Це злива по дворі! — заспокоїв Матильду Беттігер.

Матильда відчинила двері та крізь щілину почала прислухуватись.

Ні, таки хтось стукає, Фрідріх! Візьми халат і відчини! — сказала.

— Це напевно до них, а не до нас! — не рухаючись з місця відповів Беттігер. — Хай вони відчинять!

-- Ні, Фрідріх, ти мусиш відчинити, бо твої графські й княжі милості нахлепались горілки та сплять як забиті, а пан резидент теж і дверником мусить бути! — заглузувала Матильда.

Беттігер не відповів нічого. Взяв із крісла халат, накинув його, вийшов на коридор, перейшов веранду і ключем відімкнув двері.

— Ах, це ви, Остапенку? — сказав, побачивши високого мужчину, який мокрий від дощу, стояв перед дверима. — Заходьте!

— Стукаю, стукаю і ніхто не відчиняє! — промовив Остапенко, входячи на веранду, — Невже ви ще всі спите?

— Я вже ні, але милостиві панове — і Беттігер показав рукою на другу частину хати — мабуть іще сплять, бо напевно до пізньої ночі працювали. Але чому ви не зайшли з того боку і там не подзвонили?

— Дзвонив і стукав, та нічого не вийшло! А може там нікого нема?

— О, ні! — заперечив Беттігер. — Полковник Свердлов напевно є! Сідайте, обтріпайтеся з дощу та хвилинку підждіть, поки я не вернусь. Я зараз...

Беттігер вернувся до спальні та почав мовчки одягатися. Матильда теж мовчала. Сиділа на ліжку й розчісувала гребінцем своє волосся. Беттігер вийшов до кухні, налив із дзбанка трохи води до мидниці, помив руки й обличчя та, втираючи платком руки, вернувся до спальні.

— Ти поснідаєш тепер чи пізніше? — спитала по хвилині Матильда.

— Може пізніше! — відповів Беттігер. — Приїхав агент і треба буде поговорити, а... а... — зацукався Беттігер — нашу розмову закінчимо завтра, добре?

— Чому не сьогодні?

— Бо бачиш, сьогодні справа є... незручно буде... треба все підготувати... — кінчаючи вдягатись говорив Беттігер.

— Знаю! — шепнула наче до себе Матильда.

— Звідкіля знаєш? — спитав зчудовано Беттігер.

— Казав мені твій син! Мовляв, ви дуже сьогодні зайняті... — з притиском відповіла Матильда, уважно розчісуючи косу.

— Ага! Мій син! — пробурмотів Беттігер та, гамуючи пересердя, сказав:

— Мене можеш соромитися, але відрікатися своєї дитини, це вже нечесно!

Прийшов швидко коридором на веранду, але Остапенка тут уже не було. Відчинив двері на подвір'я, але й тут не було нікого. Буря вщухла, десь здалеку ще грюкотіли громи, дощ ішов невпинно. Зачинив двері веранди, пройшов через сіни й велику вітальню та спинився перед дверима, що вели до канцелярії резиденції. За дверима чутно було голоси. Один голос начеб то лаявся, другий, тихший, оправдувався.

Беттігер здержався хвилинку перед дверима, нерішений, що зробити. Врешті сильно постукав у двері.

— Заходь! — почувся голос ізза дверей.

Беттігер відчинив двері та здержався в порозі: проти дверей, за столом, у розхристаній

сорочці сидів полковник Свердлов, на столі ж, закиненому паперами, лежала тростина, а перед столом стояв Остапенко, якому з носа струмочками лилася кров.

Свердлов, побачивши Беттігера, замахав рукою.

— Заходьте, заходьте, пане резиденте. Ви уявляєте собі, як ці Українці нашому батющі-цареві служать? А цей ось — і тут Свердлов показав рукою на Остапенка, який непорушно стояв біля стола — що його за найздібнішого всі вважають, знаєте, яку дурницю стрілив? Царські гроші розкидає, нісенітниця верзе, Бог зна куди шляється, а толку з цього ніякого! Ах ти, мурло порепане!

І Свердлов гримнув кулаком у стіл аж у кімнаті задудніло.

— Що сталося, пане полковнику? В чому справа? — спитав Беттігер. Підійшов ближче стола та глянув на Остапенка: почерез його обличчя бігла темно-синя пруга а одно око починало напухати.

— А справа в тому, пане резиденте, що хто батющі-цареві нашому служить, той мусить до смерті чесно й віддано йому служити, хто б він не був. Ви Німець, ви чесно служите і цар вас милує і грошей не жаліє. І так же ж цар усіх милує, хто йому служить, Поляк він чи Українець, без ріжниці. Але хто хоче обманювати нашого государя, горе йому! Скажи, Остапенку, ти за те, що привіз нам оцей документ — і тут Свердлов поклав руку на папері, який лежав розгорнений перед ним на столі — одержав царське золото? Скажи, одержав?

— Одержав! — шепнув Остапенко.

— Заплатив тобі цар-батюшка сторицею за те, що ти вірно цареві послужив? Скажи, заплатив?

— Заплатив! — шепнув знов Остапенко.

— А чого ж ти ганявся по Підляшші? Чого ж ти там шукав?

— Я ж шукав за цим василіянським монастирем, куди всі — —

— Ага! Куди всі твої українські зрадники-манахи збираються, ці Базиліяни папські, так?

— Ваша милість самі казали, що в Білостоці — —

Свердлов помалу встав ізза бюрка та неначе хижак, підходив до Остапенка:

— То ти, хаме, кажеш, що я велів тобі їхати на Підляшшя? Так?

— Ні, ваша милість, не на Підляшшя, до Білостоку...

— А Білосток де лежить? Га?

— На Підляшші...

— Брешеш, дурню! Може там десь на Підляшші є якийсь Білосток, біс його знає, але той Білостоцький монастир, куди я тобі велів їхати, лежить під самим твоїм носом, чуєш йолопе, коло Луцька, знаєш де Луцьк?

— Як же ж не знати, знаю!

— А селище Білосток, коло Луцька, знаєш?

— Ні, ваша милосте, не знаю...

— Бачите, пане резиденте, і таких Українців на своїй службі тримає наш благородний государ-батюшка та милує їх і гроші їм платить! І такий ось недотепа — звернувся до Беттігера — їздить світами за царські гроші, замість вкрутитися між цих зрадників-уніятів Василіян, замість про все їх випитати та нам сказати, щоб зайвих клопотів із цими окаяними мазе-

пинцями не мати... Бачите, така то вірність... А ти на вірність цареві присягав, холопе, скажи, присягав чи ні?

— Присягав! — шепнув знов Остапенко.

— І ти знаєш, як цар карає, знаєш? Ти ж із Батурина? Правда?

— Так...

— От і вважай, щоб ти так не поплив Сеймом, як Батуринці...

— А воно ще може не запізно, пане полковнику, доручити комусь другому поїхати до цього монастиря?.. — вмішався Беттігер.

Свердлов махнув рукою.

— Тепер справа пропала! Через цього дурня все полуталось! Коли б ми були схопили в Білостоці цього папського шпигуна, що в благочестиві ченці пошився, князя Пузину, та від нього відібрали ті листи, що він їх віз до Риму від другого такого запродавця папського, львівського владики Шептицького, от тоді був би заспівав нам гетьман Скоропадський... Ех! Про що тут говорити! Хам і стільки!

Свердлов спинився біля бюрка та глянув на документ, розложений на ньому. Беттігер скося кинув оком на Остапенка й задеревів: очі в Остапенка якось несамовито бігали, губи беззвучно ворушились, він важко дихав і здавалося ось-ось кинеться на Свердлова. Беттігер миттю став між Свердловом і Остапенком, відгороджуючи їх собою, та нахилиючись над столом спокійно спитав:

— Що це за документ, пане полковнику, можна знати?

Свердлов підняв голову й гидка усмішка пролетіла його обличчям:

— Завіщання цього собаки Войнаровського...
— відповів.

— О, це цікаво! Невже він сподівається, що його чекає? — здивувався Беттігер.

— Очевидно, що знає, бо ніхто не втече перед нашим царем! — відповів самопевно Свердлов. — Ми всюди найдемо зрадників і кожного з них раніше чи пізніш досягне караюча рука нашого гасударя. От, бачите, пане резиденте, що пише в своїм заповіті ця мазепинська собака...

— А з якою датою? — поцікавився Беттігер, близенько відсуваючися до бюрока.

— З якою датою? — повторив Свердлов, — а ось, 19 серпень 1716 року.

— Та невже? — зчудувався Беттігер, — а сьогодні 12-тий жовтня!*)

— Чуєте? — не слухаючи Беттігера, говорив далше Свердлов. — Який він люблячий муж і батько! Хтось, хто не знає цього жонолюбба, бабія і перевертня, міг би Бог зна що подумати про нього! Послухайте: "Моїй любій шлюбній жінці, вельможній Анні Войнаровській, уродженій Мирович, за її вірність, чесність, добру поведінку й щиру любов, що їх я достатньо відчув і від неї дізнав, хочу дати п'ятдесят тисяч талярів з капітальної суми, яка тепер схоронена у Його Величства Всемогутнього короля Швеції, мого найласкавішого короля..."

— Ви чуєте, Беттігер, п'ятдесят тисяч талярів!

— П'ятдесят тисяч талярів! — як відгомін повторив Беттігер.

*) Дата схоплення Войнаровського. Завіщання автентичне.

— Це ще не все, Беттігер, цей злодій ще більше накрив! А ось слухайте дальше: других 50 тисяч дає він своїй доні Елеонорі "замість приданого", а решту — чуєте, ще є решта! — синові Станиславові! А який із нього побожнюк: 1000 талярів на монастир Василиян у Білостоці, 1000 талярів для монастиря Голата в Молдавії "де поховано тіло Його Ексцеленції блаженної пам'яті Гетьмана Запорізького Мазепа, мого дядька й добродія", цього злодюги й зрадника, проклята будь його пам'ять!, а по 1000 талярів одержали монастирі Міноритів, Капуцинів і Францисканів у Вроцлаві... Добре накрив, злодюга, нема що казати, є за що з бабами волочитися і в карти пограти а перед світом патріота й українського "державника" вдавати та поклони перед іконами бити!

І Свердлов із пересердям кинув об стіл завіщання Войнаровського та глянув на Остапенка, який дальше стов непорушно коло стола.

— А тобі що, заціпило? Не тішишся своїм "милостивим князем" Войнаровським? Та він же ж такий Українець, як і ти, що?

На Свердлова глянули налиті кров'ю очі Остапенка, він хотів щось сказати, але губи в нього задрижали й із грудей добувся якийсь нелюдський стогін.

Свердлов, не зводячи очей з Остапенка, підійшов ближче до стола і взяв у руку тростину.

Остапенко затрявся мов у лихорадці, оглянувся якомсь безрадно довкола та був би впав, як би Беттігер не підскочив до нього й не піддержав його.

— Виведіть його, пане резиденте, до кухні та налийте йому ведро води на голову, хай

прочуняє! От тобі й козак-запорожець! Дістав кілька разів по морді й охляв, як панянка! Тьху! — сплюнув з огидою Свердлов.

Беттігер узяв попід рам'я Остапенка й вивів з кімнати.

— Ви втомлені дорогою, ходіть до кухні, обмиєтесь, поснідаєте й усе буде гаразд! — говорив помалу Беттігер, тримаючи Остапенка під рам'я. — Ось, сідайте тут на ослінчику, я вам подам води обмитися.

— Пити! — шепнув Остапенко.

Беттігер налив кухоль води й подав Остапенкові; цей випив душком і мов опритомнів. Підвів голову та глянув на Беттігера.

— Тут дуже гаряче! — сказав спокійно.

— Гаряче? — здивувався Беттігер. — Ні, тут навіть холодно. Вас напевно рана на обличчі болить і пече. Ось тут вам мидниця з водою, промийте обличчя водою, я ж зараз піду до жінки сказати, щоб нам снідання зготовила. А ось де дзеркальце!

І Беттігер швидко вийшов із кухні.

Остапенкові стало знову жарко. Він помалу підніс руку, яка була здавалось неймовірно важка та торкнувся обличчя. Щось запекло його в руку, він схопився з ослінчика й занурив лице у воду в мидниці. Наче б полегшало. Підніс голову догори, хотів нею струснути, але щось несамовито запекло його й занило.

— Боже ж ти мій! — зідхнув — що це зі мною!

Знов набрав води в долоні та хлюпнув собі в обличчя. І нагло все пригадав, і все було таке ясне і просте:

— Так, він ходив цілу ніч по Гамбурзі. А все через Оксану. Так. Оксана винна, що його так

голова болить і в жар кидає. Оксана, так. Це вона йому сказала, що він зрадник. А може не вона? Ні, ні! Вона! А її батько, з одним оком і дерев'яною ногою (бо друге око викололи та ногу відтяли Москалі, як різали населення Батурина) викинув його з хати:

— Щоб твого духу не було чути в моїй хаті, чуєш, виродку московський?!..

— Це неправда! Це неправда! Я не виродок!
— закричав Остапенко та оглянувся: довкола не було нікого. Кухня була порожня.

— Що це зі мною, Господи, що це зі мною!

— Я не могла б подати руки такому Українцеві, якого Москаль по обличчі вдарив а цей не застрелив би його! — так казала Оксана.

— А я поклявся, що як тільки вдарить мене Москаль, то згине...

— Я поклявся — Оксані — поклявся — —

Знов кинуло його в жар і запекла рана на обличчі. Нахилився над водою в мидниці, щоб набрати в долоні води й занімів: у мидниці стояв полковник Полішко з чорною перев'язкою на оці й дерев'яною ногою, вдягнений у військовий однострій, з полковницькою булавою в руках, а його одно око блискало, як у вовка:

— Коби ти знав: я з голоду на чужині згину, та Москалеві служити не буду... А ти служиш! І за царське золото ти себе й вітчизну продав!

Остапенко помалу й обережно вложив вказівний палець у воду і почав колотити. А тоді видюще око щезло й у воді зробилася чорна пляма.

— І вже нема полковника! — засміявся тихо.

— Полковник! Без ока, одноокий! І з булавою!

Сміючись тихо, піднявся з ослінчика, взяв у руки дзеркальце, підійшов до вікна і глянув у нього. А з дзеркальця глянуло на нього закривавлене обличчя його батька, без носа й без вух. Батько був прив'язаний до дошки, а хвилі Сейму, червоні від крові й горючого Батурина, несли таких дощок сотні сотень. І на кожній дошці з повідрубуваними руками й ногами, відрізними носами й вухами, повиколованими очима були прив'язані діди, жінки, немовлята...

— Це Батурин! — шепнув до себе Остапенко. — Наказ Меншікова: всіх Батуринців, не виключаючи ні старих дідів, ні жінок, ні немовлят, після катування, прив'язати до дощок і потопити в Сеймі. Так! Пригадую!

Остапенко поклав дзеркальце на підвіконник і почав терти рукою чоло.

— Хто це сьогодні згадав про Батурин? Хто це був?

Не міг пригадати... А Батурин горів. Горіли гетьманські палати на Гончарівці, горіли палати генерального судді Кочубея, горіли сади й двори гетьманських вельмож Ломиковського, Горленка, Орлика.

Остапенко здригнувся й оглянувшись довкола побачив усюди вогонь. Несамовито закричав: — Горить! Води! Води!

Прохогом кинувся в сіни, відчинив двері та вибіг на вулицю.

Йшов дощ.

Остапенко спинився, підставив долоню, на яку впало кілька краплин дощу.

— Цей дощ не погасить пожежі! — поду-

мав. — Треба води з моря. Море погасить пожежу Батурина. Тільки море!

— А хто заплатить за воду з моря? — мигнула думка.

Зробив кілька кроків і знову спинився. І нагло на весь голос розреготався.

— В мене є царське золото! Цар заплатить! Цар заплатить за воду!

І Остапенко почав бігти. Він нічого не чув і нічого не бачив перед собою, бо перед ним горів Батурин. Він не бачив людей, які зчудовано оглядалися за ним, він не чув лайок візників, коли перебігав через вулиці, не звертав уваги на свистки міської сторожі, яка бігла, щоб його зловити.

Він біг, біг, біг. А перед ним горів Батурин, а в цьому вогні згоряла його Оксана, її батько, одноокий із дерев'яною ногою полковник Полішко, та їдка усмішка Свердлова.

Він перескакував через рови, перебігав площі, скручував у якісь вулички й біг навмання, поки не побачив брудні й сірі від дощу розбурхані хвилі моря. Вискочив на якийсь мурований причілок і спинився. Важко дихаючи, сягнув до кишені каптана, витягнув звідтам кілька золотих дукатів і з реготом кинув їх у море.

І тоді почув свистки. Оглянувся. З усіх боків до причілка, на якому він стояв, підбігали якісь постаті й щось кричали, вимахуючи руками.

— О! — розреготався Остапенко. — Я себе живим Москалям не дам! Такий наказ!

І кинувся в море.

11 РОЗДІЛ

ЛИСТ АВРОРИ ГРАФІНИ КЕНІГСМАРК

— Те, що ти тепер читатимеш, мій сину, це автентичний протокол?

— Так, Токугаво! — відповів віцеграф де Шарон. — Це відпис протоколу схоплення полковника Войнаровського, що його велів собі представити амбасадор Франції Пуссен.*) Його виготовлено в магістраті Гамбургу.

Токугава всунув руку в широкі рукави свого халата й заплющив очі.

— Будь ласка, читай мій сину!

"Князь Войнаровський, племінник козацького гетьмана Мазепи, перебував тут деякий час і мав часті зв'язки зі Шведами, що жили в Гамбурзі. Про це дізнався московський резидент Беттігер і повідомив царя. Він дістав наказ заарештувати Войнаровського й показав цей наказ магістратові, прохаючи в нього дозволу на арешт. Хвальний магістрат дав у цій справі доручення полковникові Вольденбергові з підкресленням: коли вже згаданий князь

*) Рукопис цього протоколу переховується в гамбурзькому державному архіві.

буде заарештований, він залишиться під охороною міста.

"Коли ж резидент, — очевидно тут мова про Беттігера — додав де Шарон — дізнався, що князь буде у графині Бількен, повідомив про це полковника Вольденберга, домагаючись сторожі. Вольденберг у прияві секретаря московського резидента, дав підстаршину й чотирьох вояків та наказав їм ждати на розі дому Кільмана, проти якого знаходиться дім графині Бількен; вони мали допомогти заарештувати князя та відтак перевезти його на поліційну станицю.

"Коли ж вояки прибули на ріг Кільменської оселі, резидент там уже їх ждав і показав підстаршині браму, де він разом із чотирьома вояками має заховатися, доки післанець не скаже, що вже можна вийти.

"Пів години опісля Войнаровський вийшов із дому графині Бількен, сів у свою повозку і виїхав на вулицю А-Б-Ц.

"Син резидента зі сторожею зараз же пустився вслід за Войнаровським, підстаршина скочив у повозку й урядово повідомив князя Войнаровського про арешт, домагаючися у нього шаблі. Тоді князь Войнаровський спитав:

— Хто велів мене арештувати?

"На це резидент Беттігер відповів:

— Його царське величество! — і показав наказ арештування на письмі.

"Князь Войнаровський відмовився віддати свою шаблю і тоді резидент Беттігер попрохав підстаршину відібрати шаблю Войнаровському. Князь вручив шаблю підстаршині, але резидент раптом вихопив шаблю з рук підстар-

шини, під час того, як той, згідно з наказом, хотів відвезти Войнаровського на городську поліційну станицю. Резидент і його син погна-ли коні й гнали так довго, поки повозка не зупинилася біля дому резидента на Юнгфергассе. Маючи князя в своїй оселі, резидент післав секретаря і помічника його з двома вояками зробити трус у помешканні Войнаровського та всі його речі принести до мешкання резидента.

"Хвальний Магістрат був дуже вражений таким ходом справи і наказав старшині з 16-ма вояками негайно відправитися до оселі резидента та залишитися там як сторожа Войнаровського, тим більше що московський резидент поставив біля дому коло себе московську сторожу, яка, що правда, зложила свою зброю в городській брамі..."

Віцеграф де Шарон згорнув папір і глянув на Великого Шогуна Токугава, що сидів не-порухну з заплющеними очима.

По хвилині мовчанки Токугава тихо спитав:

— А що ти зробив, мій сину, щоб рятувати свого друга?

— Я все зробив, що тільки міг зробити, Токугаво! — живо відповів віцеграф де Шарон. — Ще два тижні перед нападом на Войнаровського, тобто перед цим трагічним днем 12 жовтня — —

— Дозволь, мій сину, що я тебе про одне спитаю — перебив Токугава розкривши повіки і його бистрі, живі очі на один момент наче вп'ялилися в обличчя де Шарона — ти був тоді на прийомі у графині Бількен?

— Ні, Токугаво, не був! Амбасадор Пуссен торучив мені цього вечора одну справу і, хоч

я старався її якнайшвидше поладнати, я не вспів прийти...

— Розумію! — шепнув неначе до себе Токугава.

— І тому я хочу сказати, що не тільки в моїх зустрічах із Войнаровським, але ще навіть тоді, коли він гостював у короля Юрія, я переслав йому вістку, щоб він був обережний, бо "солдати вештаються по місті..." Але Войнаровський був самопевний і ніяк не можна було переконати його в тому, що його, як одного з найвидатніших Мазепинців, насмілиться схопити цар Петро. — До мене, полковника королівської гвардії імператора Швеції і громадянина Української Козацької Держави, ніхто не має права! — повторював він часто. Правда, Токугаво, що з моментом смерти однієї з наших найбільш талановитих агенток, я якийсь час не мав зв'язку з московською резидентурою в Гамбурзі. Але це була публична тайна, що в Альтоні, кілька годин від Гамбургу, є головна квартира Шереметева, начального вождя московських військ у Мекленбурзі...

— Я чув, що домагаючись видачі Войнаровського, цар Петро написав до Магістрату, мовляв, Войнаровський "не розраховувався з царським скарбом..." — промовив Токугава.

— Так, це правда! Це була перша нота до гамбурзького Магістрату, що її переслав у імені царя Петра Беттігер, бо тільки таким шляхом можна було домагатися арешту дипломата. Цар Петро дуже добре знав, що вимагати видачі дипломата Української Держави, чи приарештувати його тільки тому, що він був членом уряду держави, яку розбив цар, —

було б нісенітницею. І тому Беттігер старався всіма силами схопити Войнаровського й перевезти його до своєї резиденції, тобто правно на московську територію, куди не може вглядати Магістрат Вільного Міста Гамбургу. І це справді йому спершу вдалося, але цей перший успіх Беттігера ми знівечили...

— Вибач, мій сину, хто це ми? — спитав Токугава.

— Дозволь, Токугаво, що розкажу про це обширніше, бо в стараннях визволити Войнаровського з кігтів царя Петра не тільки я брав участь, — що було моїм обов'язком з уваги на наші дружні взаємини з цим великим Українцем — але й цілий наш дипломатичний корпус Вільного Міста Гамбургу, бо серед усіх дипломатів Войнаровський тішився великою пошаною.

— Про це я знаю! — сказав спокійно Токугава. — Та перш усього, поки ти, мій сину, все докладно розкажеш, дозволь на одне запитання...

— Слухаю, Токугаво!

— Хто, на твою гадку, винен в ув'язненні — а не схопленні — й вивезенні Войнаровського?

— Аврора графиня Кенігсмарк! — відповів рішуче де Шарон.

— Ти думаєш, мій сину, тільки вона?

— Так! — без надуми відповів де Шарон.

— Без посторонніх впливів? — спитав тихо Токугава, гляючи бачно крізь щілини повік на де Шарона.

Де Шарон хвилинку подумав:

— Безумовно, впливи можливі, але хіба тільки... англійські. Хоч знову ж, годі сумніватися в чесність короля Юрія... Вони ж старі універ-

ситетські друзі з Войнаровським, але... — —

Легка усмішка сплила по обличчі Токугави:

— Це добре, мій сину, я тішуся, що в тебе вроджений дипломатичний хист. Могутній рід де Шаронів матиме потіху з тебе!

Де Шарон легко схилив голову в поклони:

— Дякую, Токугаво!

— Розкажуй далі, мій сину! Безумовно, схоплення такого видатного дипломата, як Войнаровський, мусіло мати сенсаційний відгомін у світі.

— Я ще не спав — хоч було вже з півночі, — коли до мого помешкання застукав особистий секретар нашого французького амбасадора Пуссена та велів мені негайно явитися в амбасаді. Я зараз же вдягнувся і прийшов до амбасаді. Пуссен був дуже схвильований і сповістив мене про схоплення Войнаровського та що силою свого становища — він же ж голова дипломатичного корпусу — він попросив на конференцію шведського амбасадора Ротліба, данського амбасадора Гагедорна й пруського амбасадора Буркгардта. Всі вони прибули до нашої амбасаді ооколо 3-ої години ночі. Тут же рішено подати реляції урядам даних держав та спільно домагатися звільнення Войнаровського.*) Зокрема амбасадор Ротліб був обурений тим, як смів резидент московського царя закликати до Гамбурга 12 московських драгунів, щоб стерегти Войнаровського. Ротліб заявив, що він негайно посилає гінця до генерала Велінга, начального вождя шведських військ у Бремени, щоб цей прибув до Гамбурга. Гагедорн цієї ж таки ночі вислав повідом-

*) Автентичне.

лення до данського короля Фридриха IV. Тут слід згадати, що пруський амбасадор Буркгардт старався частинно оправдати Беттігера, мовляв, Войнаровський був підданим царя Петра а "Мазепинська Україна" збунтувалася проти царя. Буркгардтові дуже гостро відповів Ротліб. Я думаю, Токугаво, що того ж змісту повідомлення про арешт "васаля й бунтаря" Войнаровського і пішло в Прусію...

— Около 6-ої ранку конференція закінчилася. Пуссен доручив мені бути зв'язковим між шведською і нашою французькою амбасадкою та повідомляти про кожний крок амбасадора Ротліба в справі Войнаровського. Я домовився з амбасадором Ротлібом, що в 10-тій ранку буду в нього. Пуссен теж доручив мені, ще перед 10-ою ранку офіційно, в його імені, повідомити прем'єр-міністра графа Флемінга про замах Беттігера. Але коли я зголосився до Флемінга в 9-тій ранку, він уже про все знав та сказав мені, що генерал Велінг уже прибув до Гамбургу. Я негайно поїхав до шведської амбасадки, де секретар Гайденстам заявив мені, що Ротліб із генералом Велінгом уже поїхали до Магістрату й Ротліб просив мене заждати на нього в амбасаді. Ждати довелося недовго, як врешті й догадувався Гайденстам, мовляв, для суворого й енергійного Велінга існує тільки один доказ: шабля!

— Після приїзду з Магістрату, чи радше після демаршу, що його зложили в Магістраті амбасадор Ротліб і генерал Велінг, домагаючись негайного звільнення з арешту Войнаровського, який є "під протекцією шведського ко-

роля і є полковником королівської гвардії,“*) амбасадор Ротліб велів мені передати Пуссенові, що цей демарш дуже збентежив Магістрат, бо "ніхто з нас не знав, що Войнаровський є членом шведської армії", дальше, що з наказу короля Карла XII генерал Велінг має залишитися у Гамбурзі та зв'язатися з Войнаровським особисто, та що генерал Велінг разом з амбасадором Ротлібом мають повідомити про все офіційно Курцрока, амбасадора "Його Величства цісаря Святої Римської Імперії Народу Німецького". Коли я про це повідомив Пуссена, він дуже втішився та заявив мені, що цісар, як суверен Гамбурга, рішуче не дозволить на видачу Войнаровського цареві.

— Це в основному, з уваги на неутральність Вільного Міста, яким є Гамбург — заявив мені Пуссен — противиться точкам конституції Римської Імперії і вже сьогодні можемо сказати, що замах царя Петра не вдався!

— Між тим генерал Велінг зажадав бачення з арештованим Войнаровським. Коли ж Магістрат, побоючися Москалів, не хотів на це погодитися, Ротліб, піддержуючи Велінга заявив, що він дасть наказ — маючи повноважність від короля Карла XII — придержати всі гамбурзькі кораблі в шведських пристанях. До цієї ж заяви Ротліба долучилися Пуссен і Гагедорн. Тоді Магістрат дав наказ двом гамбурзьким старшинам товаришити генералові Велінгові до кімнати оселі Беттігера, в якій

*) Король Карло XII найменував Войнаровського полковником королівської гвардії 1714 року.

придержувано Войнаровського і тут, у при-
явності Велінга й старшин, Войнаровський на-
писав протестаційну ноту, в якій звернувся до
"цісаря, володаря Німецької Імперії", до швед-
ського короля "Протектора Козацької Нації",
до французького "християнського короля,
оборонця принципів права й моралі в Європі"
та до англійського короля "приятеля, і союз-
ника шведського короля, мого добродія". В
цьому протесті Войнаровський заявляв, що йо-
го арешт противиться міжнародньому праву,
бо він ніколи підданим царським не був. Цей
протест генерал Велінг передав голові дипло-
матичного корпусу Пуссенові і дня 18 жовтня
амбасадори Пуссен, Курцрок і Ротліб зложили
формальний протест у Магістраті, маючи вже
формальне право домагатися звільнення Вой-
наровського з арешту.

— Внаслідок цього протесту на пленарному
засіданні сенату й лавників Вільного міста Гам-
бургу, дня 28 жовтня рішено відмовити цареві
видачі Войнаровського.

— І на тому мабуть кінчається перша дія гри
за Войнаровського? — спитав Токугава.

— О, ні! Кінцеве закінчення першої дії ба-
гато більш ефектовне, бо по місяці, тобто до-
кладно 2 грудня (а було це в п'ятницю) амба-
садор цісаря, Курцрок явився в Магістраті з
цісарською нотою, в якій цісар "із великим
сумом дізнався" про недодержання азилю "су-
проти кавалера Войнаровського", рішуче про-
тивиться його видачі цареві та наповідає: "до-
брий город Гамбург", що той "завжди пови-
нен бути неутральним", ніякого насилля сто-
сувати не може, "тимбільше по односторонній
заяві когось заарештувати, а тим менше вида-

вати.” А коли “кавалер Войнаровський” у чомусь прогрішився, то скаргу треба передати в Найвищий Імператорський Суд.*)

— Ніколи я ще не бачив Пуссена таким радісним, як чергової суботи, 3 грудня, коли він увесь дипломатичний корпус, включно з Курцроком, запросив до нашої амбасадри на чарку вина. Був теж приявний амбасадор Матесон, який з уваги на недавню видачу англійському королеві Юрієві І яacobінського проводиря лорда Дюфуса, що його Рада Магістрату Гамбургу позбавила азилю, був дуже уважливий і безпосередньої участі в акції Пуссена не брав, хоч у своїм звідомленні до Лондону схоплення Войнаровського назвав “нахабним” а самого Войнаровського “моїм приятелем...” А найбільше реготався мій шеф, Пуссен, коли Гагедорн виявив, що схвильований і збентежений цією дипломатичною акцією Беттігер, який не сподівався, що “задля якогось Українця” виникне така буча, звернувся до царя з проханням надіслати кілька полків драгунів до Гамбургу, бо здогадно треба буде зброєю домогатися видачі Войнаровського.

На ці слова Гагедорна прояснилось суворе обличчя генерала Велінга і він кризь зуби вдоволено вицідив:

— Ну, врешті можна буде поторошити трохи московські кості... — що дуже не подобалося звеличникові політики царя Петра, пруському амбасадорові Буркгардтові і він з пересердя випив душком повний келих вина...

*) Усі події, повідомлення і письма автентичні.

--- Ось так, Великий Шогуне, виглядає мій звіт з дипломатичної діяльності в справі звільнення Войнаровського. Обіцяв я тобі точно й правдиво все представити, бо ти написав мені, що те, що я тобі розкажу, буде вирішне, чи закриється твоя течка з написом "Україна", чи буде дальше відкрита.

— Так! — хитнув головою Токугава.

— І твоє рішення, Токугаво?

--- Я ще не рішив, мій дорогий віцеграфі, бо не знаю точно найважливішого: чому Войнаровський віддав себе в руки царя і то добровільно?

Віцеграф де Шарон устав із крісла, мовчки пройшовся по кімнаті, підійшов близько до Токугави й безрадно розгорнув руки:

— І я цього не знаю, Токугаво, та мушу щиро признатися, що ніхто з нас цього не розуміє. Щиро кажучи це був удар по всіх нас, бо звільнення Войнаровського, включно з перепросинами його, було тільки справою часу. Дня 3-го грудня Магістрат Гамбурга вислав депутацію до царя в Альтону, прохаючи не видавати видачі Войнаровського, бо це грозить війною. Войнаровського, на домагання Курцрока, мали перевезти до його мешкання, бо з хвилиною цісарської заяви, він уже був під опікою цісаря, словом Войнаровському нічого не грозило... І просто не хочеться мені вірити, щоб Войнаровський до такої міри завірив графині Кенігсмарк...

— Їхні взаємини були публичною тайною, мій сину! — сказав спокійно Токугава.

— Так, Великий Шогуне, це правда, я знаю про це від самого Войнаровського може більше, як дехто інший, але ніхто, включно зі

мною, не міг сподіватися, щоб такий уроджений дипломат, яким був Войнаровський, міг повірити словам такого ворога України й такому крутієві, яким є цар Петро.

— Всі Москалі крутії і не забувай, мій сину, що слова царя Петра повторили солодкі усточка Аврори графині Кенігсмарк — сказав помалу Токугава.

— Так! Солодкі усточка... — шепнув неначе до себе віцеграф де Шарон.

— Але! Ти читав листа чи може щось ближче знаєш про листа Кенігсмарк до Войнаровського?

— Ні! І хоч як я старався дізнатися ближче про цього листа, ніяк не вдалося. Але лист був. Це сказав мені Гагедорн і саксонський посол Льюозена. Врешті є лист графині Кенігсмарк до Пуссена, я його читав. Там виразно написано, що коли Войнаровський добровільно з'явиться в царя, він не тільки не буде покараний, але зможе осісти де хоче в Європі, що всі його родичі, які тепер на Сибірі, будуть звільнені з заслання і зможуть повернутися в Україну, їхнє сконфісковане майно буде їм повернуте а цар хоче зокрема обговорити з Войнаровським майбутнє "Козацької України". І було б дуже вказане, коли б Войнаровський міг явитися до царя в день Ангела цариці, 5-го грудня...

— І це мабуть так і сталося?

→ Так! — відповів якомсь схвильовано де Шарон. — Дня 5-го грудня Войнаровський попрохав Магістрат видати його цареві. Я зробив для тебе відпис цього письма, Токугава, ось прошу!

І де Шарон подав Токугаві невеличкий кусок паперу, на якому було написано:

"Тому, що сьогодні святкують День Ангела її Царського Величества, прошу Хвальний Сенат і Магістрат доставити мене сьогодні до царя, якого хочу перепросити і надіюся, що з приводу цього великого свята одержу ласку від Його Царського Величества."*)

— Очевидно, що Хвальний Магістрат із найбільшою приємністю вволив проханню Войнаровського? — глумливо спитав Токугава.

— Ще б пак! Цього ж таки дня, 5-го грудня, в 4-ій годині пополудні замкненою каретою в асисті гамбурзьких драгунів Войнаровський виїхав до Альтони, звідкіля вже не повернувся.

— І не повернеться ніколи! — сказав спокійно Токугава вдивляючися в кусок паперу, що його йому передав де Шарон.

— Чи думаєш, мій сину, що до скріплення солодких слів царя Петра причинилися Гагедорн і Льюозена? — спитав по хвилині.

— Безумовно, врешті мачав у тому пальці й Флемінг, що, знаючи рішучість генерала Велінга, боявся наступу шведських військ на Саксонію.

— А чи тільки Флемінг? — спитав, поглянувши на де Шарона щілинками очей, Токугава.

— Не знаю, Токугаво, повір мені, що я вже тепер нічого не знаю! — відповів якимсь безрадно де Шарон.

— Ти ще молодий, мій дорогий Шеваліє, ти ще дуже молодий! Постарієш, бачитимеш більше й інакше! Подай мені, будь ласка, цю теч-

*) Автентичне.

ку, що ось на підручному столику, так, ця, на ній є напис "Україна". Так, дякую!

І Токугава розгорнув течку, вложив туди кусок паперу, на якому був відпис прохання Войнаровського видати його цареві, та почав зав'язувати течку білою стяжкою, яку витягнув з широкої кишені халата.

— Білий колір це... похорони?.. — спитав тихо де Шарон, глядячи на Токугаву.

— Так, мій сину! Дипломатам і державним мужам, які вірять ворогові на слово, нічого більше, крім похоронів не належиться. І такий нарід, що їх зродив, ще довго не матиме своєї держави...

— Це твоя відповідь, Токугаво, на мій звіт? — спитав по хвилині, показуючи на зав'язану течку, віцеграф де Шарон.

— Так! — відповів твердо Токугава — і на наші манджурські пляни з поміччю України. Будемо шукати інших шляхів, правда, мій сину? Обіцюєш мені й надаліше свою поміч?

— Я завжди до твоїх послуг, Токугаво! — відповів, схиливши голову в поклони, віцеграф де Шарон.

— Це мене тішить, мій сину! Будь здоров і хай дух твого батька а мого сердечного друга, буде завжди при тобі! І пам'ятай, що ти є під охороною прапору Країни Сходячого Сонця, а пристані Кобе, Осака і Йокогама є для тебе й осіб, які ти вкажеш, відкриті. Дати тобі схорону?

— Дякую! На цьому кораблі я вже є неначе дома! -- усміхнувся де Шарон і, щераз низько клонившись, вийшов із каюти.

Токугава заплющив очі, опер голову на спинку фотеля і щойно по довшій хвилині,

наче збудившись зі сну, взяв у руки молоточок та легко вдарив ним у невеличкий гонг, що стояв побіч на столику. Занавіса відхилилась і в дверях появився Фуміо Яно.

— Чи барон Сузукі є на покладі? — спитав Токугава, не дивлячись на двері.

— Так, Великий Шогуне!

— Хай зайде до мене!

— Ти сказав, Великий Шогуне! — схилився в низькому поклоні Фуміо Яно і зник за занавісою.

По хвилині занавіса знов розхилилась і в дверях станув барон Сузукі.

— Заходьте ближче, бароне! Нам треба поговорити!

— Ти сказав, Великий Шогуне! — схилився в поклоні Сузукі.

Токугава вказав рукою подушку:

— Сідайте!

Сузукі глянув на течку, яка лежала перед Токугавою і сів проти столика.

— Щойно був у мене віцеграф де Шарон і його звіт про Войнаровського в основі свій покривається з вашим звітом, за виїмком, чого треба було й сподіватися, акції лорда Гертфорда. Чи ви далі обстоюєте вашу гадку, бароне, що прохання Войнаровського, видати його цареві, це сула справа чести Аврори Кенігсмарк, чи радше Софії Доротеї і короля Юрія?

— Так, Великий Шогуне!

— Це ваш здогад, бароне?

— Ні, це певність, Великий Шогуне!

— Маєте доказ на це?

— Так! Лист Аврори Кенігсмарк до Войнаровського!

- Цього листа нема!
- Так, тепер нема, але він був!
- Який маєте доказ на те, що цей лист був?
- Є свідок на це!
- А саме?
- Один із підстаршин сторожі гамбурзьких драгунів, які на наказ Курцрока охороняли Войнаровського. Він був свідком, як цього листа Войнаровський спалив після прочитання.
- А хто передав Войнаровському листа від Аврори?
- Цей же підстаршина, Великий Шогуне!
- Тобто, Войнаровський, на вашу гадку, був свідомий того, що всі ці запевнення царя і цариці відносно його особи, це обман і брехня?
- Очевидно, Великий Шогуне!
- І він був свідомий, що йде на катування і мученичу смерть?
- Безсумнівно, Великий Шогуне!
- Чи про цей геройський учинок Войнаровського знає ще хтось крім нас?
- Тільки лорд Гертфорд. Він учора сказав мені пам'ятні слова: нація, яка має таких героїв, як Войнаровський, що ставлять вище честь як смерть, хоч і як буде довго покорена, не щезне з обличчя землі.
- А король Юрій?
- Ні, король Юрій про цей скандал, що його хотіла вчинити Кенігсмарк, нічого не знає. А у відповідь на повідомлення Матесона про замах на Войнаровського й особисту дописку Матесона "я дуже боюся за долю Войнаровського", король Юрій велів зробити всі зусил-

ля, щоб навіть збройно визволити цього козака з паші Петра.

— Чому ж Матесон не виконав того? Адже ж він навіть не включився до акції Пуссена?

Легка усмішка пролетіла обличчям барона Сузукі:

— Часом доручення володарів, Великий Шогуне, приходять запізно...

— Розумію! — шепнув до себе Токугава.

— Так, як не міг цього зрозуміти й Пуссен, коли писав листа у Версаль дня 18 грудня, після катастрофи — відпис цього листа знаходиться в оцій течці — і Сузукі показав рукою на течку, — що "тут сталася велика містифікація, жертвою якої і став бідний Войнаровський..."

Бистрі, живі очі Токугави заблисли якимсь дивним світлом. Він помалу розв'язав течку з написом "Україна", заховав білу стяжку, якою вона була зв'язана в кишеню кімона та витягнув звідтам червону, помалу зв'язав і обгорнув нею течку та подав її Сузукі.

— Покладіть, будь ласка, бароне, цю течку в наш Тайний Архів.

— Під яким числом, Великий Шогуне? — спитав, беручи течку, барон Сузукі.

— Число один! — відповів твердо Токугава.

12 РОЗДІЛ

РІК 1739

— Равль! Ідемо до хати! Тато буде гніватися, що ми так довго сидимо над морем!

Федір Шептицький оглянувся: пляжа була вже майже порожня а його сусідка, "блакитноока Француженка", як він її в думці назвав, бачивши її кожного ранку на пляжі, вдягнула вже купальний плащ; в одній руці тримала плетену торбинку, в якій лежала книжка, а в другій зложена парасольку і гляділа вниз, де, хлюпаючись у воді, кількалітній хлопчик ганяв за великим червоним бальоном.

— Чуеш, Равль? Ідемо!

Із заходу повіяв холодний вітер і ген далеко на овиді появились хмаринки. Море грізно зашуміло й стрімкі хвилі вдарили об пісок.

— Треба йти! — подумав Шептицький, встаючи з лавочки й одягаючи купальну нагортку. — Похолодніло і чого доброго, буде буря! Йде дев'ятий вал!

— Мамо, мамо! Мій бальон тоне! — закричав хлопчик і побіг назустріч високій хвилі, яка з пінистою гривовою на хребті блискавкою наближалася до піщаного берега.

— Равль! — залунав жіночий крик.

Одним скоком Шептицький найшовся біля хлопчини та схопив його на руки. Стопн води

вдарив об них і мало не звалив із ніг Шептицького, який - - тримаючи дитину на руках — найшовся віч-у-віч із жінкою, що, кинувши торбинку й парасольку на пісок, збігала піщаним насипом долину. Бачивши її налякані великі блакитні очі, передав їй дитину та заспокійливо всміхнувся:

— Візьміть дитину, мадам, та йдіть звідсіля, бо атака хвиль ще повториться, а я зараз пошукаю бальона.

— Мій бальон потонув, він потонув! — плакав хлопчина, притуливши мокре личко до маминого обличчя.

Шептицький погладив хлопчину по головці:

— Будь спокійний, хлопчику, ми зараз найдемо бальона!

Недалско берега, між розгойданими, неначе сердитими хвилями, червоніла пляма. Шептицький скинув купальну нагортку, кинув її на пісок і швидко занурився в море. Новий стовп води летів йому назустріч. Шептицький зручно підскочив, схопив бальон і бігом вернувся на пляжу.

Жінка стояла на піщаному горбку, тримаючи за руку хлопчика, а на другій руці була перевішена купальна нагортка Шептицького.

— Ось тобі й твій бальон, хлопчику! — подаючи бальон, усміхнувся Шептицький.

Жінка глянула на хлопчика:

— Равль, як треба сказати?

Хлопчик підніс головку догори й поважно, хоч з очима ще повними сліз, промовив:

— Я називаюся Равль де Шарон, дякую, що ви врятували мій бальон від потоплення!

— А я називаюся Федір де Шептицький і дуже мені було приємно врятувати твій ба-

льон від потоплення! — усміхнувся Федір, подаючи руку хлопчині.

— Як бачу, то нам уже не треба представлятися! — усміхнулась пані де Шарон. — Сердечно вам дякую за прислугу! Будь ласка, накиньте плащ на себе, бо похолодніло.

— Це від схвилювання, мадам! Ви схвилювались тією невеличкою пригодою і тому вам стало холодно. Дозвольте, що проведу вас до мів?

— Дуже буду вам вдячна! Мій Равль часом такий неслухняний...

— А ця спадщинність по батькові чи по матері? — усміхнувся Федір, підносячи торбинку й парасольку, що лежали на піску.

— Тільки по батькові! — засміялась пані де Шарон. — По матері мій син матиме лише добрі прикмети.

— Нема сумніву! — сказав поважно Федір. — Одначе вони проявляться пізніше...

Глянула свавільно на Федора:

— Так! Біля 50-ки!

Обоє розсміялися і Равль, бачивши, що вже минула небезпека, вирвав ручку з матерної долоні та підкинув високо бальон.

— Равль! Досить! Чемно йти й ніякої забави! — сказала поважно.

Равль глянув на Федора, неначе прохаючи помочі, але Федір підійшов до стільця на якому висів плащик Равля, і спитав:

— Чи стілець теж берете зі собою, мадам?

— Ні. Це власність пансіону! Равль, візьми свій плащик. Вдягнути тебе? Може тобі холодно?

— Ні! Дякую! — сказав Равль, беручи в ру-

ку плащик і не знаючи, в котру руку взяти бальон.

— Пожди, Равль! Я тобі поможу! — усміхнувся Шептицький і, нахилиючись до хлопчика, наложив на його одну руку плащик і на нього поклав бальон.

— А тепер притримай другою ручкою бальон і можемо йти!

Пані де Шарон, дивлячись на те, усміхнулася:

— Вибачте, ви жонаті?

— Ще ні, ласкава пані! — йдучи біля неї сказав Федір.

— Бачу, що ви любите діти а що важливіше, діти мають до вас довір'я. Равль комунебудь не довіряє, в цьому напрямі він дуже химерний.

— У мене дома велика родина, тому я й люблю дітей.

— А ви здалеку?

— Навіть дуже далеко звідсіль! Я з України!

— Ви Українець? А я думала, що ви Поляк! У нас є декілька знайомих Поляків і їхнє прізвище теж кінчиться на "ський".

Скрутили біля пансіону вбік і вийшли на широку вулицю.

— А я знову думав, що коли скажу, що я Українець, то ви спитаєте мене, що це за нація така?

— О! Я не надіялася, що ви так погано про мене думаете! — засміялась. — Хоч прарда, в Кає ви мабуть перший Українець відколи існує ця "чудова" оселя...

— Ви не любите Кає? — здивувався Шептицький. — А мені це містечко дуже подобається. Спокійне, тихе — —

— Як кожна діра і Богом забута оселя! докінчила.

— Але хіба ви тут постійно не живете? — спитав Шептицький.

— Господи, сохрани! — відповіла живо. — Та ж тут можна було б занудитися на смерть. Ми живемо постійно в Парижі, де мій чоловік працює в міністерстві закордонних справ. Але, як дипломат, він теж не знає, куди його кожної хвилини можуть післати. Тепер він пише працю, а що в Парижі, серед цього гамору й руху важко науково працювати, то ми вибрали Кає. Купили тут дімок і коли тільки мій чоловік має кілька вільних днів, виїжджаємо з Парижу сюди. Я намовляла мого чоловіка поселитися на передмістях Парижу, там же ж прекрасні околиці, але мій чоловік хотів конечно "морського повітря". От і опинилися в Кає. А як ви сюди попали? Чей же, думаю, Кає в Україні не таке дуже відоме?

— Равль, скручуємо праворуч! — кликнула до хлопчика, що йшов попереду них, поважно несучи свій плащик і бальон.

— Не тільки "дуже", але навіть зовсім невідоме, ласкава пані. Я тут у переїзді з Риму — —

— З Риму! — перебила йому й аж руками сплеснула з радости — Яка я рада, що я вас зустріла! Я так страшенно люблю Рим. Ми минулого року були майже місяць у Римі. Я так просила свого чоловіка, щоб він постарався про місце в нашій амбасаді в Римі. Але він не любить Європи. Його тягне до вас.

— До нас? — не зрозумів Шептицький і глянув питаюче на паню де Шарон. — Як я маю це розуміти, мадам?

- Равль! Уважай! - - кликнула до хлопчика, який перебіг вулицю і почав пнятися на сходи веранди, звідки назустріч йому встав ізза стола закиданого книжками й паперами, високий стрункий мужчина, взяв хлопчину на руки та, пригорнувши його до себе, слухав, як йому щось хлопчик розказував.

— Ось бачите! — показала рукою на дімок, до якого вбіг Равль — це наша "палата", а Равль уже напевно розказує своєму тагові пригоду з бальоном... Прошу, заходьте!

— Вибачте, мадам, але перші відвідини в такому одязі! — показав на свій купальний костюм Шептицький і, підходячи ближче до веранди, побачив металеву табличку, прибиту при вході на веранду а на ній вигравірований напис: Антуан віцеграф де Шарон.

— Пусте! — засміялась пані де Шарон. — Я также ж само вдягнена, як ви, ми ж живемо над морем! Прошу, заходьте!

Ішла попереду східцями вгору та звертаючись до свого чоловіка, який усе ще тримав на руках Равля, говорила:

— Будь ласка, знайомтесь, це шеваліє де Шептицький а це мій чоловік. Мушу тобі сказати, Антуан, що шеваліє де Шептицький віддав нам сьогодні велику прислугу, зокрема ж ти йому мусиш подякувати.

Де Шарон витягаючи сердечно руку до Федора, підійшов на край веранди:

— Дозвольте щиро вам подякувати за вашу поміч. Саме Равль розказав мені про все. Це могло погано скінчитись. Будь ласка, сідайте, розгостіться. А може підемо до вітальні, Івет?

— Воно зовсім не було таке трагічне, пане

віцеграфе, та й поміч моя не була зовсім така велика, як її представив вам мій малий приятель Равль. Добре, що все гаразд закінчилося, а головню, що ваша пані заспокоїлася трохи...

— Ти налякалась, Іветто?

— Ще й як! Уявляєш, кількаповерховий стовп води летить із моря, а цей твій герой біжить назустріч за бальоном! Та як би не поміч нашого гостя, то й Равля і мене змело б із пляжі як порошинку.

— Це правда, 9-тий вал не був такий високий, як ваша пані розкажує, але з уваги на мій "геройський учинок", якого я поменшувати не хочу — жартівливо говорив Федір звертаючись до де Шарона — цей сьогоднішній випадок стане пригадкою і вказівкою для вашої пані добродійки...

— Для мене? — здивовано глянула на Шептицького Іветта.

— А так, для вас, мадам: гарні й молоді жінки не повинні бути на пляжі без мужеської опіки.

— А хіба ж я була без мужеської опіки? — засміялась Іветта де Шарон, показуючи рукою на Равля. — Ні, серіозно, не смійтеся, коли ми з Равлем ідемо на пляжу, мій чоловік прощаючись, завжди наказує йому: пильнуй маму!

— Очевидно, хай звикає! — сміявся де Шарон.

— Справді, мені дуже було приємно познайомитися з ласкавим панством і я дозволю собі може ще відвідати панства — але вже трохи інакше одягнений, як тепер — усмінувся Федір Шептицький, — але тепер мушу попрощатися, у мене ще є різні справи а ми

вам, пане віцеграфі перешкодили у вашій праці — показуючи на стіл із розложеними на ньому паперами й книжками, говорив Федір.

— Цим не хвилюйтеся! — хитнула рукою Іветта. — Я навіть рада, що мій чоловік трохи відпічне, але я маю для тебе, Антуан, ще одну несподіванку...

— Яку? — спитав зацікавлено де Шарон.

— Наш дорогий гість... Українець!

— Невже? — радісно викрикнув де Шарон. — Ви Українець? Який я радий, що я можу вас гостити у своїм домі! Що за випадок: у Кае гостити Українця! О, то ви мусите ще хоч хвилинку побути в нашому домі, хоч на мить сідайте. Іветто, вели принести, будь ласка, пляшку вина, з такої нагоди належить чарку випити.

Где Шарон присунув собі крісло ближче Федора, сідаючи на ньому, під час коли Іветта разом із Равлем вийшли до вітальні.

— Бачите, в мене був друг, найщиріший приятель, якого я взагалі мав у житті — Українець. Його доля трагічна, навіть не знати, де лежать його кості, це було давно вже, ще в часах, коли я починав свою дипломатичну кар'єру, на який то шлях спрямував мене мій батько, теж дипломат... І може тому саме, що тоді я, молодий дипломат, уперше подружив із дипломатом Українцем, цей епізод залишився назавжди в моїй пам'яті. Він досьогодні є для мене зразком джентельмена-дипломата, хоч від цього часу минуло — хвилинку, це було 1716 р. — так, 23 роки. Я тоді був підсекретарем нашої амбасаді в Гамбургу.

— В Гамбургу? Ви були в Гамбургу в 1716 році? Тоді, коли Москалі схопили там Война-

ровського? — мало не скрикнув Шептицький, схопившись з крісла.

— Що, ви знали Войнаровського? Та ж саме це був мій найкращий друг і приятель! Я вам про нього і говорю! Ви може знаєте ближче, що з ним сталося? — схопився і собі з крісла де Шарон, підступаючи близенько до Шептицького.

— Ні, це просто неймовірно, це неймовірно! Знаєте, віцеграфе, коли б я читав якийсь роман, у якому автор так представив би події, як оце тепер вони зложились, то я сказав би, що це фантазія і видумка: таке в житті ніколи не буває! Ви знаєте, що я з Риму приїхав до Кає тільки заради Войнаровського?

— Ви до Кає? З Риму? Заради Войнаровського? Нічого не розумію! Що ви хочете цим сказати? — спитав схвильований де Шарон.

— Бачу, що панове схвильовані, тому неодмінно треба випити чарку вина! — промовила Іветта, вносячи на підносі три чарки й пляшку вина. А проходячи побіч Шептицького здержалась та, усміхаючись, сказала: — Я навмисне не переодягалася, щоб ви у своєму купальному костюмі не почувалися чужим у нас!

— Дуже дякую, мадам! — схилив голову в поклоні Шептицький. — Вашої ласкавої ввічливості я не забуду. А й справді, тепер я з приємністю вип'ю чарку вина, бо з цієї несподіванки, як кажуть в Україні, мені в роті пересохло.

— Є ще якась нова несподіванка? — підносячи високо брови спитала Іветта де Шарон. — За ваш приїзд до нас, дорогий гостю!

— На здоров'я панства!

— А тепер розкажіть все за порядком, мій

друзе, бо нічого не розумію! — сказав де Шарон, сідаючи в крісло.

— Справді, це важко зрозуміти, бо воно виглядає просто на якусь фантастичну повість. Але за порядком, тобто маленький вступ. Після втрати нашої державности, єдиною опорою і єдиним провідником нашого народу стала наша Католицька Церква, себто не ця Церква, яку, узалежнюючи її від Москви, покорили московські царі, тільки Українська Церква в унії з Римом. Після нещасної для нас Полтави, 30 років тому, всі міждержавні зв'язки, що їх мала Україна, порвалися. Україна перестала існувати на політичних мапах світу, але залишилася на мапі Римської Всесвітньої Церкви. І саме я, дозвольте так висловитись, дорогі панство, є одним із тих церковних емісарів, що їх у важких хвилинах висилає столиця нашої Католицької Церкви, Львів, до єдиного міста, яке нас лучить зі світом, до Риму. Під цю пору мій дядько, владика Атанасій Шептицький, є найвищим зверхником нашої Церкви, Києво-галицьким Митрополитом, тобто тією постаттю, яка духово об'єднує всі українські землі, від заходу по схід. Використовуючи наші родинні зв'язки, бо мій рід посвоячений із численними литовсько-польськими родами, а через них і з західноєвропейськими, та будучи самотнім і — тут мушу широко признатися — володіючи добре зброєю, що необхідне під час моїх подорожей, я їжджу часто по світі. На жаль, не довелось мені зустрітись із вашим другом, пане відеграфі, полковником Андрієм Войнаровським, але тому, що його схоплення порушило, сміливо можна сказати, цілий культурний

світ, цією справою не менше зацікавився і Рим, якого розвідка найкраща в світі. Через Рим ми мали докладні вісті, по яких тюрмах його возили, навіть як його катували. Не забула про нього і наша військово - політична еміграція, яку, як панство знає, очолює наш монарх в екзилі, Гетьман Пилип Орлик, хоч і не може Вонайровському простити, що маючи всі можливості звільнення, він покорився цареві Петрові.

— І ось, докладно 14 років тому, прорвались вісті про Войнаровського. Відомо було тільки, що він 1725 р. був засланий у Тобольськ на Сибірі, а звідтам перевезено його в Якутськ, у землю монгольських племен Тунгузів і Юкагірів. Не знав нічого про дальшу долю Войнаровського Рим, не знала нічого про нього і його дружина, яка живе в замку Тінельсе, в Швеції — слід загинув по Войнаровським. І тепер, коли я прибув до Риму, наш передовий чернечий Чин Василян, який постійно тримає руку на живчику нашого національного життя та йде в першій лаві до бою за нашу державу, а якого централю є в Римі, повідомив мене, що Войнаровський живе.

— Живе? — скрикнув де Шарон.

— Так, живе. Бачився з ним і говорив із ним дослідник, учений Г. Ф. Міллер, який на доручення Академії Наук у Петербурзі досліджував фльору цього тунгузького краю.*) Що більше, цей же Міллер, саме в той час, коли я прибув до Риму, виїхав із Риму "на відпочинок". Я рішив неодмінно зловити Міллера, поки він покине західню Європу. Допомогли

*) Автентичне.

мені в цьому Отці Василяни, бо Міллер залишив адресу, куди мають йому вислати якісь записки про його досліди в Палеоботаничному Інституті в Римі. А його адреса є: вилля "Мон Репо", Кае, Сомм., Франція.

— Боже ж ти мій! Два кроки від нас! — нишком, неначе до себе, сказав де Шарон.

— Справді, два кроки! Я вчора був у нього, але він був дуже зайнятий своїми дослідями, то ми умовилися на сьогодні вечером. Підете зі мною туди, пане віцеграфе? — спитав Шептицький.

— Питаєте, чи піду з вами? Я вже готов іти, коли б міг, то на крилах полетів би, тільки щоб довідатись чогось про мого незабутнього друга. Я теж слідкував за долею Андре і наше міністерство закордонних справ клопоталося ним нераз, але так, як ви сказали, 14 років тому слід загинув по Андре. Одначе, коли я піду до цього Міллера з вами, то може він не буде щирий?

— Я теж так думаю, Антуан! — хитнула головою Іветта. — Краще ви самі ідіть, а — після розмови з Міллером — заходьте до нас і розкажете нам усе!

— А я все таки, прошу вас, віцеграфе, йти зі мною. Войнаровський є вашим другом, ви його ближче знали, ви можете спитати в Міллера про те, чого я не знаю і про цей світовий демарш у його справі я знаю тільки з оповідань, ви ж брали в цьому безпосередню участь; а я Войнаровського навіть на очі не бачив. А що торкається Міллера, то це старша, вчена людина, закохана в свою ботаніку, та, думаю, навіть не пам'ятає, чи я вчора був сам у нього, чи ми були вдвох із вами. Але мушу

признати, що нашу зустріч сьогодні він собі записав!

— Я таки піду, Іветто! — звернувся до жінки де Шарон.

— Ну то йди! Але не кажи ні словом, що ти працюєш у міністерстві чи що ти дипломат. Ти прийшов довідатись децю про свого старого знайомого. От і все!

— Так дозвольте, панство, що я піду передягнутись, я живу ось тут, проти вас, і за кілька хвилин зайду по вас, віцеграфе!

— Я теж іду вдягнутися! — кликнув де Шарон, виходячи до вітальні.

— Але це справді день повний несподіванок! — усміхнулася Іветта, відводячи Шептицького до сходів веранди.

— А ви нарікали, мадам, на Кає, що тут занудитися можна! — засміявся Федір збігаючи сходами на вулицю.

Іветта підійшла до дверей вітальні та відкривши їх, закликала:

— Антуан, чи коло тебе є може Равль?

— Ні, він у садку з Сузанною! Чи покликати його?

— Ні, тільки, щоб йому не було холодно. Сьогодні якось дуже холодно. А може це тільки мені! — сказала сама до себе. Підійшла до стола, налила собі чарку вина й випила ковток.

Двері відкрилися і на веранду ввійшов де Шарон.

— Вип'єш вина? — спитала.

— Дуже радо! Гарне враження робить цей Шептицький!

— Ти високий, але він іще вищий за тебе.

Він мабуть буде вищий від графа Орлика. А я думала, що Українці всі низького росту.

— Ви готові, віцеграфе? — залунав голос Федора на сходах веранди.

— Що? Ви вже переодягнулися? Так швидко? — здивувалась Іветта.

— Боюся, мадам, що ми готові нашого ботаніка застати в ліжку, бо ці природники йдуть спати зі заходом сонця!

— До побачення, Іветто! Зачини веранду, але двері від садку залиши відчинені, бо я не маю ключів. Врешті, думаю, що ми довго там сидіти не будемо!

— Я теж так думаю! — усміхнувся Шептицький. — До побачення, мадам!

— До побачення!

Мовчки перейшли вулицю і де Шарон указав на невеличкий дім, що стояв оподалік вулиці, серед дерев.

— Це тут? — спитав.

— Так, тут! — потвердив Шептицький. — Казав мені професор, щоб двічі задзвонити, тоді він сам відчинить двері.

Шептицький потягнув двічі сильно за ручку, дзвінок задзеленькав і по хвилині з дому вийшов низький, сухорлявий мужчина та, залишаючи двері до дому відчиненими, підійшов до хвіртки. Відчиняючи її, попросив:

— Прошу, панове, заходьте!

Оба чоловіки ввійшли в город та пристанули. Міллер зачинив хвіртку й звернувся до гостей.

— Ми з вами вже знайомі — сказав до Шептицького, подаючи йому руку. — А це? — звернувся до де Шарона.

— Це близький знайомий полковника Войнаровського, пан де Шарон, пане професоре!

— Ви Француз? — спитав Міллер.

— Так, пане професоре! — вклонився легко де Шарон.

— О, дуже приємно мені вас пізнати, дуже приємно! Прошу, заходьте ближче! Прошу! Перші двері ліворуч, ось тут! Ви може етнограф? — глянув питаюче на де Шарона.

— Ні! — заперечив з усмішкою де Шарон.

— Я це так у зв'язку з вашим другом, полковником Войнаровським. Це цікаво, дуже цікаво, і ніхто мені цього не може пояснити...

Увійшли до невеличкої вітальні, в якій стояв посередині, окремий стіл, побіч нього кілька стільців, із них один у формі гойдалки, в кутку ж горіла на високому металевому дрючку велика оливна лампа, кидаючи мрячне світло на цілу кімнату.

— Прошу, сідайте й питайте! — усміхнувся професор Міллер якоюсь теплою усмішкою до своїх гостей, сідаючи в гойдалку. — Перш усього, що вас цікавить?

— Дозвольте, пане професоре, — сказав де Шарон, — що я перший, з уваги на мою давню приязнь із полковником Войнаровським, спитаю вас: як він улаштував собі життя на засланні?

— Бачите, означення “улаштував” тут пристосувати не можна. Якутія це — тундра. Це величезні простори мохів і лишайників, здебільшого трав'янистих рослин і півкущів, тобто низькорослих кущів. Ох, Господи, яке там багатство, ви просто, панове, собі не уявляєте! Очевидно, так, тундрові ґрунти

бідні на азот, а багаторічна мерзлота є водо-непроникним шаром...

Тут професор Міллер, поглянувши на обличчя гостей, перервав свій виклад і на його обличчі появилася знову якась наче тепла усмішка.

— Вибачте, панове, ви мене розумієте, я просто закоханий у цю, таку багату, безмежно-багату рослинність. О, неодмінно, я туди мушу ще раз поїхати, неодмінно! Але вертаймося до пана Войнаровського! Що ж, він живе в юрті, тобто знаєте в такому, наметі, колибі, начебто. Засланців у Якутській країні чимало з усіх сторін Росії, але він з ніким не стрічається, з ніким не говорить, хоч усі знають, звідкіля він і яка його доля...

— **Він під сторожею?** — спитав Шептицький.

— Власне кажучи, і так і ні! Час до часу мусить голоситися на поліційній станиці, не можу вам сказати, коли, бо не знаю, а часом сторожа зайде до його юрти, глянути, як він живе.

— А прохарчування?

— О, це саме й найважливіше, бо там про все треба самому подбати. Правда, риб, звірят, пташні досхочу, але це вимагає сили. Я радив панові Войнаровському, щоб собі когось найняв. Поскільки я знаю, то йому навіть його дружина якийсь час пересилала гроші, чи навіть говорили про якогось короля, якому він позичав гроші, ближче нічого про це не знаю.

— А як він виглядає, пзне професоре? — спитав тихо де Шарон.

— О, він уже зовсім постарів і навіть можна

сказати, чудак. Врешті це samozрозуміле. Десятки років сам один, із ніким і слова перекинути, без книжок, без зайняття. Я його — так щиро кажучи — хотів зацікавити своїми досліддами, бо, він же ж Європейець, високоумна людина, коли що ж, він уже хворий... і дуже немічний. Дуже!

— А чи він вам, пане професоре, розказував щось про своє минуле? Може згадував якісь прізвища? — спитав де Шарон.

— Ні, ніколи! Врешті, всі знають, що він "політичний", там кажуть про такого "варнак", а я, панове, від політики здалеку, навіть дуже здалеку. Ви самі це дуже добре розумієте... Хоч, вибачте — і туг професор Міллер почав рукою терти чоло — саме тепер я пригадую, був такий один випадок, зараз, о, вже знаю! Це було однієї ночі — а ночі там довгі — серед сильного морозу з вітром, о, там майже постійно зима, суворий клімат, літо триває не більш два з половиною місяця, а вище п'яти ступнів там тепла немає — якось ждали ми сходу сонця. І я сказав тоді: щось запізнилася Аврора, ось просто згадав римську мітологію, богиню ранку. А на ці слова у Войнаровського заблиснули якось так дивно очі, що я просто налякався. Та це тільки на хвилину. Він якось дивно посміхнувся і знов попав у свсю мовчанку.

— Аврора Кенігсмарк! — шепнув наче до себе де Шарон.

— Можливе, не знаю! — знизав плечима професор Міллер. — Це не моя справа. Але дуже мене зацікавило одне, і ніхто мені цього не може пояснити, хоч уже й у Києві питав я своїх українських колег, і в Петербурзі пи-

тав, може ви, пане Шептицький, будете знати. Ви Галичанин, правда?

— Так!

— Чи ви чули колинебудь, ще очевидно в своїх дитячих роках, про якийсь таке повір'я чи забобон, як "сім золотих чаш"?

— "Сім золотих чаш"? — повторив Федір. — Ні, пане професоре, такого я не чув, хоч багато в юності я наслухався у своїх Шептицях історій про опирів, відьом і інші зачаровані скарги...

— Знаю, знаю! Ваш український фолкльор мабуть найбагатший у світі, але бачите, ніхто мені не може пояснити, що це таке "сім золотих чаш".

— А в якому зв'язку є цих "сім золотих чаш" до полковника Войнаровського, пане професоре? — спитав де Шарон.

— Бачите, панове, це було так: я вже виїздив, а в мене в хаті, ще залишилося трохи харчів, включно з оленьою печенюю. І я те все приніс Войнаровському. Він лежав на своїх нарах, дуже обезсилений і в гарячці. То прощаючися, каже до мене:

— Коли мені Господь дозволить випити останню, сьому золоту чашу, тоді мій нарід буде вільний!

А я кажу йому: — Що це значить, пане Андрію? Про що ви? — А він тоді: "Треба випити сім чаш... сім золотих чаш"... — Шкода, велика шкода, що ніхто не вмів мені пояснити цього цікавого повір'я!... А ви, у Франції, теж нічого про щось таке не чувати? — звернувся до де Шарона професор Міллер.

— Я міська дитина, пане професоре! — хитнув головою де Шарон.

— О, то ви не знаєте про те, що найкраще у світі! — всміхнувся професор Міллер і задумався.

— Ну, що ж, панове, розказав я вам усе, що знав, хочете ще щось, питаєте! — по хвилині мовчанки розвернув руками професор.

— Сердечно дякуємо вам, пане професоре, за все! — сказав Шептицький, устаючи зі стільця. — І вибачте, що ми забрали вам ваш дорогий час!

— Нічого, нічого! Мені було дуже приємно! Тільки шкода, велика шкода, що ніхто не знає, що значить "сім золотих чаш"... А ви, все таки, пане Шептицький, старайтесь розвідати, там у вашому Галицькому королівстві ще є чимало таких скарбів, що під оцим повір'ям про "сім золотих чаш" скривається. Тільки ви, Галичани, нічого про себе не хочете знати...

— Обіцяю, що буду шукати, пане професоре! А коли тільки найду, зараз же вам напишу.

— Напишіть! Негайно напишіть! Адреса моя простенька: Г. Ф. Міллер, Академія наук, Петербург.

— Накінці ще одне питання, пане професоре: чи можна написати листа до полковника Войнаровського? — спитав де Шарон.

— Ні! Це законом заборонено. "Політичним" не вільно листуватись.

— А не можна б старатися про амністію для нього?

Професор Міллер якось дивно глянув у вічі де Шаронові та помалу сказав: — Я думаю, що йому амністія вже не потрібна... Добраніч, панове!

— Добраніч! — відповіли разом де Шарон і

Шептицький, виходячи на город.

Зачинили хвіртку за собою, перейшли вулицю і мовчки спинилися перед темним уже домом де Шарона.

— Дякую за товариство, пане віцеграфе й доброї ночі! — сказав, витягаючи руку на прощання, Федір Шептицький.

— Це я вам дякую за сьогоднішній вечір... І виглядало б так, що наш бідний Войнаровський уже не живе! — сказав стискаючи руку Шептицькому де Шарон.

— І взяв свою тайну зі собою до гробу! — додав Федір.

— О, ні! — заперечив живо де Шарон. — Я вже цю тайну частинно розчовпав. Я вам не згадував, що ще перед смертю Аврори Кенігсмарк, тобто при кінці 1727 року, бо зараз чергового року в лютні місяці вона померла, я відвідав її. І коли ми зговорилися про Войнаровського, то вона дуже його жалувала, не тому, що він на засланні, тільки тому, що внаслідок його заслання не міг відбутися суд.

— Який суд?

— Суд над сьогоднішньою півбожевільною королевою Англії, ганноверською принцесою Софією Доротеєю, вбивницею брата Аврори, полковника Кенігсмарк.

— І Войнаровський про це все знав?

— Так, від свого приятеля, короля Юрія. Так ствердив один із шефів великобританської розвідки, лорд Гертфорд.

— Господи, що Войнаровський дав себе втягнути в таке болото!

— Друже мій, ви мабуть хотіли сказати "в дипломатію"? — усміхнувся де Шарон. — Він мав дипломатичний хист, але не мав школи.

А дипломатія чи політика потребує такої ж школи як кожна наука. Тільки ви, Українці, не завжди про це пам'ятаєте! Нарешті, не тільки ви!

— Це правда! — погодився Шептицький.

— Але до речі! Коли хочете їхати?

— Думаю, цими днями! Ще хочу тут над морем, якого в нас у Галичині нема, трішки відпочати!

— Зайдіть до нас завтра на обід? Добре?

— Дуже радо!

— Я вам покажу мою працю про царя Петра, в якій окремих розділ присвячую своєму другові Войнаровському і, якщо це вас цікавить, ще вам чимало розкажу. Так: до завтра!

— До завтра, пане віцераде! А передайте, прошу, мій поклін пані Іветті та скажіть, що я її завтра жду ранком на пляжі разом із моїм приятелем Равлем!

— Дякую! Перекажу!

Шептицький перейшов вулицю і, скручуючи в бічну вуличку, побачив, що надоліні, в наріжній кімнаті, яка була вітальнею його господині, світиться.

— Щось моїй бабусі не спиться! — подумав. Витягнув ключ із кишени, відчинив двері і з коридорчика заглянув у наріжну кімнату: перед коминком, у якому тліли поліна, сиділа дрімаючи старенька жінка. Трираменний свічник на столику біля коминка мерехтливим світлом освічував профіль сидячої, частину коминка і якийсь сірий пакет, що лежав під коминком.

— Коли б я був малярем, мав би готовий образ: Вечір у Кає! — подумав Шептицький і вголос сказав:

— Добрий вечір, мадам Люазіє!

Старуха стрепенулась і, побачивши Шептицького, радісно закликала:

— О, мусіє Шептикі, як то добре, що ви прийшли, а то я не знала, що робити! Ходіть ближче! До вас якийсь важний лист, треба було відбір підписати, а поштмайстер сказав, що коли вам треба, то поштовий дилжанс виїжджає завтра. Ось лист, прошу! — і старуха подала Шептицькому пакет з-під свічника.

— Сідайте тут, мусіє Шептикі, коло коминка. Нагору не йдіть, бо у вашій кімнаті трохи холодно. А тут тепло.

Шептицький розгорнув пакет: у його середині був лист, адресований на його прізвище. Зразу пізнав письмо митрополита Атанасія. А біля адреси була дописка: "Пересилаю листа, документи в мене. В. П. Рим 3. 3. 1739".

Присунув ближче свічник, оглянув уважно, чи печать не зламана і, бачивши, що все в порядку, зламав печать, розгорнув листа й почав читати:

Слава Ісусу Христу!

Дорогий Федю!

прикро мені, що ти ще мусиш якийсь час перебути в Римі, але інакше не можна. Справою перетягання — і то насильного і злосливого — наших людей на латинський обряд, мусить зацікавитися наша найвища влада, сам Намісник Христовий. Користаємо з того, що ти в Римі, мій дорогий сину, та пересилаємо тобі відписи всіх документів, щоб ти їх докладно вивчив та оригінали передав на

авдієнції Їх Святійшеству, нашому опікунові та батькові, Папі Климентові XII. Я вже написав, куди слід, то труднощів дістатися перед обличчя нашого найвищого зверхника мати не будеш. Також ж само цими днями одержиш від мене гроші, яких ти певно потребуєш. Довірно повідомляю тебе — і ти скажи це Христовому Намісникові, що на день 30-тий листопада місяця цього року в обителі нашої архимандрії, в Уневі, з'їдуться наші владыки: Кир Теофіл Годабський, володимирсько-берестейський єпископ, Кир Єронім Устрицький, єпископ перемиський, Кир Теодосій Рудницький, єпископ луцький і Кир Феліціан Володкович, єпископ холмсько-белзький, та звітдам спільно підпишемо протест проти польських владык*). Дякую тобі теж записьмо, яке я одержав, як і треба впорядку, та благословляю тебе й усі твої старання, хай Ангел Хоронитель завжди буде при тобі

Твій Дядько
зі Львова

Федір Шептицький згорнув листа й звернувся до старухи:

— Мадам Люазіє, чи можете мені зробити прислугу?

— Дуже радо! Треба щось купити?

— Ні, мадам, завтра ранком, як Господь дозволить, підіть до панства де Шарон і перепросіть їх від мене, що я не можу бути в них на обіді...

*) Цей протест вислав український католицький єпископат 30. XI. 1739.

— Чому ж так, мусіє Шептики! Вони такі милі люди, а мадам Іветта така ввічлива жінка... А їхній синочок такий коханий!

— Мадам Люазіє, я завтра вертаюся до Риму! — сказав спокійно Федір Шептицький і чомусь йому пригадалося сім золотих чаш.

КІНЕЦЬ

ЗАВВАЖЕНІ ВАЖЛИВІШІ ДРУКАРСЬКІ ПОМИЛКИ

Стор. 11, стрічка 9 згори: замість Такугава має бути Токугава.

Стор. 31, стрічка 10-то долини, замість старовинної має бути старовинної.

Стор. 32, стрічка 12 долини, замість визиватись має бути вириватись.

Стор. 36, стрічка 3 згори, замість повино має бути повинно.

Стор. 49, — 1-ша стрічка згори, замість занести має бути занеси.

Стор. 52, стрічка 10-та згори, замість карети має бути карета.

Стор. 83, 6-та стрічка згори, замість під сімдесятку, має бути шістьдесятку.

Стор. 85, стрічка 8-а долини, замість цікавилися, має бути цікавилася.

Стор. 111 стрічки 7 і 10 згори, замість Беттінгер, має бути Беттігер.

Стор. 115-117 прізвище Адольф Мустер, має бути Адольф Шустер, так як на стор. 128.

Стор. 132, стрічка 15 долини, замість Готліг, має бути Готліб.

Стор 140, стрічка 6 долини, замість гетьмане, має бути гетьмана.

Стор. 169, згори пропущено стрічки: (служи) ти. Я все ж знаю, Фрідріх і я тобі ще раз кажу: я не буду тут жити. Я не хочу тут жити.

ЦЬОГО Ж АВТОРА ПОВІСТІ:

Перша ніч — Львів 1929.

Товариші усміху — Львів 1930.

Перше видання вичерпане, II видання Філядельфія, ЗСА, 1952. Переклад на Хорватську мову п. н. "Првні ноц" і "Таємствені сміешак".

Кімната з одним входом, — Львів 1931, вичерпане.

Годинник з надбитим склом, — Львів 1933, вичерпане.

Гальо! Гальо! Напад на банк! Львів 1935, вичерпане.

О — 313 — Філядельфія, ЗСА, 1950.

Генерал W — Філядельфія, ЗСА, 1951.

Замок Янгола смерти, — Торонто, Канада, 1963.

